

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Bydgoszcz, dnia 18 stycznia 2021 r.

Poz. 372

UCHWAŁA Nr XXXIII/287/20 RADY MIEJSKIEJ W KORONOWIE

z dnia 23 grudnia 2020 r.

w sprawie przyjęcia „Gminny program opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Koronowo na lata 2021-2024”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2020r. poz.713 ze zm.) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U z 2020 r., poz. 282 ze zm.) uchwala się co następuje :

§ 1. Przyjmuje się „Gminny program opieki nad zabytkami dla Miasta i Gminy Koronowo na lata 2021-2024”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Koronowa.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przewodnicząca
Rady Miejskiej
Katarzyna Brygida Szulta-Romaniuk

Załącznik Nr 1 do uchwały Nr XXXIII/287/20
Rady Miejskiej w Koronowie
z dnia 23 grudnia 2020 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
DLA MIASTA I GMINY KORONOWO
NA LATA 2021-2024**

Urząd Miejski w Koronowie
Plac Zwycięstwa 1
86-010 Koronowo

Spis treści

1. Wstęp.
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.
  - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
  - 4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.
    - 4.2.1. Założenia wynikające ze Strategii Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2030 roku.
    - 4.2.2. Założenia wynikające z Programu Rozwoju Powiatu Bydgoskiego na lata 2017-2023.
    - 4.2.3. Założenia wynikające z Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego.
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.
  - 5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy wyznaczającymi kierunki polityki gminy (analiza dokumentów programowych gminy).
    - 5.1.1. Strategia Rozwoju miasta i gminy Koronowo
    - 5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Koronowo
    - 5.1.3. Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Koronowo do roku 2025
    - 5.1.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.
  - 5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.
    - 5.2.1. Zarys historii obszaru gminy Koronowo.
    - 5.2.2. Krajobraz kulturowy.
    - 5.2.3. Zabytki nieruchome.
    - 5.2.4. Zabytki ruchome.
    - 5.2.5. Zabytki archeologiczne.
    - 5.2.6. Dziedzictwo niematerialne.
  - 5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.
  - 5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.
  - 5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy (analiza szans i zagrożeń).
7. Założenia programowe.
  - 7.1. Priorytety programu opieki.
  - 7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki.
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków .
12. Monitoring Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Koronowo
12. Załączniki:

Nr 1 – wykaz obiektów w gminnej ewidencji zabytków

Nr 2 – obiekty wpisane do rejestru zabytków

Nr 3 – obiekty wpisane do ewidencji zabytków

WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy Koronowo, a jego głównym celem jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Wyjątkowe zabytki Koronowa i okolic stanowią nieocenione dziedzictwo kulturowe regionu. Do dziś, z uwagi na walory przyrodnicze i krajobrazowe oraz bliskość Zalewu Koronowskiego, jest to jedno z najczęściej odwiedzanych miejsc turystycznych województwa kujawsko – pomorskiego. Równie atrakcyjne przyrodniczo są liczne jeziora tego regionu, w tym pasmo jezior byszewskich. Stworzenie podstaw zmierzających do inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu oraz upowszechnianie i promowanie dziedzictwa kulturowego będzie niezwykle pomocne przy realizacji stawianych przez Gminę celów.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Koronowo na lata 2021-2024 jest dokumentem, który nakreśla kierunki współpracy samorządu gminnego, właścicieli obiektów zabytkowych i Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Tworzy ponadto politykę administracyjną w zakresie działań na rzecz zachowania, rewitalizacji i promocji zachowania zabytków i dziedzictwa kulturowego. Celem programu jest także podniesienie świadomości znaczenia zabytków w lokalnej tożsamości kulturowej. Jego rolą jest przyczynianie się także do istotnej poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego poprzez określenie koniecznych działań organizacyjnych, finansowych i realizacyjnych. Przy tworzeniu programu przeanalizowano opracowania strategiczne i planistyczne sporządzone dla województwa kujawsko-pomorskiego, powiatu bydgoskiego oraz miasta i gminy Koronowo. Czynności związane z opieką nad zabytkami oraz wykorzystaniem zasobów środowiska kulturowego są zatem jednym z najważniejszych elementów polityki prorozwojowej miasta Koronowa i okolic. Miasto i gmina Koronowo w granicach powiatu bydgoskiego jest bowiem jednym z większych obszarów o tak dużym zróżnicowaniu kulturowym i krajobrazowym stanowiącym niezwykle cenny potencjał do dalszych działań na rzecz rozwoju regionu. Wszelkie zabiegi i czynności związane z opieką nad zabytkami oraz wykorzystaniem zasobów środowiska kulturowego są jednym z ważniejszych elementów polityki prorozwojowej gminy

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Konstytucyjnym obowiązkiem Państwa (art. 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej) jest ochrona dziedzictwa narodowego, stworzenie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7, ust. 1, pkt 9 Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz.U. z 2020 r., poz. 713 ze zm.) określone zostały zadania własne gminy, które obejmują sprawy m.in. ładu przestrzennego, kultury, oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Podstawą prawną sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Koronowo są przepisy wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmiana - (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.) o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami niektórych innych ustaw; w określonych w art. 87 ustęp 2 cytowanej ustawy, ustawa ta wprowadziła obowiązek sporządzania przez gminy gminnych programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 87 wymienionej ustawy, prezydent, burmistrz lub wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Gminny Program Opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Miasta, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa.

Przyjęty przez Radę Miejską w formie uchwały Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Niniejszy Program przygotowany został zgodnie z metodologią przyjętą w Poradniku metodycznym opracowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (opublikowanym w Kurierze Konserwatorskim Nr 3, 2009, s. 14-36 oraz na stronie internetowej www.nid.pl).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Koronowo 2021-2024 zgodny jest w swych założeniach z rządowymi dokumentami o charakterze strategicznym sporządzonymi na poziomie

ogólnokrajowym, samorządowym, na poziomie wojewódzkim i powiatowym oraz dokumentami strategicznymi miasta i gminy Koronowo.

Zgodnie z art. 21. Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawę niniejszego programu opieki stanowi opracowana i zaktualizowana Gminna Ewidencja Zabytków miasta i gminy Koronowo. Niniejszy Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Koronowo jest kontynuacją gminnego programu na lata 2016-2019.

W opracowaniu niniejszego dokumentu, a zwłaszcza przy definiowaniu założeń programowych przydatne były opracowane przez Urząd Miejski w Koronowie sprawozdania z realizacji poprzedniego programu. W sprawozdaniach tych przedstawiono główne kierunki realizowanej polityki samorządowej Gminy związanej z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ostatnich latach.

Kolejnymi dokumentami będącymi podstawą prawną dla Programu są:

- ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2020 r. poz. 713 ze zm.),
- dokumenty programowe gminy:
- Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Koronowo na lata 2016 - 2025.
  - Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Koronowo.
- Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Koronowo.
- Wieloletnia Prognoza Finansowa Gminy Koronowo.
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.
- Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Koronowo do roku 2025 .
- Dokumenty i opracowania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Urzędu Miasta w Koronowie.
- Gminna Ewidencja Zabytków.
- Dokumentacja fotograficzna.
- Badania terenowe in situ.
- Strony internetowych dotyczące miasta i gminy Koronowo.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określiła główne cele gminnych programów opieki nad zabytkami, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

3.1. Obowiązek sporządzania gminnych Programów opieki nad zabytkami określa zapis ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmiana - (Dz.U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.) o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw. W myśl art. 87 tej ustawy:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- a) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- b) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- c) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- d) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- e) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- f) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków, podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji Programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w obowiązujących ustawach, w tym w:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 293 ze zm.),
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333 ze zm.),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1219 ze zm.),
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 55 ze zm.),
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 65 ze zm.),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 194 ze zm.),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1057 ze zm.),
- ustawie z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 256 ze zm.),

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 902),
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2019 r., poz. 1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 164 ze zm).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami reguluje pojęcia zabytku, ochrony i opieki nad zabytkami, form ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków, w tym administracji rządowej i samorządowej, formy finansowania i ewidencjonowania.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami:

- Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrole stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.
- Opieka nad zabytkiem w rozumieniu ustawy sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury.

Art.7. ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmiana – (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.) o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw - regulują następujące formy ochrony zabytków:

·Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków:

- Zgodnie z art. 9. Ustawy do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej nieruchomości. Decyzja o wpisie do rejestru stanowi podstawę wpisu w katastrze nieruchomości, jak również informację o wpisie do rejestru zabytku nieruchomego ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
- Zgodnie z art. 10. Ustawy do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.
- Sposób prowadzenia rejestru oraz ewidencji zabytków określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661 ze zm.).

·Uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego, o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego,

·Utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej; park kulturowy może utworzyć na podstawie uchwały rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,

·Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

3.2. Definicje

Z uwagi na konieczność precyzyjnego odnoszenia się w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami do zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przyjęto następujące definicje:

- **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- **zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1,
- **zabytek ruchomy** - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1,
- **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,
- **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,
- **prace konserwatorskie** - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
- **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań,
- **roboty budowlane** - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,
- **badania konserwatorskie** - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,
- **badania architektoniczne** - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,
- **badania archeologiczne** - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
- **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,
- **historyczny zespół budowlany** - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,
- **krajobraz kulturowy** - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze,
- **otoczenie** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych

3.3. Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Według zapisów art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- zapewnienie warunków w prawnych, organizacyjnych finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,

- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - krajobrazami kulturowymi,
  - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
  - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - cmentarzami,
  - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2019 r., poz. 1479),
  - instrumentami muzycznymi,
  - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
  - pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - cmentarzyskami,
  - kurhanami,
  - reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art.6. ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków.

Art.7. ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
  - 1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

3.4. Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy.

Obowiązki jednostek samorządowych określają zarówno przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak również ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2020 r., poz. 713 ze zm.). Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa obowiązki oraz kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Obowiązki są określone m.in. w art.22, pkt.4 narzucającym obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, art.87 regulującym sporządzenie na okres czteroletni gminnych programów opieki nad zabytkami, oraz w art.18 i 19 nakazujących uwzględnianie zapisów tych programów przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania.

Ponadto w nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., do art. 19 dodano ust. 1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchomości, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Dodatkowo w artykułach 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawarte są szczegółowe określenia obowiązków samorządu dla objętych ochroną zabytków, które są własnością gminy lub są w jej posiadaniu.

Dodatkowo art. 81 i 82 regulują możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub ewidencji przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Na podstawie art. 96 istnieje także możliwość, iż wojewoda, na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom i powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa.

W Ustawie o samorządzie gminnym, w rozdziale 2, określone są zadania odnoszące się wprost lub pośrednio do ochrony zabytków.

Artykuł 6.1. mówi, iż do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, co za tym idzie również opieka nad zabytkami. Artykuł 7.1. doprecyzowuje, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, co może się przekładać na działania związane z opieką nad zabytkami w kontekście: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych placówek upowszechniania kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych,

utrzymania gminnych obiektów i urzędzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi.

3.5. Organy ochrony zabytków.

Zgodnie z art. 89 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organami ochrony zabytków są:

- Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Artykuł 90. Ustawy stanowi, że:

1. Generalny konserwator zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy, w szczególności:

- opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju,
- podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami,
- prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz przepisach odrębnych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków,
- organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich,
- organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych,
- opiniowanie wniosków o nadanie odznaki "Za opiekę nad zabytkami",
- współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków,
- organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

3. Do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności (art. 91.4. Ustawy),

- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sporządzanie, w ramach przyznanego środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie,
- wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,
- sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,

- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,
- upowszechnianie wiedzy o zabytkach,
- współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego działa Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniodawczo-doradczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska jako organ opiniodawczy do spraw działań konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach. Przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniodawczy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

4.1. Strategiczne cele Państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Koronowo jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Strategiczne cele Państwa w zakresie ochrony zabytków wytyczają: Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 oraz plany wykonane na poziomie szczebla wojewódzkiego i powiatowego

Założenia wynikające z Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

Głównym celem Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach programu będą realizowane m. in. następujące zadania:

- szkolenia dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego i pracowników służb konserwatorskich, m. in. w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej, którego podstawowym celem będzie dostarczanie wiedzy dotyczącej zasad konserwacji zabytków drewnianych właścicielom, opiekunom i rzemieślnikom zaangażowanym w opiekę nad tego rodzaju obiektami;
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków poprzez współpracę z właściwymi służbami jak policja;
- kampanię społeczno-edukacyjną w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Głównym realizatorem programu jest państwowa instytucja kultury - Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Zabytki i ich wartości niematerialne są dobrem wspólnym, a dbałość o nie zakłada artykuł 82 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Obowiązkiem Państwa jest ochrona dziedzictwa kulturowego (art. 5 i 6 Konstytucji).

Polityka Państwa w dziedzinie ochrony zabytków powinna kształtować się tak, aby stworzyć mechanizmy dla potrzebnych w tym temacie działań. Pewnym rozwiązaniem może być dostosowanie tych mechanizmów do warunków gospodarki rynkowej.

Planowane działania powinny zmierzać w kierunku zmian organizacyjnych obejmujących rozszerzenie zakresu działań wszystkich inwestycji na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce.

Kierunki działań:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym

2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
3. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
4. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
5. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości
6. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

4.2. Relacje gminnego programu opieki z planami wykonanymi na poziomie szczebla wojewódzkiego i powiatowego.

- Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2030 – Strategia Przyspieszenia 2030+ (założenia)
- Program Rozwoju Powiatu Bydgoskiego na lata 2017-2023.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2004-2020.

4.2.1. Założenia wynikające ze Strategii Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2030 roku.

Działania z zakresu kultury, sztuki i dziedzictwa narodowego mają niezwykle ważny wpływ na rozwój społeczny, przyczyniają się do kształtowania tożsamości danego miejsca - tak w ujęciu lokalnym, jak i całego regionu. Elementem dbałości o dziedzictwo historyczne i kulturowe są działania ukierunkowane na kształtowanie tożsamości regionalnej i lokalnej, istotnej jako czynnik aktywizacji społecznej. Działania dotyczące ochrony, zachowania, odnowy, wzmocnienia i promocji dziedzictwa kulturowego – czyli konserwacja historycznego i kulturowego tła dla budowy tożsamości lokalnej i regionalnej jest przedmiotem odrębnego kierunku w strategii pod nazwą „Przestrzeń Kulturowa”

W Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko - Pomorskiego jako podstawowe działanie przyjęto przyspieszenie działań na rzecz ładu przestrzennego i prawidłowości struktur przestrzennych. Ma to przyczynić się do ochrony dziedzictwa kulturowego województwa. Działania ukierunkowane są też na wsparcie opisu i inwentaryzacji zabytków, ich ochronę i rewitalizację, propagowanie dziedzictwa kulturowego, budowę infrastruktury zapewniającej ich bezpieczeństwo, promowanie tego bogactwa wśród mieszkańców oraz włączenie wiedzy w tym zakresie w programy kształcenia dzieci i młodzieży.

4.2.2. Założenia wynikające ze Programu Rozwoju Powiatu Bydgoskiego na lata 2017-2023.

Charakterystyka powiatu:

Leży w województwie kujawsko-pomorskim, obejmuje 8 gmin dookoła Bydgoszczy. 41% powierzchni to lasy, inne cenne przyrodniczo tereny to rezerваты przyrodnicze, park krajobrazowy Dolina Dolnej Wisły, Zalew Koronowski. Znaczne ilości zabytków kultury materialnej w tym liczne dwory, pałace, ruina zamku, obiekty sakralne i inne.

Powiat bydgoski, położony na granicy trzech największych obszarów pojeziernych w Polsce, posiada bogate zasoby środowiska naturalnego i kulturowego, przyczyniające się do rozwoju funkcji turystycznej i rekreacyjnej. Generuje ją w dużej mierze sąsiedztwo Bydgoszczy i przede wszystkim obejmuje wypoczynek weekendowy. Mało które duże polskie miasto posiada w swoim bezpośrednim otoczeniu tak bogatą bazę rekreacyjno-turystyczną z dużym kompleksem leśnym jakimi jest Puszcza Bydgoska. Na terenie powiatu panują doskonałe warunki do uprawiania turystyki pieszej, rowerowej, kajakowej, żeglarskiej i jeździeckiej. W powiecie bydgoskim znajdują się akweny wodne, na których można uprawiać żeglarstwo lub windsurfing. Najważniejsze z nich to: Zalew Koronowski na terenie gminy Koronowo, Jezioro Jezuickie na terenie gminy Nowa Wieś Wielka oraz Jezioro Borówno w gminie Dobrcz. Jedynym obszarem turystycznym na terenie powiatu o znaczeniu ponadlokalnym są okolice Zbiornika Koronowskiego. Dodatkową atrakcją na Zalewie Koronowskim jest kursujący w ciągu drogi powiatowej nr 1030C Cekcyn-Lubiewo-Sokole Kuźnica od maja do października prom „Koronowo”. Przez powiat prowadzi popularny szlak kajakowy Brdy o długości ok. 50 km (przez Zalew Koronowski z Sokole-Kuźnicy do Bydgoszczy), a przez najbardziej atrakcyjnie krajobrazowo tereny, wiedzie obecnie 28 wytyczonych szlaków turystycznych (w całości lub częściowo na terenie powiatu).

Wizja przyszłości i cel rozwoju powiatu to: wg Programu

- a. ”Ład ekologiczny” (rozwinięta ekologicznie turystyka, utworzone parki krajobrazowe i stworzona mapa pomników przyrody).

- b. „Ład gospodarczy” (wykorzystane walory przyrodnicze i kulturowe powiatu, wyznaczone i urządzone trasy turystyczne) oraz
- c. „Ład przestrzenny” (działania w przestrzeni architektonicznej, planistycznej, i projektowej, chronione zabytki, rozwinięte formy zagospodarowania turystycznego i rekreacyjnego i podniesiony poziom estetyki miast i wsi).

Cele to:

- a. wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych powiatu dla rozwoju turystyki,
- b. budowa nowych, modernizacja istniejących oraz promocja szlaków turystycznych,
- c. realizacja wspólnego i skutecznego programu promocji powiatu i gmin.

Program Rozwoju obejmuje też wsparcie dla działań związanych z inwentaryzacją i ochroną dziedzictwa kulturowego. Działania administracyjne skierowane są na ratowanie zabytków, zapewnienie im bezpieczeństwa, zagospodarowania, właściwego użytkowania oraz propagowania wśród społeczeństwa powiatu bydgoskiego. Wyznaczona została temu obszarowi i jego władzom rola turystycznego zagospodarowania terenu, gdyż bogaty jest w liczne zabytki i chronione prawem krajobrazy.

4.2.3. Założenia wynikające z Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa Kujawsko-Pomorskiego wyznacza cele polityki przestrzennej, zasady ich realizacji i zakłada kierunki działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Przyjęto w planie ogólne zasady kompleksowych działań ochrony i rewaloryzacji zabytków, a także promowanie regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa Kujawsko-Pomorskiego obejmuje:

- Uwarunkowania środowiska kulturowego.

Województwo charakteryzuje się znacznym bogactwem materialnego dziedzictwa kulturowego. Wśród obiektów pozostających pod ochroną konserwatorską znajdują się:

- obiekty budownictwa i architektury, w tym obiekty zabudowy mieszkalnej, sakralnej, budownictwa obronnego, użyteczności publicznej i zabudowy przemysłowej,
- cmentarze,
- zabytkową zieleń,
- zabytki archeologiczne.
- Obszary w obrębie województwa specyficzne kulturowo:
  - obszary historycznej Ziemi Chełmińskiej (np. Toruń, Chełmno, Chełmża, Brodnica, Grudziądz),
  - obszary związane z dziedzictwem Piastów architektury romańskiej (np. Biskupin, Mogilno, Kruszwica, Strzelno),
  - obszar Pałuk i Kujaw,
  - obszar dawnego osadnictwa holenderskiego w dolinie Wisły (np. Chrystkowo, Nieszawka, Sosnówka),
  - pozostałe obszary (np. Doliny Drwęcy, Osy, Wisły).

Podstawowy elementem struktury osadniczej i gospodarczej województwa jest aglomeracja tworzona przez Bydgoszcz i Toruń ze względu na fakt, że koncentruje ona znaczącą część ogółu mieszkańców, potencjału gospodarczego i społecznego oraz zagospodarowania w zakresie infrastruktury technicznej i komunikacyjnej. Do obszaru aglomeracji należy 27 gmin, w tym też Gmina Koronowo.

- Walory przyrodniczo-turystyczne.

Potencjał rozwojowy województwa Kujawsko-Pomorskiego to zarówno atrakcyjność zasobów środowiska naturalnego jak i bogactwo środowiska kulturalnego.

Mimo że większość terenów jest już w znacznym stopniu zainwestowana i użytkowana, to istnieją jeszcze potencjalne obszary rozwoju turystycznego.

W oparciu o waloryzację walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych wyróżniono najatrakcyjniejsze obszary, a wśród nich jest także rzeka Brda z dopływami i Zalew Koronowski.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami programowymi wyznaczającymi kierunki polityki miasta i gminy Koronowo. Analiza dokumentów programowych.

Program opieki nad zabytkami zgodny jest z dokumentami gminnymi o charakterze strategicznym, takimi jak:

- Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Koronowo na lata 2016-2025 (przyjęta Uchwałą nr XXV/219/16 Rady Miejskiej w Koronowie z dnia 30 marca 2016 r.).
- Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Koronowo wskazujący zadania inwestycyjne planowane do realizacji przy wsparciu z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.
- Wieloletnia Prognoza Finansowa Gminy Koronowo obejmująca wykaz przedsięwzięć na lata 2019-2025
- Wykaz inwestycji niezbędnych do wykonania w latach 2015-2025 (przyjęta uchwałą nr XIX/190/15 Rady Miejskiej w Koronowie dnia 29 grudnia 2015 r.)

oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta, jakimi są:

- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Koronowo (Uchwała nr VII/70/15 Rady Miejskiej w Koronowie z dnia 25 marca 2015 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Koronowo).
- Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Koronowo do roku 2025 (Uchwała nr LXIII/531/18 Rady Miejskiej w Koronowie dnia 13 kwietnia 2018 r.).
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

O rocznym podsumowaniu stanu gminy informowały dodatkowo „Raporty o stanie gminy Koronowo na rok 2018 i rok 2019”

5.1.1. Strategia Rozwoju miasta i gminy Koronowo

Strategia stanowi kompleksową, perspektywiczną koncepcję, określającą cele rozwoju oraz warunki, zasady i etapy ich osiągnięcia. Jest nadrzędnym instrumentem zarządzania rozwojem lokalnym i podstawą długookresowej, lokalnej polityki społeczno-gospodarczej. Główną przesłanką jest określenie kierunków rozwoju gminy, uwzględniających osiągnięty, aktualny stan, a przede wszystkim potrzeby gminy na kilka następnych lat w horyzoncie czasowym do 2025 roku. Realizacja strategii rozwoju gminy to efektywne i racjonalne zarządzanie jej zasobami i potencjałami poprzez spójną koncepcję rozwoju we wszystkich najważniejszych dziedzinach.

Gmina Koronowo położona w powiecie bydgoskim, w płn.-zach. części województwa kujawsko-pomorskiego. Rolę centrum administracyjnego pełni Koronowo położone ok. 25 km. od Bydgoszczy. Gmina liczy ok 24 438 mieszkańców (stan na czerwiec 2020 r), z czego ponad 10 tys. osób mieszka w mieście Koronowo. Jest największą gminą wchodzącą w skład powiatu. Sieć osadniczą tworzy miasto Koronowo oraz 65 wsi / osad, z których 33 stanowią sołectwa. Geograficznie teren gminy znajduje się na pojezierzu południowo-pomorskim, a hydrograficznie w środkowej części zlewni rzeki Brdy, która przepływa przez malownicze tereny z kilkoma jeziorami i Zalewem Koronowskim. Gmina Koronowo zajmuje obszar 41.170 ha, w tym miasto 2.818 ha.

Funkcja turystyczno-wypoczynkowa, związana z walorami krajobrazowymi, przyrodniczymi i historycznymi gminy, skoncentrowana jest w części wschodniej i centralnej, głównie wzdłuż Zalewu Koronowskiego oraz wzdłuż rynny Jezior Byszewskich. Czynnikiem rozwoju Gminy są zasoby przyrodniczo-krajobrazowe.

Na terenie gminy rozwija się przede wszystkim turystyka piesza i rowerowa, przebiegają tutaj szlaki piesze: żółty – im. Leona Wyczółkowskiego (70 km), zielony – Jeziora Koronowskiego (75 km), czarny – szlak

„Białego Węgla” (36 km), niebieski szlak Brdy (165 km), czerwony – szlak KTP „TALK” (45 km), czarny – szlak Zamkowy (6 km) i szlaki rowerowe: regionalny Szlak Rowerowy BY-6001N (167 km) i Międzynarodowa Trasa rowerowa Euroroute R-1. Istnieje też ścieżka dydaktyczna „Cysterski Gaj” o charakterze historyczno-przyrodniczym.

Na potrzeby Strategii przeprowadzono analizę SWOT - bilans słabych i mocnych stron, szans i zagrożeń rozwoju gminy. Za silne strony Gminy Koronowo uznano obok ponadprzeciętnych walorów przyrodniczo-krajobrazowych i ustanowionych dla wielu obszarów planów zagospodarowania przestrzennego także bogatą historię miasta oraz liczne i niezwykle wartościowe dla dziedzictwa kulturowego zabytki kultury materialnej i miejsca związane z kulturą i historią. W oparciu o zasoby materialnego dziedzictwa kulturowego określono rozwój turystyki, który stanowić ma o potencjalnych szansach rozwoju.

W strategii zaakcentowano obszary strategiczne takie, jak: Gospodarka – Społeczeństwo – Ład przestrzenny i środowiskowy, a w ramach celów operacyjnych i kierunków działań włączono punkt pt. „Wykorzystanie istniejącego potencjału kulturowo-przyrodniczego do rozwoju turystyki” w którym określono następujące cele:

- ochronę obiektów dziedzictwa kulturowego oraz wzmacnianie roli dziedzictwa kulturowego w rozwoju turystyki i infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej (rozwój sektora usług turystycznych i około turystycznych)
- stworzenie optymalnych warunków do rozwoju form turystyki aktywnej
- promocja oferty turystycznej
- zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne terenów Zalewu Koronowskiego, stworzenie infrastruktury dla turystyki oraz bazy wypadowej mieszkańców Bydgoszczy i okolic
- promocja i ochrona środowiska kulturowego i naturalnego,
- wzbogacenie atrakcyjności turystycznej Koronowa poprzez wykorzystanie walorów historyczno-zabytkowych i krajobrazowych miasta oraz poprawę jego wizerunku i estetyki,
- nasycenie wiejskich obszarów gminy formami turystyki aktywnej, poprzez wykorzystanie istniejących zabytków i walorów przyrodniczych oraz rozbudowę infrastruktury turystycznej,
- dokończenie odbudowy obiektów zabytkowych,
- prowadzenie działań mających na celu poprawę estetyki miasta ze szczególnym uwzględnieniem centrum.
- wykorzystanie przynależności do Bydgosko -Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego
- wykorzystanie przynależności do Lokalnej Grupy Działania „Trzy Doliny”

Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Koronowo przewiduje ponadto:

- podtrzymywanie historycznej i patriotycznej świadomości mieszkańców gminy,
- wspieranie działalności zespołów i kół ludowych,
- współpracę z sąsiednimi gminami w dziedzinie kultury i turystyki.

Strategia Rozwoju Gminy na lata 2016 -2025 jest zgodna z dokumentami wyższego rzędu tj. „Strategią Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego” i „Strategią rozwoju Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego” czy dokumentami szczebla krajowego jak: „Długookresową Strategią Rozwoju Kraju Polska 2030 Trzecia Fala Nowoczesności”, „Strategią Rozwoju Kraju 2020”, „Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2020-2020 Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie”, „Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030” oraz wspólnotowego jak „Strategią Europa 2020”.

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Koronowo.

Główne cele, zasady i zadania polityki przestrzennej, jak również instrumenty jej realizacji, wobec środowiska kulturowego, wyznaczone są w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, opracowywanych przez gminy. Gmina Koronowo nie posiada aktualnego studium. Ostatnio obowiązujące studium przyjęte było uchwałą Rady Miasta nr XXXIX/440/09 z dn. 30.09.2009 r. Uchwałą Rady Miasta nr VII/70/15 z dnia 25 marca 2015 r. przyjęto do realizacji opracowanie kolejnego Studium

Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Koronowo. Dotychczasowe studium może stanowić zatem punkt wyjścia do opracowania aktualnego studium.

W Studium z 2009 roku określono kierunki zagospodarowania przestrzennego polegające na ustaleniu lokalnych zasad organizacji struktury przestrzennej gminy przy równoczesnym uwzględnieniu wymagań dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego, rozmieszczeniu infrastruktury technicznej i społecznej oraz uwzględnieniu podstawowych elementów sieci osadniczej. Ustalenia Studium zmierzały do optymalnego wykorzystania uwarunkowań przestrzennych gminy w celu osiągnięcia wyznaczonych kierunków jego rozwoju. Generalną zasadą kształtowania i zagospodarowania przestrzeni gminy są reguły określające rozwój zrównoważony. Pojęcie to określa rozwój przestrzenny, gospodarczy, społeczny i kulturowy, który harmonizuje z uwarunkowaniami przyrodniczymi ograniczając jednocześnie degradację przyrody i nie naruszając możliwości zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń.

Ponadto w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego:

- Uwzględniono i wskazano tereny i obiekty chronione na podstawie przepisów szczególnych dotyczące: obiektów, zespołów i zespołów ujętych w rejestrze zabytków oraz zespołów i obiektów ujętych w ewidencji zabytków. Ustalono w Studium zakres i zasady ochrony w/w obiektów.
- Dokonano oceny zagrożeń wartości środowiska kulturowego.
- Wskazano konieczność uporządkowania przestrzennego terenu zespołu urbanistycznego starego miasta Koronowa. Jako zagrożenie dostrzeżono nieprawidłowe z punktu widzenia konserwatorskiego łączenie nowej zabudowy z historyczną zabudową starego miasta oraz brak remontów wielu budynków zabytkowych w centrum Koronowa i zespołów pałacowych znajdujących się na terenie gminy Koronowo.

W Studium wyznaczone zostały kierunki i zasady ochrony środowiska kulturowego:

- Zachowanie obiektów zabytkowych poprzez ich konserwację, rewaloryzację, adaptację do współczesnych potrzeb i wymogów,
- Zachowanie i porządkowanie historycznych układów urbanistycznych oraz porządkowanie ich struktury przestrzennej,
- Rozwój budownictwa w oparciu o istniejące zabytki na zasadzie kontynuacji cech przestrzennych – kształtowanie skali i formy nowej zabudowy w nawiązaniu do historycznej, jako jej twórczej interpretacji,
- Rozwój turystyki poprzez wykorzystanie zabytków architektury jako walorów krajoznawczych,
- Utrzymanie stref ochrony konserwatorskiej,
- Przekształcanie oraz waloryzację obiektów dysharmonijnych i obszarów zdegradowanych,
- Podporządkowanie i wpisywanie nowej zabudowy w krajobraz.

Wyznaczono następujące kierunki działań:

- Utrzymanie stref ochrony konserwatorskiej oraz ustalenie zasad postępowania w ich obrębie w procesie zagospodarowania terenu,
- Podtrzymanie statusu ochronny obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa kujawsko – pomorskiego; ochroną proponuje się objąć obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków architektury i budownictwa,
- Wyznaczanie obszarów i obiektów do przekształceń i waloryzacji oraz ustalenie zasad ich zagospodarowania
- Opracowanie i realizacja programów konserwatorskich w celu ratowania najcenniejszych obiektów o walorach kulturowych,
- Opracowanie i uchwalenie lokalnej polityki finansowej i preferencyjnej dla ratowania obiektów o walorach kulturowych, a także opracowanie systemu promocji dla nowo realizowanych obiektów o twórczych rozwiązaniach architektonicznych, w szczególności dla obiektów projektowanych i realizowanych w tradycyjnej konstrukcji i formie,
- Opracowanie programu popularyzującego zagadnienia związane z miejscową tradycją budowlaną i zabytkami regionu.

Strefy ochrony konserwatorskiej wyznaczone w „Studium”

O bogatych wartościach zabytkowych nie tylko samego miasta Koronowa, ale i gminy świadczy fakt, że aż w 31 sołectwach wyznaczone zostały obszary objęte strefami ochrony konserwatorskiej A, B, E i W, w których działania inwestycyjne należy prowadzić zgodnie z przepisami i uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Strefy „A” występują w następujących sołectwach: Buszkowo, Byszewo, Gościeradz, Huta, Krąpiewo, Lucim, Łąsko Wielkie, Mąkowsko, Nowy Dwór, Nowy Jasiniec, Tryszczyń, Wierzchucin Królewski, Wiskitno, Wtelno, Witoldowo.

Najwięcej stref archeologicznych (W) występuje w sołectwach: Gościeradz, Nowy Jasiniec, Samociążek, Tryszczyń i Wtelno.

Rygory ochronne stanowią czynnik pozytywny, gdyż nie tylko zwracają uwagę na walory dóbr kultury i bronią ich nienaruszalnej tożsamości, ale i dają gwarancję lepszego ich wyeksponowania i interpretacji.

Dokonanie ogólnej charakterystyki zasobu zabytków znajdujących się na terenie miasta i gminy Koronowo ma na celu określenie obiektów i zespołów obiektów, które należy chronić i otoczyć opieką. Skuteczna opieka nad zabytkami wymaga od samorządu, nie tylko wiedzy dotyczącej wartości zabytków zlokalizowanych na terenie, ale także dostrzegania występujących problemów i reagowania na pojawiające się zagrożenia.

W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Koronowo w dziale „Kierunki rozwoju” w pkt. 5. przedstawiono „Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.”

Przedstawiono w tym dokumencie następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa "A" - strefa pełnej ochrony konserwatorskiej, obejmująca obszary szczególnie wartościowe, do bezwzględnego zachowania.

Wytyczne konserwatorskie dla strefy "A":

- Zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych zabudowy kształtujących sylwetę zespołu miejskiego,
- Zachowanie rozplanowania ulic i placów z zachowaniem ich szerokości, przekroju, nawierzchni z utrzymaniem historycznych linii zabudowy oraz wysokości i proporcji budynków, geometrii dachów, materiałów wykończeniowych,
- Zachowanie historycznego podziału działek lub nawiązanie do dawnych podziałów,
- Zachowanie zabudowy historycznej, jej konserwacja i rewaloryzacja,
- Zachowanie, konserwacja i rewaloryzacja historycznej zieleni,
- Dostosowanie nowej zabudowy do historycznej, z nawiązaniem form współczesnych do lokalnej, wartościowej tradycji architektonicznej oraz dążenie do likwidacji obiektów dysharmonizujących.

Na obszarze strefy "A" wymagane jest:

- Uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkiej działalności inwestycyjnej, podziałów geodezyjnych, zmian sposobu użytkowania, prac ziemnych, remontów, modernizacji, adaptacji, uzupełnień zabudowy, zdobienia brył architektonicznych, wprowadzania małych form architektonicznych, wprowadzania elementów reklamy wizualnej,
- Prowadzenie na koszt inwestora badań archeologicznych wyprzedzających wszelką działalność budowlaną.

W ramach strefy "A" konserwator zabytków może warunkować swoją akceptację wymogiem wykonania dodatkowych badań, dokumentacji, analiz itp. na koszt inwestora.

Strefa "B" - strefa ochrony konserwatorskiej, obejmująca obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru w skali nowej zabudowy. Strefa "B" jest równoznaczna ze strefą "OW" -obserwacji archeologicznej.

Wytyczne konserwatorskie dla strefy "B"

- Zachowanie historycznego układu ulic, linii zabudowy, proporcji i wysokości zabudowy,
- Zachowanie historycznego podziału działek,
- Zachowanie zabudowy historycznej, jej konserwacja i rewaloryzacja,

- Zachowanie, konserwacja i rewaloryzacja historycznej zieleni, parków i cmentarzy,
- Dostosowanie nowej zabudowy do historycznej,
- Usuwanie obiektów dysharmonizujących.

Na obszarze strefy "B" wymagane jest:

Uzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków: remontów, modernizacji, adaptacji, zmian sposobu użytkowania obiektów zabytkowych, uzupełnień zabudowy, wprowadzania małych form architektonicznych, wprowadzenia nowych inwestycji, prac ziemnych.

Strefa „E” - obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołu zabytkowego, głównie wyznacza tereny wyłączone spod zabudowy lub określa jej nieprzekraczalne gabaryty.

Wytyczne konserwatorskie dla strefy "E":

- Zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków,
- Ochrona przed powstaniem dominant widokowych, jak budowle wielokondygnacyjne, czy wielkoformatowe tablice reklamowe,
- Zachowanie historycznych relacji przestrzennych,
- Ustalenie nieprzekraczalnych gabarytów i wysokości zabudowy nowo wprowadzanej.

Na obszarze strefy "E" wymagane jest:

Wprowadzenie nowych inwestycji po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Strefa „W” - strefa ochrony archeologicznej obejmująca obszary występowania stanowisk archeologicznych rozpoznanych i potencjalnych.

Wytyczne konserwatorskie dla strefy „W”:

Na obszarze strefy dopuszcza się działalność inwestycyjną pod warunkiem przeprowadzenia wyprzedzających badań archeologicznych na koszt inwestora.

Na obszarze strefy "W" wymagane jest:

- Wszelkie prace ziemne prowadzone w granicach strefy wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- Szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych określony zostaje na etapie uzgodnienia projektu budowlanego i wydania decyzji. Egzemplarz dokumentacji badań archeologicznych podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

Zgodnie z obowiązującymi ogólnie przepisami prawa wymaga się, aby:

- każdy, kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, wójta gminy,
- w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkryty przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, obowiązkowo: wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, następnie zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia, oraz niezwłocznie zawiadomić o tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, wójta gminy.

5.1.3. Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Koronowo do roku 2025

Zagadnienia opieki nad zabytkami wynikają bezpośrednio z przyjętego przez Gminę Lokalnego Programu Rewitalizacji. Władze samorządowe określając kierunki rozwoju Gminy Koronowo oraz prowadząc politykę inwestycyjną, dążą do zapewnienia zgodności z dokumentami strategicznymi sporządzonymi na szczeblu powiatowym, wojewódzkim czy narodowym. Jednak dokumenty o zasięgu lokalnym odzwierciedlają wiernie lokalne potrzeby i możliwości finansowe.

Opracowanie Lokalnego programu rewitalizacji dla Gminy Koronowo pozwoli na zintegrowanie projektów inwestycyjnych z planem finansowym. Lokalny program rewitalizacji pozwoli na optymalne planowanie i zarządzanie w zakresie polityki inwestycyjnej, ale również pozwoli na pozyskanie środków zewnętrznych finansowania inwestycji gminnych.

Program rewitalizacji postawił przed samorządem następujące cele:

- Pobudzenie aktywności społecznej i gospodarczej.
- Zwiększenie potencjału turystycznego.
- Podniesienie konkurencyjności Gminy Koronowo względem innych ośrodków miejskich – zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i osiedleńczej.
- Zwiększenie innowacyjności gospodarki lokalnej.
- Zachowanie i rozwinięcie walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego.
- Kształtowanie nowego ładu przestrzennego.
- Poprawa form, metod i efektów organizacji, zarządzania i finansowania gminy.

Realizacja zapisów Programu przyczyni się do ograniczenia dysproporcji w zakresie przestrzennym oraz społeczno-gospodarczym Koronowa. Wyznaczono obszary, które szczególnie wymagają podjęcia zintegrowanych działań, aby tworzyły razem z pozostałą częścią miasta spójny organizm.

Program rewitalizacji wpisuje się całkowicie w zapisy działania, którego zasadniczym celem jest ożywienie społeczno-gospodarcze, w tym także zwiększanie potencjału turystycznego poprzez wsparcie kompleksowych projektów działań technicznych takich jak remonty, modernizacja infrastruktury podstawowej oraz renowacja zabudowy, w tym poszczególnych obiektów służących działaniom z zakresu kultury o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym.

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Koronowa koresponduje z celem nadrzędnym Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko - Pomorskiego, którym jest zbudowanie struktur funkcjonalno-przestrzennych podnoszących konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców. Zadania zawarte w Programie rewitalizacji Koronowa będą oddziaływać na realizację celów częściowych Planu. Na realizację celu składa się zwiększenie atrakcyjności regionu w wymiarze europejskim, jako pochodnej jego walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego, wysokich standardów życia mieszkańców, sprawnych systemów infrastruktury technicznej i dogodnych powiązań ze światem zewnętrznym. Dzięki poprawie stanu infrastruktury, zabudowy miejskiej, w tym zabytków oraz estetyki przestrzeni oczekiwana jest ogólna poprawa wizerunku Gminy i wzrost jego atrakcyjności dla inwestorów, turystów oraz samych mieszkańców. Efektem tego będzie wzrost społeczno-gospodarczy gminy oraz długofalowo terenów do niego należących i ogólna poprawa warunków życia na tym terenie. Dzięki rozwojowi infrastruktury Gmina i jej zasoby staną się lepiej dostępne, a tym samym zostanie stworzona możliwość do pełnego wykorzystania ich potencjału.

Wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych na potrzeby turystyki – na realizację celu będą pozytywnie oddziaływać zadania dotyczące poprawy stanu środowiska naturalnego, renowacji zabytkowych obiektów i promocji Gminy.

Cele Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami pokrywają się z celami Programu Rewitalizacji Koronowa oraz priorytetami i działaniami Programu Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego, którymi są: ochrona i racjonalne kształtowanie środowiska przyrodniczego oraz ochrona dziedzictwa kulturowego województwa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami wpisuje się ponadto w cele szczegółowe Strategii, w tym: Wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych powiatu dla rozwoju turystyki i agroturystyki.

W dokumencie uchwały z dnia 13 kwietnia 2018 roku wskazany został do rewitalizacji na terenie miasta Koronowa – **obszar A** obejmujący Stare Miasto i Park Grabina oraz tereny na zachód od ulicy Pomianowskiego i Alfonsa Hoffmanna w Koronowie, gdzie zostały zdefiniowane m. in. problemy stanu technicznego konstrukcji budynków. Wśród inwestycji wskazanych do realizacji została ujęta m. in. budowa obiektów tworzących tzw. wioskę edukacyjną na terenie organizowanego Jarmarku Cysterskiego, która obejmowałaby różnorodne chaty, sceny, stanowiska ekspozycyjne, palisady, itp.

Powyższe potrzeby inwestycyjne znalazły swoje odzwierciedlenie w przyjętym przez Radę Miejską w Koronowie Wykazie inwestycji niezbędnych do wykonania w latach 2015-2025.

5.1.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego są aktami prawnymi uchwalanymi przez Radę Miasta, które ustalają przeznaczenie terenu, rozmieszczenie inwestycji, celu publicznego oraz określają w szczególności zasady i warunki kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu. W przypadku braku takiego planu, określenie sposobów zagospodarowania, następuje poprzez wydanie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.

Obszar miasta i gminy objęty jest planami miejscowymi na terenie o powierzchni 964 ha, w 2019 roku uchwalone zostały dwa dodatkowe „Tryszczyn nad Brdą II” oraz plan zagospodarowania terenu położonego we Wtelnie przy ulicy Kwiatowej, gm. Koronowo, zaś decyzji administracyjnych o warunkach zabudowy wydano 196 i 586 zaświadczeń o przeznaczeniu nieruchomości w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA I GMINY KORONOWO.

Siedzibą gminy jest miasto Koronowo, jednej z największych gmin województwa kujawsko-pomorskiego, a największą powiatu bydgoskiego. (obszar gminy 411, 7 km²). Miasto to główny ośrodek administracyjno-usługowo-turystyczny, natomiast gmina ma charakter turystyczno-rolniczy. W skład gminy Koronowo wchodzi 33 sołectwa (wsie). Są to:

1. Buszkowo
2. Byszewo
3. Bytkowice
4. Dziedzinek
5. Glinki
6. Gogolin
7. Gogolinek
8. Gościeradz
9. Huta
10. Krąpiewo
11. Lucim
12. Łąsko Małe
13. Łąsko Wielkie
14. Mąkowarsko
15. Morzewiec
16. Nowy Dwór
17. Nowy Jasiniec
18. Okole
19. Osiek
20. Popielewo
21. Salno
22. Samociążek
23. Sitowiec
24. Skarbiewo

25. Stary Dwór
26. Stary Jasiniec
27. Tryszczyn
28. Wierzchucin Królewski
29. Więzowno
30. Wilcze
31. Wiskitno
32. Witoldowo
33. Wtelno.

5.2.1 ZARYS HISTORII MIASTA I GMINY KORONOWO.

Historia Koronowa nierozdzielnie związana jest ze sprowadzeniem do pobliskiego Byszewa konwentu cystersów. W 1250 r. Mikołaj Zbrożek skarbnik księcia inowrocławskiego przekazał cystersom Byszewo oraz osiem wsi na uposażenie klasztoru. W 1253 r. książę Kazimierz zatwierdził fundację klasztoru cystersów w Byszewie.

W 1283 r. książę inowrocławski Ziemomysł zezwolił cystersom na lokację ośrodka miejskiego na prawie średzkim, na terenie wsi Byszewo. Lokację miasta jednak nie zrealizowano. Przyczyną było m. in. zniszczenie klasztoru przez Krzyżaków. W wyniku porozumienia pomiędzy byszewskimi cystersami a biskupem włocławskim, w 1288 r. z zawarto umowę gdzie na drodze zamiany przejęta została na własność wieś Smeysze (obecne Koronowo). Korzystna lokalizacja zaowocowała budową kościoła i klasztoru w latach 1289-1350. Z 1315 r. pochodzi pierwsza informacja, że klasztor w Koronowie był już pobudowany. Jednak skala inwestycji wskazuje na ich kontynuację. Przekazanie przez klasztor koronowski tegoż roku 60 grzywien na budowę katedry gnieźnieńskiej sugeruje zakończenie budowy zarówno kościoła jak i klasztoru. Nową lokację klasztoru początkowo nazwano Szczęśliwą Doliną (łac. Felix Vallis), później Jasną Doliną (łac. Clara Vallis). Ponieważ w średniowieczu cystersi często nazywali swoje klasztory "Corona Mariae" lub w skrócie "Corona" to od łacińskiej nazwy w XV w. przyjęła się nazwa miasta "Koronowo".

Założenie miasta w 1370 r., poprzedzone było dwoma aktami lokacyjnymi z 1359 r. i z 1368 r. wystawionymi przez króla Kazimierza Wielkiego. Miasto zostało lokowane na prawie magdeburskim. Natomiast z 1399 r. pochodzi pierwsza informacja o istnieniu pieczęci miejskiej z berłem i koroną.

W latach 1382-1396 na terenie miasta lokacyjnego został zbudowany gotycki kościół początkowo p.w. Bożego Ciała, a następnie Św. Andrzeja. W 1599 r. w wyniku przebudowy świątynia otrzymała cechy renesansowe i barokowe.

W pobliżu Koronowa w rejonie wsi Łąsko Wielkie-Wilcze w dniu 10 października 1410 r. doszło do walk pomiędzy siłami zakonu krzyżackiego, a wojskami polskimi, które zakończyły się zwycięstwem Polaków. Jednak rok później w wyniku najazdu wojsk krzyżackich miasto zostało zajęte i zniszczone przez Krzyżaków.

Druga połowa XV w. przyniosła wieloletnią stabilizację społeczno-gospodarczą, korzystną dla rozwoju miasta. Nadane w latach 1476 r. i 1484 r. przez króla Kazimierza Jagiellończyka przywileje na dwa jarmarki i cotygodniowego targu wzmocniły pozycję miasta. Ponadto dogodne położenie sprzyjało handlowi zbożem, drewnem oraz lokalnej produkcji garncarskiej i browarniczej. W mieście i okolicy funkcjonowały młyny i tartaki.

Dnia 18 października 1523 roku biskup Mikołaj Mściwy, sufragan gnieźnieński, konsekrował kościół oraz siedem ołtarzy. Była to rekuncylacja po wcześniejszych profanacjach i zniszczeniach. W 1549-1567 latach opat Adam Mirowski ufundował szpital dla ubogich i kościół p. w. Św. Ducha. Obiekty te zostały rozebrane w 1832 r. Odnowiony przez opata Adama Mirkowskiego przywilej lokacyjny w 1563 r. zapewniał miastu dalszy korzystny rozwój, czego przykładem było ufundowanie kościoła i szpitala Św. Ducha. W XVI w. przy klasztorze funkcjonowała szkoła.

Wiek XVII przyniósł Polsce czas niszczycielskich wojen szwedzkich. Szczególnie dotkliwe były lata 1655-1657. Większość miast Rzeczypospolitej, w tym i Koronowo, w wyniku działań wojennych i dużych kontrybucji nakładanych przez Szwedów była zrujnowana. W 1656 r. Koronowo najechali Szwedzi, którzy splądrowali

i zniszczyli miasto oraz kościół i klasztor. Później Koronowo było wielokrotnie napadane i niszczone. Kres tym katastrofalnym działaniom przyniósł pokój oliwski zawarty 3 maja 1660 r. Okres późniejszy to czas stopniowej odbudowy miasta. W latach 1686-1706 okazały gotycki kościół cystersów został przebudowany, a jego wnętrze otrzymało barokowy wystrój. Natomiast na przełomie XVII/XVIII w. powstała rezydencja opata.

Kolejny upadek miasta nastąpił w 1717 r., w okresie wojny północnej. Zawleczone przez obce wojska choroby spowodowały pomór i duże wyludnienie oraz zniszczenie miasta. Pewną próbą wydzwignięcia Koronowa z kryzysu społeczno-gospodarczego było nadanie przez króla Augusta III Sasa w 1750 r. prawa odbywania dwóch kolejnych jarmarków rocznie.

W 1772 r., po pierwszym rozbiórce Polski Koronowo znalazło się w granicach państwa pruskiego, w Obwodzie Nadnoteckim. W okresie istnienia Księstwa Warszawskiego, w latach 1807-1815 Koronowo włączone było w granice Departamentu Bydgoskiego. Trwałą zmianę i utratę niepodległości przyniosły ustalenia Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r. W wyniku nowego podziału administracyjnego przeprowadzonego przez administrację pruską, Koronowo weszło w skład regencji bydgoskiej, w granicach Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Wkrótce władze pruskie przystąpiły do sekularyzacji majątków klasztornych, w jej wyniku w 1819 r. nastąpiła kasata zakonu cystersów, a zabudowania klasztorne przekształcono w więzienie, które tę funkcję pełni do dnia dzisiejszego. Skutki rozbiórów Polski w końcu XVIII w. istotnie wpłynęły na zmianę struktury społecznej oraz przeobrażenia w charakterze wyznaniowym mieszkańców Koronowa. Do miasta zaczęła napływać ludność niemiecka, dla której na rynku w 1831 r. wybudowano kościół ewangelicki. Trzecią grupą społeczną byli Żydzi, którzy przy ul. Szkolnej w 1856 r. wzniesli synagogę. Ponieważ w 1938 r. znaczna część tej grupy wyznaniowej udała się na emigrację pozostali jej członkowie sprzedali synagogę koronowskiemu Towarzystwu Gimnastycznemu Sokół. Obiekt zachował się do dnia dzisiejszego, natomiast po 1945 r. rozbiórce uległ zbór ewangelicki na rynku. Z początku lat 60. XIX w. pochodzą informacje, iż w mieście funkcjonowała szkoła katolicka, ewangelicka i żydowska.

Na początku lat 80. XIX w., polscy kupcy, przemysłowcy i rzemieślnicy powołali w mieście Towarzystwo Przemysłowe, a powstałe w 1888 r. Towarzystwo Ludowe, skupiło przede wszystkim robotników. Przemysł w Koronowie bazował na 3 tartakach, 2 młynach, bekoniarni, rzeźni miejskiej, fabryce cementu oraz na 3 cegielniach. Łączne zatrudnienie w przemyśle nie przekraczało 350 osób. Wzrost liczby ludności przyczynił się także do budowy dwupiętrowego szpitala w 1898 r. Kwestię transportu i komunikacji rozwiązano uruchamiając w 1895 r. linię kolei wąskotorowej, która połączyła Koronowo z Bydgoszczą. W Morzewcu, przez Mochle, Wojnowo i Sicienko miasto uzyskało dodatkowe połączenie z Nakłem, w ramach sieci Wyrzyskiej Kolei Powiatowej. W 1900 r. oddana do użytku została elektrownia.

Na początku XX w. zwiększająca się produkcja i ilość lokalnych towarów wymagała dodatkowych wielkogabarytowych możliwości transportu, które mogła zapewnić normalnotorowa linia kolejowa. Prace nad jej uruchomieniem podjęto w 1907 r. budując most kolejowy i inne przeprawy, w tym monumentalny kamienno-ceglany wiadukt w Buszkowie. Uruchomienie nowego połączenia kolejowego z Tucholą nastąpiło w 1909 r. W 1912 r. została też zapewniona stała komunikacja autobusowa pomiędzy Bydgoszczą a Koronowem przez Towarzystwo Akcyjne. Jedną z ważniejszych inwestycji związanych z rolnym charakterem okolic Koronowa było wybudowanie w 1907 r. rzeźni miejskiej. Wśród innych branż które funkcjonowały w pierwszych trzech dekadach były m.in.: Fabryka maszyn i narzędzi rolniczych - B. Nowak, Fabryka i skład maszyn rolniczych - J. Słomski, Fabryka powozów luksusowych - J. Batos, Fabryka win i skup zwierząt rzeźnych - A. Kopecki. Pobór czystej wody i większe wymogi sanitarne przyczyniły się do uruchomienia w 1913 r. miejskich wodociągów. Tego samego roku przy Rynku oddany został przebudowany i powiększony ratusz. I wojna światowa, która rozpoczęła się w 1914 r. zakończyła się podpisaniem w dniu 11 listopada 1918 r. rozejmu pomiędzy państwami ententy a Niemcami w Compiègne. Powrót Koronowa do Rzeczypospolitej dały postanowienia traktatu Wersalskiego z 28 czerwca 1919 r. Po ich ratyfikacji 10 stycznia 1920 r., w sześć dni później tj. 26 stycznia 1920 r. do miasta wkroczyły oddziały wojska polskiego armii gen. Hallera pod dowództwem pułkownika Wacława Przeździeckiego. Z tym też dniem władzę nad miastem przejęła administracja polska. W ramach nowego podziału administracyjnego miasto znalazło się do 1938 r. w województwie poznańskim, w powiecie bydgoskim. Kolejny podział administracyjny Polski, trwający od 1938 r. do początku września 1939 r., sprawił iż Koronowo i powiat bydgoski włączone zostało do województwa pomorskiego. Gospodarkę miasta w okresie międzywojennym determinowało głównie rolnictwo i przemysł drzewny. Ważne zadania edukacyjne realizowana była na bazie zreorganizowanego szkolnictwa powszechnego i Publicznej Szkoły Doksztalającej Przemysłowo-Kupieckiej - czteroletniej szkoły wydziałowej oraz zawodowej. W życiu kulturalnym Koronowa znaczącą rolę odgrywały: Towarzystwo Ludowe, Towarzystwo Czytelni Ludowych, Towarzystwo Gimnastyczne "Sokół" oraz Towarzystwo Upiększania Miasta

Koronowa. Potrzeba krzewienia kultury fizycznej mocno popularyzowanej przez koronowskiego „Sokoła” miała zapewne ważny wpływ na budowę przez lokalną społeczność w 1931 r. stadionu sportowego ze strzelnicą.

W dniu 3 września 1939 r. do Koronowa wkroczyły wojska hitlerowskie i do początku 1945 r. rozpoczął się okres wieloletniej krwawej okupacji. Pod koniec października 1939 r. doszło do aresztowania i następnie rozstrzelania w pobliskim lesie w Srebrnicy 12 obywateli Koronowa.

Podczas 6 letniej okupacji Koronowo w ramach Regencji Bydgoskiej włączone zostało do niemieckiej Prowincji Gdańsk - Prusy Zachodnie. Wyzwolenie miasta spod okupacji niemieckiej przyniosło wkroczenie w dniu 26 stycznia 1945 r. wojsk radzieckich. W 1968 r. jubileusz 600-lecia Koronowo uroczyście obchodziło m. in. sesją Rady Narodowej Miasta i Gminy, wydaniem monografii oraz licznymi imprezami i konkursami dla mieszkańców Koronowa.

Po II wojnie światowej impulsem rozwojowym dla miasta stała się wieloletnia inwestycja związana z budową zapory wodnej, elektrowni w Samociążku i stworzenie sztucznego Jeziora Koronowskiego obecnie Zalewu Koronowskiego, a utworzenie dużego akwenu wodnego otoczonego lasami przyczyniło się do rozwoju turystyki. Budowa hydroelektrowni i Zalewu wynikała ze zwiększającego się zapotrzebowania na energię elektryczną. Koncepcja budowy tamy i siłowni była opracowana już w czasach II Rzeczypospolitej. W latach 1956-62 zbudowane zostały zapora i hydroelektrownia, a także spiętrzone wody Brdy. W rezultacie powstał sztuczny zbiornik wodny o powierzchni 1660 ha i długości 36 km. Budowa zapory i Zalewu przyczyniła się do urozmaicenia, ożywienia i uatrakcyjnienia krajobrazu tej części doliny Brdy oraz powstania rejonu turystyczno-wypoczynkowego o zróżnicowanych funkcjach. Zachodnia część terenu gminy Koronowo należy do Krajny, historycznej krainy w Polsce, która początkowo była częścią Pomorza, a w 2 połowie X w. została przyłączona do państwa Polan. W kolejnych dziesięcioleciach utracona i odzyskana w 1 połowie XII wieku. Od 1 połowy XIII w. wschodnia część Krajny oraz południowa Pomorza została związana z księstwem kujawskim. Na połowę XIII w. przypada działalność fundacyjna księcia inowrocławskiego Kazimierza I Konradowica i sprowadzenie cystersów do Byszewa.

Większość miejscowości na terenie gminy Koronowo, istniejące lub założone, swoje pierwsze źródłowe informacje zawdzięczają cystersom byszewskim, a następnie koronowskim. Wśród najwcześniejszych wymienionych, a stanowiących uposażenie klasztoru oprócz Byszewa było m. in. Salno (1250 r.). W sprawie utworzenia klasztoru w Byszewie, w 1253 r. poświęcone były obrady kapituły generalnej cystersów. Niepokojna sytuacja polityczna w tej okolicy sprawiła, iż pierwsi zakonnicy przybyli do Byszewa w 1256 r. Dla nowego klasztoru jednostką macierzystą było opactwo sulejowskie. W 1283 r. doszło do zniszczenia klasztoru przez Krzyżaków. Po przeniesieniu konwentu do wsi Smeysche (ob. Koronowo), w 1286 r. rozpoczął się wieloletni proces budowy murowanego zespołu klasztorowego. Dla zapewnienia realizacji tej inwestycji zwiększeniu uległo uposażenie cystersów, gdyż w 1288 r. pojawia się szereg nowych miejscowości w tym m.in: Lucim, Łąsko Wielkie i Więzowno. W 1 połowie XIV w. w wyniku zakupu do lokalnego rycerstwa własność cysterska uległa powiększeniu o następujące wsie: Gościeradz, Mąkowsko i Wteln. W 1404 r. został zapisany cystersom przez króla Władysława Jagiełło - Wierzchucin Królewski. Jedną z większych wsi w XVII w. był Gogolinek, który darowany został bydgoskim jezuitom. Dawny pograniczny charakter gminy Koronowo akcentuje Nowy Jasiniec, który w XIII w. był siedzibą kasztelana z Serocka, a do początku XIV w. jednym z grodów książąt pomorskich. Zajęty przez Krzyżaków w XIV w., w latach 1466-1772 stał się siedzibą starostów niegrodowych. W 1772 r. obszar gminy Koronowo znalazł się pod zaborem pruskim w regencji bydgoskiej. Intensywniejszy rozwój na tym terenie zarysował się w połowie XIX w., szczególnie kiedy nastąpiło uruchomienie linii kolei wąskotorowej w 1895 r. łączącej Bydgoszcz z Koronowem oraz normalnotorowej w kierunku na Tucholę, w 1909 r. W dniu 26 stycznia 1920 r. z chwilą wkroczenia do miasta oddziałów wojska polskiego władzę nad miastem przejęła administracja polska.

5.2.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Krajobraz kulturowy jest znakiem tożsamości regionu, poprzez przechowanie świadectwa aktywności jego mieszkańców. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art.3. pkt 14) określa krajobraz kulturowy (art 3 pkt 4) jako,, przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka”.

Gmina Koronowo leży na terenie północnej części historycznych Kujaw, w obrębie Pojezierza Południowopomorskiego, Samo miasto położone ok. 25 km na północ od Bydgoszczy w malowniczym, rozległym zakolu rzeki Brdy, w kotlinie otoczonej wzgórzami. Jest to obszar południowego skraju Borów

Tucholskich, z kompleksami lasów, wśród których wiele jezior, połączonych obecnie w kompleks Zalewu Koronowskiego. Rzeka Brda, kumulująca wody z wielu jezior swego dużego dorzecza (4718 km²) została w latach 1960-62 spiętrzona dla celów energetycznych, gdzie w latach 1956-60 wybudowano na niej wielki sztuczny zbiornik - Jezioro Koronowskie. Włączono do niego także jeziora rynnowe znajdujące się w dolinie sandrowej. Na terenie gminy występuje wiele jezior polodowcowych, m. in. jeden z najciekawszych ciąg tzw. jezior byszewskich, o długości ok. 30 km. wschodu Koronowo otaczają zwarte kompleksy leśne. Nie nadającą się tu do uprawy rolnej, przeważnie piaszczystą i ubogą glebę, porastają głównie zespoły borowe.

Do powstania i później do rozwoju miasta na przestrzeni wieków, a także okolicznych wsi przyczynił się Zakon Cystersów.

Oznakowane piesze szlaki turystyczne PTTK

Szlak "Żółty" - szlak im. Leona Wyczółkowskiego (dł. ok. 70 km) - początek z Osowej Góry - Smukała przez m. in. - Wtelno - Gościeradz (dworek Wyczółkowskiego) - do Pruszcza Bagiennicy (koniec szlaku)

Szlak "Zielony" - szlak Jeziora Koronowskiego (dł. ok. 75 km) - początek PKP Wudzyn - Stary Jasiniec - stacja PKP w Stronnie - koniec szlaku).

Szlak "Czarny" - szlak Białego Węgla (dł. ok. 36 km) - początek PKP Maksymilianowo - Stary Dwór PKS - koniec szlaku.

Szlak "Niebieski" - szlak Brdy (dł. ok. 165 km) - początek Bydgoszcz Brdyujście - Bydgoszcz Leśna - Leśny Park Kultury i Wypoczynku "Myślęcinek" - Rynkowo PKP - drogą leśną do Smukały Ciecholewy - Konarzyny wieś PKS - koniec szlaku.

Szlak "Czerwony" - szlak KTP "TALK" Bydgoszcz (dł. 45 km) - początek w Bydgoszczy-Fordonie- przez m. in. - Tryszczyń - Gościeradz (Dworek Leona Wyczółkowskiego) - Gościeradz wieś PKS - koniec szlaku.

Szlak czarny Zamkowy (dł. 6 km) - początek w Serocku PKP - ul. Kolejowa - ul. Dworcowa - ul. Wyzwolenia, cmentarz poległych żołnierzy w latach 1939-1945 - ul. Górna - dalej do ruin zamku w Nowym Jasińcu (koniec trasy).

5.2.3 ZABYTKI NIERUCHOME

Gmina Koronowo posiada bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, materialnego w formie takich obiektów jak: układ urbanistyczny (Koronowo), układy ruralistyczne, obiekty sakralne, założenia dworsko-parkowe, obiekty techniki, zieleni komponowaną, cmentarze, miejsca pamięci narodowej, ukształtowane na przestrzeni okresów historycznych. Charakterystykę poszczególnych grup obiektów przedstawiono poniżej.

Koronowo – miasto

Jednym z najcenniejszych zabytków miasta Koronowa jest średniowieczny układ urbanistyczny szczególnie dzielnica starego miasta (wpisana do rejestru zabytków), z zachowanym rynkiem i układem dróg i parceli. Cenną wartością kulturową miasta jest poklasztorny zespół pocysterski, liczne pomniki poświęcone postaciom związanym z Koronowem i z jego regionem. Inną grupę obiektów świadczących o historii miasta stanowią pamiątkowe głazy kamienne z tablicami oraz inne tablice pamiątkowe montowane na budynkach i kościołach, dla upamiętnienia wydarzeń z historii miasta i gminy. Godnym zauważenia i objęcia opieką są przydrożne kapliczki, krzyże i pomniki kultu religijnego znajdujące się na terenie miasta i gminy. Stan zachowania tych obiektów jest ogólnie dobry, wymaga jednak zabiegów konserwatorskich. W tym zakresie miasto w ostatnich latach, corocznie przywraca blask dawnej świetności pomnikom najbardziej dotkniętym destrukcją. Opracowanie kompleksowego programu renowacji wraz z ich inwentaryzacją stanowiłoby ważny element w Lokalnym Programie Rewitalizacji.

Koronowo – dzielnica starego miasta wpisana do rejestru zabytków oraz zespół urbanistyczny (położony poza obszarem wpisem do rejestru zabytków) objęty strefą ochrony konserwatorskiej.

Wsie o zachowanym układzie przestrzennym i zabudowie o wartościach kulturowych i historycznych –
układy ruralistyczne:

1. **Buszkowo** - pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1300 r - data nabycia wsi przez oo. Cystersów z Byszewa. Na terenach dzisiejszego Buszkowa na wzgórzach w kierunku wsi Wilcze – dnia 10.10.1410 r. miała miejsce bitwa z Zakonem Krzyżackim, która przeszła do historii jako bitwa pod Koronowem”. W 1772 r. Buszkowo weszło w skład zaboru Pruskiego. W 1909 r. została otwarta linia kolejowa Tuchola-Koronowo, z przystankiem w Buszkowie. Po I wojnie światowej w 1920 r. Buszkowo wróciło do Polski. Dnia 5 sierpnia 1924 r. wieś odwiedził prezydent Polski Stanisław Wojciechowski.

Zachowany pierwotny układ przestrzenny wsi oraz historyczne obiekty : dawny kościół ewangelicki, szkoła, karczma, zespół dworski, młyn wodny, most kolejowy nad rzeką Krówką, cmentarz ewangelicki. Miejsce pamięci narodowej - cmentarz polskich żołnierzy zamordowanych przez Niemców w 1939 roku. Polska linia obronna z 1939 roku – wzdłuż jezior Byszewskich.

2. **Byszewo** – W 1253 r. decyzją księcia Kazimierza, władcy brzesko-kujawskiego, nastąpiła fundacja klasztoru cystersów w Byszewie. W 1288 roku, gdy klasztor wzbogacił się o leżącą w dolinie Brdy osadę Smeysche (dzisiejsze Koronowo), zakonnicy przenieśli tam siedzibę opactwa. Na fundamentach klasztoru i późniejszego kościoła w latach 1610-1633 wzniesiono nową, świątynię pw św. Trójcy.

Zachowany pierwotny układ przestrzenny wsi, zabudowa wiejska XIX/XX wieku. Zabudowania sakralne: usytuowane na wzniesieniu, opadającym ostro ku rynnicy jeziornej: kościół pw. św. Trójcy, dzwonnica, cmentarz przykościelny i drewniany spichlerz plebański z k. XVIII w.

3. **Bytkowice** - W miejscu gdzie obecnie leży wieś Bytkowice na początku XIX wieku znajdował się las, będący częścią dóbr leśnych koronowskich (niem. Königliche Coronowoschen Forst), 8 listopada 1838 roku Wydział Spraw Wewnętrznych Rejencji Bydgoskiej wydał dokument utworzenia kolonii Böhkenwalde. Źródłem nazwy Böhkenwalde jest złożenie nazwiska Bodtke, Böhke lub Bötther z członem - Walde oznaczającym las. Rozwój kolonii Böhkenwalde w przeciągu pierwszych kilku lat następował na tyle szybko, że w 1846 roku, osada liczyła już około 20 zabudowań.

Zachowany układ przestrzenny wsi : zabudowania z XIX/XX wieku, budynek dawnej szkoły ewangelickiej, cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

4. **Dziedzinek** – zachowany układ przestrzenny wsi, zespół dworsko-parkowy, dawna szkoła.

5. **Glinki** - Wieś założona przez władze pruskie na początku XIX w., po III rozbiórce Polski. Pierwotnie były to dobra królewskie podlegające pod kasztelanję jasińską. Osadnictwo na prawie niemieckim miało miejsce w latach 1810-1820. W 1848 r. zakończono prace nad podziałem pastwisk oraz dokonano komasacji gruntów gospodarstw, wytyczono drogi oraz grunt pod szkołę i kuźnię wiejską. W 1880 r. wzniesiono dworek - siedzibę dla sołtysa. Ostatnim właścicielem tego gospodarstwa był Otton Schlieter.

Zachowany układ przestrzenny wsi ; zabudowa wiejska z k. XIX w i pocz. XX w, szkoła, cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

6. **Gogolin** – wieś wymieniona w dokumentach biskupa kujawskiego Wisława i opata byszewskiego Engelberta z 1288 r. W XIX wieku nastąpił duży napływ do wsi osadników niemieckich.

Zachowany układ przestrzenny wsi, dawna pastorówka (obok znajdował się kościół ewangelicki, obecnie nie istnieje), cmentarz ewangelicki z 1752 r , z zachowanymi nagrobkami.

7. **Gościeradz** - od 1304 r. własność cysterska. W latach 1892-1920 wieś należała do Czesława Szalke, w 1922 r. nastąpiła parcelacja majątku. Dwór otrzymał, w darze od Wielkopolan, artysta malarz i grafik Leon Wyczółkowski. W latach 1931-1934 wybudowano nowy dwór, w którym malarz przebywał w miesiącach letnich do śmierci w 1936 r. – na budynku znajduje się pamiątkowa tablica. W otoczeniu park, będący tematem kilku prac artysty. Na południe od zespołu dworskiego zabudowania folwarczne.

Zachowany podstawowy układ przestrzenny wsi: zabudowa wiejska: z pocz. XX w, murowana, min. szkoła, założenie dworsko-parkowe: dwór i park (rej. zabytków).

8. **Huta** - Nazwa miejscowości Huta została nadana w XVIII wieku. Najprawdopodobniej nazwa wsi Huta, wiąże się z rozwiniętym w tej osadzie przemysłem hutniczym. Wcześniej wieś nosiła nazwę Świniarzewo i w 1386 r. wieś została wykupiona przez byszewskich cystersów. Od XVIII w. wieś miała wielu właścicieli. Na początku XIX w. właścicielami dóbr była rodzina Hutten - Czapskich. W 1853 roku właścicielem został Reinhold Rasmus, w tym czasie wzniesiono obecny dwór. W końcu XIX w. majątek należał do Gustawa Baetge, następnie do Heinricha Bothe. W 1924 roku dobra zostały rozparcelowane i stanowiły własność gminy. Wieś w czasie II wojny światowej była administrowana przez Niemców.

Zachowane zasadnicze elementy historycznego rozplanowania i zagospodarowania oraz układ dróg. Zabudowa wiejska XIX/XX w.; m.in. budynek szkoły; założenie dworsko-parkowe (rej. zabytków): dwór, park, z poł. XIX w, gorzelnia i stajnia. z 1897 r.).

9. **Krapiewo** – część wsi od 1296 r. należała do klasztoru byszewskiego, ponownie wieś wymieniona jako własność klasztoru w 1325 r. Pierwsi właściciele wsi wymienieni w XV w (Krampiewscy, Krapiewscy), w XVII wieku Niemojewscy, następnie Chrzętkowscy.

Zachowany układ przestrzenny wsi, zespół dworsko-parkowy (rej. zabytków), dwór, (spichlerz rozebrany), rozległy park krajobrazowy, zespół kolejki wąskotorowej z pocz. XX w: stacja, budynek gospodarczy.

10. **Lucim** – Pierwsza wzmianka 1286 r, wieś duchowna, własność opata cystersów w Koronowie.

Zachowane zasadnicze elementy historycznego rozplanowania i zagospodarowania oraz układ dróg: zabudowa wiejska murowana z k. XIX i pocz. XX w., dwór z XVIII w. (rej. zabytków), z zabudowaniami folwarcznymi.

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Podział_administracyjny_Polski_\(1975–1998\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Podział_administracyjny_Polski_(1975–1998))

11. **Łąsko Wielkie** - Wieś wymieniana w dokumentach już w końcu XIII wieku (1288 r), w 1358 r nabyta przez zakon cysterski z pobliskiego Koronowa. W okolicach wsi 10 października 1410 r wsi miała miejsce zwycięska bitwa wojsk polskich z Krzyżakami. W latach 1765-1772 zbudowano kościół pw. św. Anny.

Zachowany układ przestrzenny wsi: zabudowa wiejska; z XIX/XX w, zabudowa sakralna: zespół kościoła św. Anny (rej. zabytków) ; kościół, dzwonnica, cmentarz przykościelny, ogrodzenie.

12. **Mąkowarsko** - wieś w I poł. XIV w. stała się własnością, klasztoru Cystersów, którą zakupili od rodu Mąkowarów. Transakcję zatwierdził król Władysław Łokietek. W 1359 r została lokowana na prawie niemieckim. W tymże roku arcybiskup Jarosław nadał cystersom Mąkowarsku dziesięcinę. Cystersi powołali tu sołectwo, a w pierwszej połowie XIV w. zbudowali i wyposażyli kościół parafialny pod wezwaniem św. Wawrzyńca. Wieś była własnością klasztoru przez następne stulecia. W 1772 r. wieś znalazła się pod zaborem pruskim. Założenia dworsko-parkowe powstawały głównie na przestrzeni całego XIX w, po parcelacjach i scalaniu gruntów przeprowadzonych przez Prusaków w 1834 r. Duże znaczenie wieś zawdzięczała położeniu przy głównych trasach komunikacyjnych z Bydgoszczy do Tucholi i do Koszalina. Znajdowały się tu : budynki urzędów m. in. szkoła, piekarnia, spółdzielnia mleczarska, kuźnia, posterunek Policji i Straż Pożarna. W latach 1902-1909 zbudowano linię kolejową na trasie Pruszcz - Koronowo a w Mąkowarsku powstał dworzec kolejowy. Na pocz. XX w. na terenie Mąkowarska, znajdowało się kilka dużych majątków rolnych i kilkanaście mniejszych. Od nazwisk poszczególnych właścicieli wzięły się ich nazwy własne np.: Szmyt - Szmytowo, Kentzer - Kencerowo, Rybka - Rybkowo i Szews - Szewsowo. W centrum wsi znajdował się także majątek kościelny, tzw. probostwo.

Zachowany układ przestrzenny wsi: zabudowa wiejska, murowana z XIX i XX w. (m.in. szkoła); zabudowa sakralna: kościół pw. św. Wawrzyńca z lat 1790-1791, przebudowany 1910-1915; cmentarz przykościelny (rej. zabytków); kaplica grobowa; dzwonnica, ogrodzenie zespołu kościelnego; cmentarz ewangelicki.

13. **Nowy Dwór** – wieś wymieniona w kronice klasztornej (z ok. 1440 r.) przez o. Adama Szadka, jako wieś klasztorna, opustoszała w 1432 roku.

Zachowany układ przestrzenny wsi; zabudowa wiejska z XIX/XX w, zespół dworski: dwór z 1928 r, park z k. XIX w, gorzelnia, z 1897 r, cmentarz ewangelicki

14. **Nowy Jasiniec** – Historia grodu sięga roku 1264 r., gdy kasztelanem był Nasław. W roku 1349 Nowy Jasiniec wzmiankowany pierwszy raz w dokumentach pod nazwą Jessenicz. Nowy Jasiniec w średniowieczu pełnił funkcję granicznego grodu kasztelańskiego, przy szlaku handlowym z Polski do Pomezanii. W wieku XIV został przejęty przez Krzyżaków, którzy przebudowali istniejący tu wcześniej zamek. W trakcie wojen z zakonem zamek uległ zniszczeniu – odbudowany w 1454 roku. Był siedzibą starostów niegrodowych, w 2 poł. XIX w. popadł w ruinę.

Zachowany przestrzenny układ wsi ; zabudowa wiejska z XIX i pocz. XX w : zamek (XIV-XVI w) w ruinie, usytuowany na wzniesieniu opadającym, w stronę jeziora Zamkowego, cmentarz ewangelicki XIX w.

15. **Osiek** – Wieś klasztorna wymieniona w kronice klasztornej (z ok. 1440 r.) jako opustoszała w 1432 roku.

Zachowany przestrzenny układ wsi : zabudowa wiejska murowana z XIX/XX w. (szkoła z pocz. XX w. - ob. dom nr 5), Miejsce Pamięci Narodowej z lat 1939-1945.

16. **Popielewo** - Osada smolna, własność opata cystersów w Koronowie. Wymieniona w kronice klasztornej, jako opustoszała w 1432 roku. W końcu XVI wieku administracyjnie należała do powiatu nakielskiego w województwie kaliskim.

Zachowany układ przestrzenny wsi; zabudowa wiejska: murowana z XIX/XX w (m. in. szkoła z parkiem), cmentarz ewangelicki

17. **Stary Dwór** – dawna własność klasztoru koronowskiego. W 1583 roku było tu 9 zagród. W XIX w. znacznie większą część ludności stanowili protestanci. W XIX w. rząd pruski wcielił wieś do dóbr Koronowa.

Zachowane zasadnicze elementy historycznego rozplanowania przestrzennego wsi : zabudowa wiejska z pocz. XX w – w znacznym stopniu przebudowana; cmentarz ewangelicki z XIX w.

18. **Tryszczyn** – Wieś klasztorna - pierwsza wzmianka o wsi 1251 roku. W 1253 r. książę kujawski, poświadczył nadanie, celem założenia klasztoru Cystersów w Byszewie. W 1296 r. książę Ziemomysł pozwala osiedlać się na prawie niemieckim. W 1315 roku wymieniona jako własność klasztoru byszewskiego.

Zachowane zasadnicze elementy układu przestrzennego wsi: zabudowa wiejska murowana, z pocz. XX w, cmentarz ewangelicki (zniwelowany); Miejsce Pamięci Narodowej związane z rozstrzelaniem w pierwszych dwóch miesiącach II wojny światowej około 700 Polaków (głównie mieszkańców Bydgoszczy) w rowach strzeleckich nad Brdą.

19. **Wierzchucin Królewski** - pierwsza wzmianka o Wierzchucinie pochodzi z 1288 r, z akt klasztoru w Byszewie. Pierwotnie był tu kościół drewniany, zbudowany przez Cystersów. Król Władysław Jagiełło, w 1404 r. osadę nadał opactwu w Byszewie. W okresie późniejszym na miejscu drewnianej świątyni, cystersi wybudowali kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła. W latach 1930-1931 ks. Bolesław Paluchowski zainicjował budowę obecnego kościoła.

Zachowany układ przestrzenny wsi: zabudowa wiejska: murowana XIX/XX w, zabudowa sakralna; kościół par. pw. św. Piotra i Pawła (rej. zabytków), cmentarz ewangelicki.

20. **Wilcze** - Wieś duchowna, własność Cystersów z Koronowa. Na terenie wsi Wilcze, na wzgórzach, 10 października 1410 miała miejsce bitwa polsko - krzyżacka, zwana często bitwą pod Koronowem. Jan Długosz opisywał ją jako bitwa pod Lonckiem (prawdopodobnie dawna nazwa wsi brzmiała Łąsko Nowe), stąd mylnie interpretowane jest faktyczne miejsce zdarzenia.

Zachowany układ przestrzenny wsi: zabudowa wiejska murowana, XIX/XX w, cmentarz ewangelicki (zniwelowany).

21. **Wiskitno** – Wieś duchowna własność cystersów koronowskich. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1288 r. Od k. XVIII w. dzierżawcami dóbr Wiskitno była rodzina Schmeckel, w roku 1877 jako właściciel wymieniony Carl Schmeckel – dobra w rękach tej rodziny do wybuchu II wojny światowej.

Zachowany układ przestrzenny wsi: zabudowa wiejska murowana, z pocz. XX w; szkoła ewangelicka ob. budynek mieszkalny, pozostałości zespołu dworskiego : park z cmentarzem rodowym, z ok. poł. XIX w, cmentarz ewangelicki, XIX w.

22. **Witoldowo** - W XIX w. wieś znajdowała się w rękach niemieckich. Około 1850 r. wzniesiono tu obecny dworek. Po zakończeniu I wojny światowej majątek znalazł się pod panowaniem Polski, a w 1927 r. nastąpiła jego całkowita parcelacja. Po II wojnie światowej resztówka została przeznaczona dla rolników, a w dworze utworzono mieszkania.

Zachowane zasadnicze elementy historycznego rozplanowania przestrzennego wsi: zabudowa wiejska murowana, z k. XIX i pocz. XX w, zespół dworski: dwór, park z ok. poł. XIX w, szkoła z pocz. XX w, cmentarz ewangelicki, XIX w.

23. **Wtelno** – Wieś znana w XIV w. Jej wcześniejsza nazwa to Vitelno, wymieniane w dokumentach z 1307 i 1315 r. Należała do byszewskich cystersów, po wyłączeniu wsi z parafii byszewskiej, około 1470 r. ustanowiono tu samodzielną parafię. W XV w. wieś należała do rodu Łabędziów, a następnie przeszła w ręce opata koronowskiego 1583 r. Pozostawała w rękach opatów do końca XVIII wieku. Następnie wraz z całym regionem znalazła się pod panowaniem zaboru pruskiego. W 1885 r. Wtelno dzieliło się na część dworską i wieś gospodarczą, posiadającą 863 ha gruntów. W centrum wsi znajdował się niewielki folwark klasztorny, będący już wówczas własnością dóbr rządowych w Koronowie. W 1926 r. właścicielem majątku był Skarb Państwa Polskiego, a dzierżawcą Antoni Kaczmarek. W 1927 r. nastąpiła parcelacja majątku i podzielony został na 20 mniejszych gospodarstw. Oprócz wspomnianego majątku należącego do Skarbu Państwa był tu także niewielki majątek ziemski, należący do Jana Górskiego.

Zachowane zasadnicze elementy historycznego rozplanowania i zagospodarowania przestrzennego: zabudowa wiejska murowana, z pocz. XX w, zabudowa sakralna: zespół kościoła pw. Św. Michała Archaniola: kościół (w rej. zabytków), cmentarz przykościelny, zbór i pastorówka (ob. budynki mieszkalne), cmentarz rzym.-kat. (dawny ewangelicki), kaplica grobowa rodziny Beck na dawnym cmentarzu cholerycznym.

Obiekty sakralne

Do historycznych obiektów sakralnych zalicza się: kościoły (różnych wyznań), klasztory, kaplice i cmentarze, w tym miejsca pamięci narodowej oraz kapliczki, są to głównie kapliczki przydrożne. Objęte są ochroną konserwatorską wraz z obiektami towarzyszącymi w ich otoczeniu jak: plebanie, organistówki itp., ze względu na wartości zabytkowe i kulturowe a także na walory przestrzenne i krajobrazowe. Ochronie podlega także zieleń towarzysząca zabudowie, wzajemne relacje funkcjonalno-przestrzenne oraz sposób zagospodarowania terenu. Cmentarze podlegają ochronie, dodatkowo jako miejsca pochówku i kultu religijnego oraz miejsca pamięci narodowej i pomniki historii – z mocy Ustawy z dn. 31.01.1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych.

Koronowo:

Zespół pocysterski pochodzący z końca XIII w. lub z pierwszej połowy XIV w. Wzniesiony lub zaprojektowany, prawdopodobnie przez mistrza Theodoricusa. Wielokrotnie odbudowywany po zniszczeniach w wojnach z Krzyżakami i Szwecją. W 1819 r. po kasacie zakonu budynki klasztorne zostały przekształcone, w istniejące do dnia dzisiejszego więzienie.

W skład zespołu wchodzi:

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, ul. Bydgoska 23) - bazylika, będąca przykładem monumentalnej architektury wczesnogotyckiej z lat 1289-1315, zbarokizowana w k. XVII i XVIII wieku. Kościół trójnawowy, z zespołem kaplic przy nawach bocznych korpusu, z prezbiterium zamkniętym prostą ścianą. Bogate wnętrze kościoła z gotyckim, gwiazdzistym sklepieniem, w nawie głównej barokowe, kolebkowe z lunetami, w nawach bocznych krzyżowe. Kościół posiada bogate, barokowe wyposażenie, w tym obrazy Bartłomieja Strobla i fragmenty polichromii gotyckich. Kościół reprezentuje najwyższy poziom umiejętności cystersów w budownictwie i rzemiośle. Obiekt powstawał etapami, stąd prezentuje trzy style: gotycki, barokowy i rokokowy.

Zabudowania poklasztorne: przylegające od południa do transeptu i prezbiterium kościoła, wzniesione (na miejscu wcześniejszego klasztoru z XIV w.) na przełomie XVII i XVIII w., barokowe, murowane, dwupiętrowe, złożone z trzech skrzydeł i wirydarza. W 1819 roku przebudowane na więzienie. Zabudowania klasztorne obecnie nie są dostępne, ze względu na mieszczące się w nich więzienie.

Pałac Opata (ul. Klasztorna nr 1), Dawna rezydencja opata, zbudowana za czasów opata Gnińskiego, na przełomie XVII i XVIII w, barokowa, murowana, otynkowana. Po kasacie zakonu Cystersów, włączona do zespołu więzienia. Obecnie w budynku mieszczą się mieszkania.

Kościół filialny pw. Św. Andrzeja zbudowany w latach 1382-1396, w stylu gotyckim, przebudowany w renesansie (1599 r.): wnętrze, szczyty oraz wieżę (obecnie nakryta barokowym hełmem) i baroku (w 1752 r. zniszczone sklepienie wymieniono na drewniane stropy). Kościół posiada barokowo-rokokowe wyposażenie. Świątynia usytuowana jest we wschodniej części starego miasta, na skarpie opadającej ku rynkowi. Teren wokół kościoła to dawny cmentarz z XIV wieku.

Synagoga (ul. Szkolna nr 6), zbudowana w 1856 r. (od 1938 r. siedziba Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”). Po II wojnie światowej mieściło się kino Brda. W 2000 r. budynek przejęła gmina Koronowo, po wyremontowaniu od 2016 r. działa w nim Centrum Kultury Synagoga.

Buszkowo

Kościół ewangelicki, ob. katolicki, fil. pw. Zesłania Ducha Świętego, przy kościele dawny cmentarz ewangelicki (ob. Rzym.-kat), otoczony murem, zespół z pocz. XX wieku.

Byszewo:

Zespół kościoła parafialnego: kościół pw. Świętej Trójcy, cmentarz przykościelny z 2 poł. XVII - 1 poł. XIX w, dzwonnica i brama z ogrodzeniem, z XVIII/XIX w, spichlerz plebański, drewniany, z k. XVIII wieku. Kościół z ok. 1651 r, rozbudowany z wcześniejszego z XV lub XVI w. przez opata koronowskiego Jana K. Czolchańskiego. Przebudowany w 2 poł. XVIII w. m. in. przez dodanie kaplic, założenie sklepień w nawie i hełmu na wieży. Manierystyczny, w tradycjach gotyckich, z elementami barokowymi oraz z bogatym rokokowo – barokowym wystrojem wnętrza i wyposażeniem.

Łąsko Wielkie

Zespół kościoła parafialnego: kościół pw. św. Anny, lata 1765-1772 (gruntownie odnowiony w 1892 r.), dzwonnica z poł. XIX w., cmentarz przykościelny z poł. XIX w, ogrodzenie cmentarza z 2 poł. XIX wieku. Kościół barokowy, murowany, zbudowany przez Cystersów, na niewielkim wzniesieniu. Wyposażenie wnętrza głównie rokokowe. Grobowce i płyty kamienne z XIX w., także na cmentarzu przykościelnym.

Mąkowarsko:

Kościół parafialny pw. Św. Wawrzyńca i cmentarz przykościelny. Kościół zbudowany w latach 1790-1791, powiększony i przekształcony w końcu XIX wieku. Barokowy, murowany, otynkowany. Do krótkiego, zbliżonego do kwadratu korpusu, przylega trójbocznie zamknięte prezbiterium. Wystrój wnętrza i wyposażenie barokowe. Ołtarz główny barokowy z początku XVIII w. Przy kościele dawny cmentarz.

Sitowiec

Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. pw. Św. Teresy od Dzieciątka Jezus., ceglany, z k. XIX wieku.

Wierzchucin Królewski

Kościół par. pw. śś. Piotra i Pawła, zbudowany w miejscu wcześniejszego, w latach 1930-31, pseudobarokowy, z rokokowym wystrojem wnętrza. Murowany, otynkowany. W pobliżu kościoła głaz narzutowy (znaleziony w czasie rozbioru poprzedniej świątyni) z datą 1752 oraz alfą i omegą.

Wtelno

Zespół kościoła parafialnego : kościół pw. św. Michała Archaniola, cmentarz przykościelny oraz ogrodzenie cmentarza. Kościół zbudowany w latach 1785 -1787, z fundacji opata koronowskiego A. J. Chrzastkowskiego, przedłużony w 1863 r i powiększony o kaplice, w 1908 r. dodano neobarokową, kwadratową wieżę, nakrytą hełmem baniastym z latarnią. Wyposażenie rokokowe.

Zespół kościoła ewangelickiego (ul. Wyczółkowskiego): zbór (ob. mieszkania), murowany, otynkowany, pastorówka (obecnie mieszkania), budynki z k. XIX wieku.

Kapliczki i figury przydrożne (40): Buszkowo, Glinki, Gogolinek, Gościeradz - 2, Huta, Koronowo - 3, Koronowo-Iwickowo - krzyż , Krąpiewo, Lucim - 3, Łąsko Małe, Łąsko Wielkie - 2, Mąkowarsko - 2, Nowy Dwór, Nowy Dwór-Janowo, Nowy Jasiniec, Osiek - 2 (krzyż, grot), Popielewo, Samociążek, Sitowiec, Skarbiewo, Sokole Kuźnica - Krówka, Stary Jasiniec, Tryszczyn, Wierzchucin Królewski, Więzowno, Wilcze, Wiskitno, Witoldowo, Wtelno - 2.

Cmentarze

W ewidencji zabytków miasta i gminy Koronowo ujęte są 44 cmentarze, w tym 6 katolickich (Byszewo, Koronowo (2), Łąsko Wielkie, Mąkowsko, Wtelno), 30 ewangelickich, 2 rodowe, 1 żydowski, 5 epidemicznych (choleryczne).

Cmentarze wyznaniowe (katolickie, ewangelickie, żydowskie), rodowe, epidemiczne:

Buszkowo

- cmentarz ewangelicki, (nieczynny), XIX w, 2 mogiły obmurowane, cmentarz porasta lilak
- cmentarz ewangelicki, przykościelny ob. rzym.-kat. przy kościele pw. Zesłania Ducha Św.
- cmentarz choleryczny (zaorany), XIX w.

Byszewo

- cmentarz katolicki przy kościele par. pw. Świętej Trójcy założony na przełomie XVIII i XIX wieku. Cmentarz uporządkowany.

Bytkowice

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w., zachowane fragmenty nagrobków

Glinki

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, zachowane mogiły obmurowane, fragmenty nagrobków
- cmentarz choleryczny, XIX w

Gogolin

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, zachowane fragmenty nagrobków

Gogolinek

- cmentarz ewangelicki, (cmentarz nieczynny), XIX w, brak nagrobków, krzyż cmentarny

Gościeradz

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, nie zachowane nagrobki, teren porasta młody las, granice cmentarza nieczytelne.

Huta

- cmentarz rodowy rodziny Rasmus, dawnych właścicieli Huty, usytuowany w parku dworskim, zachowana płyta nagrobna z inskrypcją oraz żeliwne ogrodzenie.

Koronowo

- cmentarz rzym - kat., ul. Paderewskiego, zachowane kaplice grobowe, kapliczka, nagrobki z 2 poł. XIX w. Cmentarz czynny, zadbane.
- cmentarz żydowski, ul. Kotomierska, zachowane liczne macewy oraz ceglane ogrodzenie cmentarza
- cmentarz ewangelicki, przy ul. Paderewskiego, nie zachowane nagrobki, obecnie teren parku miejskiego, częściowo zachowany dawny drzewostan cmentarza
- cmentarz ewangelicki, (nieczynny) przy ul. Klasztornej, XIX w, na terenie cmentarza ustawiony krzyż
- cmentarz więzienny (ul. Klasztorna) Zakładu Karnego w Koronowie, XIX w oraz miejsce pochówku więźniów Zakładu Karnego z lat 1939-1945 – Miejsce Pamięci Narodowej

Lucim

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), z XIX w, usytuowany na polu, z dala od zabudowań, zachowanych kilka fragmentów nagrobków. Cmentarz zaniedbany, wymaga prac porządkowych.

Łąsko Małe

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, usytuowany na połud. od centrum wsi. Zaniedbany, wymaga uporządkowania.

Mąkowarsko

- cmentarz rzym.-kat. parafialny Parafii pw. św. Wawrzyńca, (cmentarz czynny), pocz. XX wieku. Układ kwater i granice cmentarza czytelne. Cmentarz zadbane.
- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, zachowane fragmenty nagrobków i obmurowane mogiły. Cmentarz porasta lilak i grochodrzew. Wymaga prac porządkowych.

Mąkowarsko (osada Łakomowo)

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, usytuowany na polu, z dala od zabudowań, zachowanych kilka destruktyw nagrobków. Cmentarz wymaga uporządkowania.

Nowy Dwór

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), z XIX w, usytuowany na południe od centrum wsi, zachowana żeliwna brama i ceglane słupy bramy oraz destrukty nagrobków. Cmentarz wymaga prac porządkowych.

Nowy Jasiniec

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w., zachowane ceglane fragmenty grobowca oraz żeliwne ogrodzenie. Cmentarz wymaga uporządkowania.

Okole

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w., usytuowany w pobliżu dawnej linii kolejki wąskotorowej, granice cmentarza i układ nieczytelny, cmentarz zarośnięty dziką roślinnością. Cmentarz wymaga uporządkowania.
- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, usytuowany w połud. części wsi. Granice i układ cmentarza nieczytelne. Wymaga uporządkowania.

Popielewo

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, usytuowany na połud.-zach. od centrum wsi, z dala od zabudowań. Granice cmentarza mało czytelne, zarośnięty dziką roślinnością. Wymaga uporządkowania.

Salno

- cmentarz choleryczny (nieczynny), XIX w., usytuowany na półn.-wsch. od centrum wsi, z dala od zabudowań, po środku ustawiony wysoki, drewniany krzyż. Teren uporządkowany.

Sitowiec

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, granice cmentarza mało czytelne, zachowane destrukty nagrobków i obmurowań mogił. Cmentarz wymaga prac porządkowych.

Skarbiewo

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, usytuowany na polu, z dala od zabudowań, na zachód od centrum wsi, zachowane fragmenty nagrobków, zarośnięty samosiejkami. Cmentarz wymaga uporządkowania.

Sokole Kuźnica

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, usytuowany w lesie, granice cmentarza nieczytelne, trudne do ustalenia; zachowane destrukty nagrobków. Cmentarz wymaga prac porządkowych.

Stary Dwór

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, zachowane liczne fragmenty nagrobków i obmurowań mogił, fragment betonowych schodów. Cmentarz wymaga prac porządkowych.

Stary Jasiniec

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w., zachowane fragmenty obmurowań mogił, cmentarz zarośnięty samosiejkami, wymaga uporządkowania.
- cmentarz choleryczny (nieczynny), XIX w.

Tryszczyn

- cmentarz ewangelicki, ul. Piaskowa (nieczynny), XIX w, dokładna lokalizacja dawnego cmentarza trudna do ustalenia, teren zniwelowany, w sąsiedztwie zabudowa.

Wierzchucin Królewski

- cmentarz parafialny rzym-kat., (czynny), z 1 poł. XIX w., usytuowany na wschód od centrum wsi, cmentarz zadbane
- cmentarz ewangelicki (nieczynny), k. XIX w, cmentarz usytuowany na wschód od centrum wsi, na terenie dawnego cmentarza kamień z tablicą pamięci

Więzowno

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, usytuowany na półn-wsch. Od centrum wsi, zachowane fragmenty obmurowań mogił, we wsch. części cmentarza drewniany krzyż. Wskazane usunięcie dzięki roślinności.

Wilcze

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX?, lokalizacja cmentarza w tym miejscu prawdopodobna, obecnie teren zabudowany.

Wiskitno

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w., zachowanych kilka mogił obmurowanych, krzyż cmentarny. Drzewostan: dąb, lipa, cmentarz porasta lilak, grochodrzew i bluszcz. Cmentarz wymaga uporządkowania.
- cmentarz rodowy rodziny Schmekel (w parku dworskim), ceglana brama cmentarna, płyta nagrobna Artura Schmekel, drzewostan; dąb, cmentarz porośnięty bluszczem. Wymaga uporządkowania.

Witoldowo

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, usytuowany na polu, na wschód od centrum wsi, zarośnięty dziką roślinnością. Cmentarz wymaga uporządkowania.

Wtelno

- cmentarz rzym-kat., przy kościele pw. św. Michała Archanioła, parafia założona w XIV w., najstarszy nagrobek z 2 poł. XIX wieku, na cmentarzu nagrobek artysty malarza Leona Wyczółkowskiego (zm. 1936 r). Cmentarz zadbane.
- cmentarz ewangelicki ob. rzym-kat. (czynny) Parafii pw. św. Michała Archanioła, ul. Kwiatowa, cmentarz zadbane.
- cmentarz rodziny Beck z kaplicą grobową, usytuowany na dawnym cmentarzu epidemicznym, na zach. od centrum wsi, w lesie. Wskazany remont kaplicy grobowej oraz uporządkowanie roślinności.

Wymysłowo

- cmentarz ewangelicki (nieczynny), XIX w, usytuowany w lesie, w pobliżu Zalewu Koronowskiego, na zachód od centrum wsi; nieczytelne granice cmentarza, zachowanych kilka fragmentów nagrobków. Wskazane prace porządkowe.

Miejsca Pamięci Narodowej

Buszkowo - cmentarz ofiar terroru hitlerowskiego oraz żołnierzy WP z 1939 roku - mogiły zbiorowe

Koronowo – ul. Klasztorna, Pomnik pamięci – miejsce pochówku więźniów z lat 1939-1945 Zakładu Karnego w Koronowie

Osiek – tablica pamięci pomordowanych w walce z najeźdźcą hitlerowskim 1939-1945.

Tryszczyn – cmentarz - zbiorowy pochówek Polaków, zamordowanych w 1939 r. przez Niemców.

Budowle obronne

Nowy Jasiniec – ruiny zamku. Pierwotnie gród graniczny, przy drodze z Polski do Pomezanii. W XIII w siedziba kasztelania, w 1 poł. XIV w. własność krzyżacka. Prawdopodobnie w tym czasie budowa lub przebudowa istniejącego wcześniej budynku kamiennego. W latach 1377-92 przebudowany gruntownie. Kilkakrotnie zdobywany i niszczone w czasie wojny polsko-krzyżackiej. W 1454 r. odbudowany, i przebudowany w latach 1540-65. Po 1773 r. użytkowany jako kościół ewangelicki., po 1846 r. popadł w ruinę

Gotycki, murowany z kamienia i cegły, Wzniesiony na planie prostokąta, pierwotnie piętrowy, z obronnym poddaszem. Zachowane mury zewnętrzne z kwadratową przybudówką oraz fragmenty sklepionych kolebkowo piwnic.

Założenia dworsko-parkowe

Buszkowo – zespół składający się z dworu (ob. budynek mieszkalny nr 66), parku, budynku gospodarczego i bramy wjazdowej; zabudowania z k. XIX wieku i ok. 1910 roku. Dwór, murowany, otynkowany, piętrowy, z portykiem i facjatą od frontu. W otoczeniu dworu park, zachowane ceglane słupy bramy.

Dziedzinek – zespół dworsko-parkowy z k. XIX wieku.: dwór (ob. budynek nr 26) opuszczony, częściowo w ruinie, murowany tynkowany, park zaniedbany, zarośnięty samosiejkami. Wskazany pilny remont dworu i uporządkowanie parku.

Glinki – dwór (ob. budynek mieszkalny nr 14) zbudowany w k. XIX wieku, murowany otynkowany, parterowy, nakryty dachem dwuspadowym.

Gościeradz – zespół dworsko-parkowy (wpisany do rejestru zabytków): dwór zbudowany w latach 1931-34 dla malarza Leona Wyczółkowskiego. Murowany, otynkowany, parterowy, nakryty dachem mansardowym, z gankiem od frontu. Do dworu przylega park z okazami starodrzewu, z 2 poł. XIX wieku. Na południe od dworu zabudowania folwarczne.

Huta - zespół dworsko-parkowy (wpisany do rejestru zabytków): dwór, park, stajnia i gorzelnia. Dwór z ok. poł. XIX w., eklektyczny, o cechach neogotyckich i neoklasycystycznych: w ryzalicie od frontu szczyt z krenelazem i wieżyczkami w narożnikach. Park krajobrazowy z XIX w., z dwoma stawami i cmentarzem dawnych właścicieli Huty. Budynki folwarczne: stajnia i gorzelnia: ceglane, z 1897 roku.

Koronowo-Iwickowo: pozostałości zespołu dworskiego k. XIX w.: park oraz zabudowania zespołu folwarcznego: spichlerz, drewniany, obora i dawna stajnia, murowane.

Koronowo-Lipinki: zespół dworsko-parkowy: dwór z 1880 r, murowany, otynkowany parterowy, z facjatą od frontu, nakryty dachem dwuspadowym. Przy dworze park krajobrazowy z k. XIX wieku.

Krapiewo – zespół dworsko-parkowy (wpisany do rej. zabytków): dwór, z 1 poł. XIX w, rozbudowany w 4 ćw. XIX w., murowany, parterowy, z mansardami, spichlerz z k. XIX wieku -rozebrany, rozległy park krajobrazowy z 2 poł. XIX w, schodzący do jeziora.

Lucim - dwór (wpisany do rej. zabytków) z XVIII w, rozbudowany w latach 20 XX wieku, parterowy, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym, naczółkowym.

Łąsko Wielkie – dwór (ob. budynek mieszkalny nr 42) z 1921 r, murowany, otynkowany, parterowy, z gankiem i facjatą na osi, od frontu.

Mąkowsko-Kencerowo: dwór, zbudowany w latach 20 XX w, murowany, otynkowany parterowy, z facjatą na osi od frontu. Zabudowania kolonii mieszkaniowej (ob. domy nr 10, 12, 14, 18, ul. Słoneczna).

Mąkowsko (Szewsowo – nazwa zwyczajowa) - zespół dworsko-parkowy, z ok. poł. XIX w.: dwór, murowany, tynkowany, parterowy, środkowa część piętrowa,; w otoczeniu dworu park, ze starodrzewem.

Nowy Dwór – zespół dworsko-parkowy: dwór z 1928 r, murowany, otynkowany, parterowy, nakryty dachem dwuspadowym, park z k. XIX w.; gorzelnia, ceglana, z 1897 r.

Nowy Dwór – Janowo zespół folwarczny: dwie stajnie z k. XIX wieku.

Nowy Jasiniec – zespół dworsko-parkowy: dwór (obecnie budynek mieszkalny nr 36) murowany, otynkowany, piętrowy, do dworu od południowego wschodu przylega park.

Stary Dwór - Bieskowo (część wsi Stary Dwór), dwór zbudowany w k. XIX w, murowany, otynkowany, parterowy z użytkowym poddaszem, przy dworze pozostałości parku ze stawem, spichlerz, murowany otynkowany.

Więzowno – zespół dworsko-parkowy: dwór (ob. dom nr 57), zbudowany w k. XIX w, murowany, otynkowany. Parterowy, z użytkowym poddaszem, i piętrowym skrzydłem zachodnim. Od frontu na osi przybudówka, w połąci dachu facjata. Przy dworze pozostałości parku, ze stawem.

Wiskitno – pozostałości zespołu dworskiego: park z ok. poł. XIX, rozległy park krajobrazowy, o bogatym drzewostanie, ze stawem.

Witoldowo – zespół dworsko-parkowy: dwór z ok. poł. XIX w, murowany, otynkowany, prostokątny, nakryty dachem dwuspadowym, park z 2 poł. XIX wieku.

Wtelno-Wtelenko ul. Pałacowa 2 – zespół dworsko-parkowy: dwór, park zabudowania folwarczne, z k. XIX wieku. Dwór eklektyczny, prawdopodobnie zbudowany w k. XIX wieku, przebudowany na pocz. XX w. dla rodziny Becków. Murowany, otynkowany, parterowy, nakryty dachem dwuspadowym. W elewacji ogrodowej portyk kolumnowy, dźwigający balkon, w połaci dachowej facjata. Przy dworze park z k. XIX wieku.

Zieleń - pomniki przyrody

Park "Grabina" o powierzchni 23,7 ha jest pozostałością zwartych obszarów leśnych, porastających kiedyś Dolinę Brdy. Otacza on Koronowo od południowego zachodu skąd roztacza się rozległy widok na rzekę Brdę i leżące u podnóża miasto. Nazwa pochodzi od lasów grabowych porastających wzgórze wokół miasta. Najwyższe wzgórza to: "Grabina" - 109,1 m, "Wzgórze Łokietka" - 107,5 m, "Wzgórze Św. Jana" - 106 m i "Szańce" - 94 m. Las „Grabina” w skali gminy jest jednym z najcenniejszych fragmentów zbiorowisk leśnych. Występują tu liczne gatunki drzew, (dominują graby, dęby, lipy i buki), często o charakterze pomnikowym lub pomniki przyrody. Gwarancją zachowania „Grabiny” w aktualnym stanie będzie wprowadzenie ochrony rezerwatowej. W Koronowie i okolicach występuje kilkadziesiąt pomników przyrody. Na szczególną uwagę zasługują skupiska dębów: 30 dębów w parku "Grabina", „Dąb Wyczółkowskiego oraz o obwodzie 820 cm znajdujący się na poboczu drogi z Koronowa do Nowego Jasińca. W rezerwacie przyrody "Dolina Brdy", występuje też szereg pomników przyrody, m. in. dwie lipy drobnolistne o nazwie "Lipy Wyczółkowskiego" oraz dąb szypułkowy o nazwach "Dąb Cesarski.

Formy prawne ochrony przyrody na terenie Gminy Koronowo

Ustawa o ochronie przyrody wymienia kilka form indywidualnej ochrony przyrody. Na terenie Gminy utworzono:

- 3 obszary chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni na terenie Gmin - 19.710 ha;
- 2 rezerваты przyrody
- 45 użytków ekologicznych, różnego rodzaju ekosystemów bagiennych
- 43 pomniki przyrody, w tym: 15 pojedynczych drzew, 15 grup drzew, 10 głązów narzutowych,
- 2 powierzchniowe pomniki przyrody i jedno stanowisko chronionej rośliny (pełnik europejski).

Obszary chronionego krajobrazu na terenie Gminy Koronowo

1. O.Ch.K. Zalewu Koronowskiego – Dolina Brdy ze Zbiornikiem Koronowskim oraz otoczenie (kompleksy leśne).

2. O.Ch.K. Doliny rzeki Sępolenki (fragment na terenie gminy – wschodnia część).

3. O.Ch.K. Jezior Byszewskich – rynna Jezior Byszewskich.

Rezerваты przyrody na terenie Gminy Koronowo : Bagno Głusza , Różanna Dęby

Obiekty techniki i przemysłowe

Obiekty techniki i przemysłowe znajdujące się na terenie gminy Koronowo, będące przejawem działalności gospodarczej, prowadzonej w okresach historycznych zlokalizowane są przede wszystkim w mieście Koronowie a także w obrębie zespołów dworskich i poza nimi. Chronionymi obiektami są również linie kolejowe wraz z całą substancją budowlaną (wiadukty kolejowe), infrastrukturą komunikacyjną i trakcyjną jak linia kolejowa nr 241 Tuchola-Pruszcz Bagienica-Koronowo, a także system umocnień obronnych z 1939 roku.

Koronowo

młyn wodny, ul. Nakielska 11 (wpisany do rejestru zabytków) – konstrukcji drewnianej, z wypełnieniami ceglanyimi, z ok. poł. XIX w., gruntownie remontowany

zespół młyna zbożowego przy ul. Bydgoskiej nr 7

zespół młyna zbożowego przy ul. Bydgoskiej 21, początkowo młyn należał do klasztoru cystersów ,ok. poł. lat 20. XIX w, młyn poklasztorny kupił Kantak. Oprócz młyna działała kaszarnia, tartak i cegielnia parowa. W 1907 r część obiektów zniszczył pożar. Kilka lat później postawiono nowy budynek młyna, spichlerz i silos.

cegielnie: ul. Kotomierska (budynek przebudowany)
ul. Klasztorna (obecnie budynek w ruinie)
most kolejowy wąskotorowy nad rzeką Brdą (wpisany do rej. zabytków)
most kolejowy nad rzeką Brdą
wiadukt kolejowy przy ul. Kotomierskiej

Buszkowo - most kolejowy nad rzeką Krówką (wpisany do rej. zabytków) wiadukt kolejowy z pocz. XX w.

Wilcza Góra (część wsi Lucim) wiadukt kolejowy

- wiadukt kolejowy

Linia kolejowa nr 241 Tuchola - Pruszcz Bagienica - Koronowo (częściowo czynna), w większości wyłączona z eksploatacji, linia jednotorowa, niezelektryfikowana. Odcinek Pruszcz Bagienica-Koronowo otwarty został w 1909 r. (Pruszcz Bagienica Tuchola 1914 r). Linia kolejowa czynna na tej trasie do 1993r, ponownie częściowo uruchomiona w 2015 r na odcinku Koronowo-Pruszcz Bagienica.

Miejsca historyczne

Gościeradz - grodzisko wczesnośredniowieczne z zespołem 12 zabytkowych dębów i 2 lip tzw. „Gaj Wyczółkowskiego”. Dworek Wyczółkowskiego – artysta malarz Leon Wyczółkowski mieszkał tu w latach.

Wtelno - pomnik nagrobny na cmentarzu przykościelnym oraz tablica na ścianie kościoła, umieszczona w 50 rocznicę śmierci malarza (1986 r.).

Buszkowo-Łąsko Wielkie-Wilcze - Miejsce związane z bitwą wojsk polskich z Krzyżakami w 1410 r., zw. Bitwą pod Koronowem – pomnik usytuowany na północ od centrum miasta, przy drodze krajowej.

Miejsca związane z walkami w okresie II wojny światowej - (pozycje obronne 9 Dywizji Piechoty na linii rynny jezior Byszewskich).

5.2.4. ZABYTKI RUCHOME

Na terenie miasta i gminy Koronowo znajdują się liczne zabytki ruchome, stanowiące wystrój lub wyposażenie kościołów. Są to głównie ołtarze wraz z ich wyposażeniem: obrazy, rzeźby, chrzcielnice, a także naczynia i szaty liturgiczne jak: ornaty, kapy. Wyposażenie to odznacza się często wysokim poziomem artystycznym i stanowi wartość historyczno-kulturową. Wykaz zabytków ruchomych, z których część jest wpisana do rejestru zabytków ruchomych województwa kujawsko – pomorskiego, jest w posiadaniu Delegatury w Bydgoszczy. Dla poszczególnych obiektów założone są tzw. karty zabytku ruchomego.

5.2.5. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Obszar miasta i gminy Koronowo został rozpoznany pod względem archeologicznym w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Powierzchniowe badania wykonano również na terenie miasta rejestrując liczne stanowiska na obszarach niezabudowanych, umożliwiających badania terenowe. W ramach AZP wykonano kwerendy archiwalne dla całego terenu.

Na terenie gminy Koronowo w stanowiskach archeologicznych zaobserwowano działalność człowieka ze wszystkich epok – od najwcześniejszych po czasy nowożytne.: od epoki kamiennej, paleolitu, mezolitu, neolitu, kultury pucharów lejkowatych, amfor kulistych, epoki brązu, kultury łużyckiej, pomorskiej, okresu halsztackiego, lateńskiego, rzymskiego średniowiecza i czasów nowożytnych.

W ewidencji zabytków archeologicznych miasta i gminy Koronowo ujętych jest 1327 stanowisk archeologicznych.

5.2.6. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Przekazy historyczne. Szczególnie interesujące są wątki historyczne związane z dziejami zakonu Cystersów na ziemiach polskich (Szlak Cystersów) i historią wojen krzyżackich oraz rozwojem Koronowa jako ośrodka rzemieślniczo-handlowego od XV do XIX wieku.

Ważną częścią dziedzictwa kulturowego jest dziedzictwo niematerialne, aktywizujące i integrujące lokalną społeczność. W wielu miejscowościach stałym jego elementem są tradycje związane z odpustami i pielgrzymkami. Większość z nich jest związana z Sanktuarium Maryjnym w Byszewie. Kontynuowane są

także przez niektóre wsie dożynki parafialne. Z wieloma miejscowościami związane są także legendy, dotyczące ich powstania lub charakterystycznych postaci i wydarzeń. Ich ponownemu przypomnieniu i zaktualizowaniu służyłoby wznowienie publikacji Towarzystwa Ziemi Koronowskiej „Wiedzmy z Grabiny i inne legendy koronowskie” z 1993 r.

Bardzo ważnym elementem w historii Koronowa jest nawiązanie do wielowiekowej działalności Cystersów. Podniesiona w ostatnich latach wiedza historyczna przyczyniła się do rekonstrukcji zwyczajów, w tym do organizacji festynu cysterskiego połączonego z inscenizacją bitwy pod Koronowem z 1410 r.

Znaczenie lokalnej tożsamości wynika także z wiedzy na temat etymologii – pochodzenia nazw wsi na terenie gminy Koronowo. Często wnikliwa analiza odsłania genezę, charakter i typ wielu osad.

Rolniczy charakter okolic Koronowo i pewna specyfika upraw przed laty umożliwiają np. odtworzenie zapomnianych upraw, np. kminku czy kolendry, część minionego dziedzictwa niematerialnego okolicznych wsi.

Staropolskie obyczaje na terenie gminy kultywują liczne placówki kulturalne. Jedną z nich jest Dom Ludowy w Lucimiu, gdzie od końca lat 70. XX w., podejmowane są działania związane z wsią, domem i przyrodą oraz tworzone są mechanizmy powstawania współczesnej sztuki ludowej. Realizowany jest też proces odtwarzania dawnej obrzędowości, gdzie m. in. mieszkańców tej wsi, w domach odwiedzają kołodnicy.

W okresie międzywojennym dużą popularnością cieszyły się sploty Brdą z Koronowa do Bydgoszczy. Tradycje międzywojennych splotów flisackich, podobne do splotów Dunajcem tratwami, pomimo zmienionych walorów Brdy mogłyby w zmienionej formie stać się atrakcyjnym elementem nawiązującym do zwyczajów wodniackich.

Dwa ważne aspekty minionego dziedzictwa niematerialnego i materialnego związane są z Gościeradzem. W 1922 r. Leonowi Wyczółkowskiemu przekazany został dworek w Gościeradzu. W latach 1931-1934 wybudowano nowy parterowy budynek, w którym artysta zamieszkiwał do śmierci w 1936 roku. Pochowany został na cmentarzu w nieodległym Wtelnie. Jego twórczość artystyczna, prezentująca bogactwo okolicznej przyrody, stwarza dogodne warunki do nawiązania tej dziedziny sztuki, np. w formie plenerów malarskich. Miasto Koronowo posiada bardzo dogodne warunki krajobrazowo-kulturowe, które mogłyby - nie tylko skali województwa kujawsko-pomorskiego - ale i w skali kraju, stać się drugim „Kazimierzem nad Brdą”.

Równie ważne, lecz mniej znane są dawne tradycje związane z wydobywaniem węgla brunatnego w okolicach Gościeradza tj. część wsi Gościeradz – Kopalnia. Jej początki sięgają 1856 r. Przypomnienie tego miejsca i historii wzbogaciłoby obecne niematerialne zasoby dziedzictwa kulturowego gminy Koronowo.

5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

Podstawowe prawne formy ochrony zabytków określone są w ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmiana - (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.) o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw.

Art.6. 1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

zabytki nieruchome będące, w szczególności

- a. krajobrazami kulturowymi,
- b. układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c. dziełami architektury i budownictwa,
- d. dziełami budownictwa obronnego,
- e. obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f. cmentarzami,
- g. parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h. miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji^{^^}.

2) **zabytki ruchome** będące, w szczególności:

- a. dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

- b. kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c. numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d. wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e. materiałami bibliotecznymi,
  - f. instrumentami muzycznymi,
  - g. wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h. przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) **zabytki archeologiczne** będące, w szczególności:
- a. pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b. cmentarzyskami,
  - c. kurhanami,
  - d. relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
- 4) Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Rozdział 2. Formy i sposób ochrony zabytków

Art.7. Formy ochrony zabytków:

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art.8. Rejestr Zabytków:

1. Rejestr zabytków, zwany dalej "rejestrem", dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

2. Rejestr prowadzi się w formie odrębnych ksiąg dla zabytków:

- 1) nieruchomości;
- 2) ruchomych;
- 3) archeologicznych.

Art.9. <https://www.lexlege.pl/ustawa-o-ochronie-zabytkow-i-opiece-nad-zabytkami/art-9/>

Wpis do rejestru:

1. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

2. W trybie określonym w ust. 1, do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

3. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych.

Art.10. Zabytek ruchomy:

1. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

2. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

4. Zabytek ruchomy stanowiący dobro kultury, o którym mowa w art. 12 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. z 2019 r. poz. 1591), podlega z urzędu wpisowi do rejestru. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego informuje wojewódzkiego konserwatora zabytków o zaistnieniu podstaw do wpisu zabytku do rejestru, przekazując dane zabytku i dokumenty niezbędne do dokonania wpisu.

Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych:

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Nr rejestru	Data wpisu
1	Buszkowo	Most kolejowy nad rzeką Krówką, 1909 r.		A/1421	17.07.1997
2	Byszewo	Zespół kościoła pocysterskiego ob. parafialnego pw. Świętej Trójcy, 1663 r., 2 poł. XVIII w. - Kościół - Dzwonnica - Cmentarz przykościelny - Historyczne ogrodzenie cmentarza - Spichlerz przy plebanii wraz z częścią działki nr 35		A/1635 A/1633/1-4	04.03.1931 10.05.2013
3	Gościeradz	Założenie dworsko-parkowe: - Dwór - Park		A/1061	21.02.1996
4	Huta	Założenie dworsko-parkowe: - Dwór - Park - Stajnia - Gorzelnia		A/1045	15.05.1991
5	Koronowo	Dzielnica starego miasta		A/1418	16.09.1957
	Koronowo	Zespół klasztoru oo. Cystersów: - kościół klasztorny, ob. paraf. pw. Wniebowzięcia NMP, XIV w. - Pałac opata	Bydgoska Klasztorna 1	A/1621 A/873	04.03.1993 24.04.1995
	Koronowo	Kościół filialny pw. św. Andrzeja, k. XIV w., XVI w.		A/1622 (A/213 nr rej. woj. bydgosk.)	04.03.1931
	Koronowo	Cmentarz z końca XIV w. przy kościele fil. pw. św. Andrzeja, położony na działce nr 959	ul. Farna 25	A/1708	25.10.2016
	Koronowo	Synagoga	Szkolna 6	A/1060	24.06.1996
	Koronowo	Cmentarz żydowski, poł. XIX w	Kotomierska	A/1289	03.01.1990
	Koronowo	Ratusz – budynek główny, zgodnie z załącznikiem nr 1 decyzją	Plac Zwycięstwa 1	A/1603	02.12.2011
	Koronowo	Młyn wodny	Nakielska 11	A/1142	03.04.1957
	Koronowo	Most kolejowy wąskotorowy nad Brdą		A/1422	21.07.1997
6	Krapiewo	Założenie dworsko-parkowe: - dwór (ruina) - spichlerz (nie istnieje) - park		A/1423	05.06.1987
7	Lucim	Dwór		A/1151	15.06.1985
8	Łąsko Wielkie	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Anny: - Kościół - Cmentarz przy kościele - Dzwonnica - Ogródzenie cmentarza od strony połud.-zachod.		A/756 A/1576/1-3	04.03.1931 12.12.2010

9	Mąkowsko	-Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca - Cmentarz przykościelny		A/188/1-2	23.08.2004
10	Nowy Jasiniec	Ruiny zamku wraz z terenem okalającym je i porośłym drzewami i krzewami.		A/761	18.10.1934
11	Wierzchucin Królewski	Kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła		A/1546	01.12.2009
12	Wtelno	Kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła		A/778	08.06.1955

Do rejestru zabytków wpisanych jest **35** pojedynczych obiektów zabytkowych:

Buszkowo

1. Most kolejowy nad rzeką Krówką, z 1909 r.

Byszewo – zespół kościoła pocysterskiego, obecnie parafialnego pw. Świętej Trójcy:

2. - kościół z lat 1610-1663, rozbudowany i przebudowany w 2 poł. XVIII w. Murowany, otynkowany, manierystyczny, w tradycjach gotyckich z elementami barokowymi
3. 2-dzwonnica - brama, wolnostojąca, murowana, z przełomu XVIII i XIX wieku.
4. 3 - cmentarz przykościelny
5. 4 - historyczne ogrodzenie cmentarza
6. 5 - spichlerz przy plebanii wraz z częścią działki nr 35, z k. XVIII wieku, drewniany

Gościeradz - założenie dworsko-parkowe:

7. 1 - dwór 1931-1934, w latach mieszkał tu malarz Leon Wyczółkowski, dwór murowany, parterowy, z portykiem w elewacji frontowej
8. 2 - park z 2 poł. XIX wieku

Huta - założenie dworsko-parkowe:

9. 1 - dwór z ok. poł. XIX wieku, murowany, prostokątny, z portykiem od frontu.
10. 2 - park krajobrazowy, XIX w
11. 3 - stajnia z 1897 r, ceglana
12. 4 - gorzelnia z 1897 r, ceglana

Koronowo

13. Dzielnica starego miasta, zabudowa murowana z XIV-XIX i pocz. XX w zespół klasztoru oo. Cystersów:
14. 1 - Kościół klasztorny pocysterski ob. par. pw. Wniebowzięcia NMP, z XIII/XIV i XVIII w, murowana bazylika
15. 2 - Pałac opata, ul. Klasztorna nr 1, murowany, otynkowany
16. Kościół fil. pw. św. Andrzeja, zbudowany w latach 1382-1396 w stylu gotyckim, przebudowany w renesansie i baroku. Ceglany, orientowany
17. Cmentarz z końca XIV wieku przy kościele fil. św. Andrzeja
18. Synagoga, ul. Szkolna nr 6, zbudowana w 1856 roku, (od 1938 roku użytkowana przez Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”), murowana, otynkowana.
19. Cmentarz żydowski (kirkut) ul. Kotomierska, założony ok. poł. XIX wieku, zachowane liczne macewy.
20. Ratusz – budynek główny, z 2 poł. XIX wieku, przebudowany i rozbudowany w latach 1913-1916, murowany, otynkowany
21. Młyn wodny zw. „Diabelskim Młynem”, ul. Nakielska nr 11, poł. XIX w., drewniano-ceglany
22. Most kolejowy, wąskotorowy nad rzeką Brdą, z 1895 roku

Krapiewo - założenie dworsko-parkowe:

23. 1 - dwór, 1 poł. XIX w, rozbudowany w k. XIX w.

24. 2 - park krajobrazowy, 2 poł. XIX w.

25. 3 - spichlerz (rozebrany), k. XIX w.

Lucim

26. Dwór, z XVIII w., rozbudowany w latach 20 XX w, murowany, otynkowany, starsza bryła drewniana, otynkowana.

Łąsko Wielkie - zespół kościoła parafialnego pw. św. Anny:

27. 1 - kościół, z lat 1765 – 1772, murowany, otynkowany

28. 2 - cmentarz przy kościele z poł. XIX wieku

29. 3 - dzwonnica z poł. XIX wieku, murowana, otynkowana

30. 4 - ogrodzenie cmentarza od strony południowo-zachodniej

Mąkowsko

31. Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca, zbudowany w latach 1790-1791, przebudowany 1910-1915.

32. Cmentarz przykościelny

Nowy Jasiniec

33. Ruiny zamku wraz z terenem okalającym je i porośłym drzewami i krzewami, ceglano-kamienny, z XIV w. i poł. XVI w

Wierzchucin Królewski

34. Kościół parafialny pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła, z lat 1929-1930, murowany, otynkowany.

Wtelno

35. Kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła z 1785-87, powiększony w 1863 r, 1908 r, barokowy, orientowany, murowany otynkowany.

Z terenu miasta i gminy Koronowo nie ma wpisów do rejestru zabytków archeologicznych.

Do rejestru zabytków ruchomych z terenu miasta i gminy Koronowo wpisane są zabytki ruchome będące wyposażeniem kościołów w: Byszewie (Parafia Rzym-Kat. pw. św. Trójcy), Koronowie (Parafia Rzym-Kat. pw. Wniebowzięcia NMP), Łąsku Wielkim (Parafia Rzym-Kat. pw. św. Anny), Mąkowsku (Parafia pw. św. Wawrzyńca), Wierzchucinie Królewskim (Parafia Rzym-Kat. pw. śś. Piotra i Pawła) i Wtelnie (Parafia Rzym-Kat. pw. św. Michała Archanioła).

Rejestr zabytków ruchomych nie jest dostępny do publikacji.

Pomniki historii i parki kulturowe.

Na terenie gminy nie występują obiekty o unikatowym znaczeniu w skali światowej czy kraju, takich jak zabytkowe obiekty czy zespoły wpisane na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO czy listę Pomników Historii. Również na terenie gminy nie został utworzony żaden park kulturowy.

Ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Kolejną formą ochrony zabytków jest ustanowienie ochrony dziedzictwa kulturowego w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. W Ustawie z dnia 23.07. 2003 r O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art.19.1) wymienione zostały zabytki, które należy uwzględnić przy opracowywaniu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (projekt jest konsultowany z wojewódzkim konserwatorem zabytków). Są to zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków wraz z ich otoczeniem oraz inne zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków oraz parki kulturowe.

Miasto i gmina nie posiada dla całego miasta aktualnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Gmina dysponuje jedynie „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Koronowo (Uchwała Nr XXXIX/440/09 Rady Miejskiej w Koronowie z dn. 30.09.2009 r.). W dziale „Kierunki rozwoju” w pkt. 5. „Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego

i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej zostały wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej. Studium obecnie jest przyjęte do aktualizacji.

5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Jednym z obowiązków nałożonych przez Ustawę z dnia 23.07.2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.) na gminy jest „uwzględnienie zadań ochronnych w planach o zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”. Temu zadaniu służy Gminna ewidencja zabytków, o której mowa w art. 22, punkt 4 „Wójt, burmistrz... prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy „natomiast punkt. 5 określa jej zakres. W gminnej ewidencji powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

W/w Ustawa w art 87 przewiduje obowiązki gminy dotyczące sporządzenia i uchwalenia Gminnego programu opieki nad zabytkami. Program winien być: opracowany na okres 4 lat przyjęty przez radę gminy, po konsultacji z właściwym dla danego terenu wojewódzkim konserwatorem zabytków

- ogłoszony w wojewódzkim dzienniku urzędowym
- realizowany przez burmistrza miasta lub wójta gminy

W gminnej ewidencji zabytków gminy Koronowo znajduje się 739 obiektów (w tym 35 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości). Są to układy ruralistyczne, dzieła architektury i budownictwa jak: obiekty sakralne (kościół, zbory, dzwonnice, kaplice grobowe, budynki towarzyszące tej zabudowie jak: plebanie, pastorówki, organistówki), kapliczki przydrożne, budynki użyteczności publicznej (ratusze, szkoły, zajazdy, dworce itp.), budowle obronne, rezydencjonalne (pałace i dwory), zabudowania folwarczne, parki, budynki mieszkalne wraz z zabudowaniami gospodarczo-inwentarskimi (obory, chlewnie, stodoły), budynki przemysłowe (gorzelnie, młeczarnie, młyny), zabytki techniki (wiadukty, linie kolejowe) oraz cmentarze.

Gminna ewidencja zabytków prowadzona jest w formie kart adresowych zabytku nieruchomego, założonych dla poszczególnych obiektów.

Szczegółowy wykaz obiektów ujętych w Gminnej ewidencji zabytków, uzgodniony z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Toruniu Delegatura w Bydgoszczy, został zamieszczony w zał. nr 1 niniejszego opracowania.

Zestawienie ilościowe zabytków nieruchomości

Rodzaje zabytków - murowane	Miejscowość	Liczba zabytków
Zespoły urbanistyczne	Koronowo: Dzielnica Starego Miasta Koronowo – zespół urbanistyczny	1 1
Zespoły wiejskie	Buszkowo, Byszewo, Bytkowice, Dziedzinek, Glinki, Gogolin, Gościeradz, Huta, Krąpiewo, Lucim, Łąsko Wielkie, Mąkowarsko, Nowy Dwór, Nowy Jasiniec, Osiek, Popielewo, Stary Dwór, Trzyczyn, Wierzchucin Królewski., Wilcze, Wiskitno, Witoldowo, Wtelno	23
Kościół rzym-kat.	Byszewo, Koronowo (2), Łąsko Wlk. Mąkowarsko, Wierzchucin Królewski, Wtelno	7
Klasztory	Koronowo (klasztor cysterski ob. więzienie)	1
Plebanie, domy parafialne, pałac opata, organistówki	Byszewo – 3, Koronowo (2), Mąkowarsko, Wierzchucin Król., Wtelno	8
Dzwonnice, kostnice, kaplice grobowe	Byszewo – 2, Łąsko Wielkie - 1, Koronowo - 5, Mąkowarsko – 1	9 1
Dzwonnica drewniana	Mąkowarsko - 1	1
Kościół ewangelickie	Buszkowo, Sitowiec, Wtelno	3
Pastorówki	Gogolin, Wiskitno, Wtelno	3
Synagogi	Koronowo	1
Kapliczki, kapliczki przydrożne, figury, krzyże	Buszkowo, Glinki, Gogolinek, Gościeradz (2), Huta, Koronowo (5), Koronowo-Iwickowo (1- krzyż), Krąpiewo, Lucim (3), Łąsko Małe, Łąsko Wielkie (2), Mąkowarsko (2), Nowy Dwór, Nowy Dwór- Janowo (1), Nowy Jasiniec, Osiek (2-krzyż, grotka), Popielewo, Samociążek, Sitowiec, Skarbiewo, Sokole Kuźnica – Krówka, Stary Jasiniec, Trzyczyn, Wierzchucin Król., Więzownie, Wiskitno, Wilcze, Witoldowo, Wtelno (2)	40

Cmentarze katolickie	Byszewo, Koronowo (2), Łąsko Wielkie, Mąkowsko, Wtelno	6
Cmentarze ewangelickie, rodowe	Buszkowo (2), Bytkowice, Glinki, Gościeradz, Huta (rodowy), Koronowo (2), Lucim, Łąsko Małe, Mąkowsko, Mąkowsko-Łakomowo, Nowy Dwór, Nowy Jasiniec, Okole (2), Popielewo, Samociążek, Sitowiec, Skarbiewo, Sokole Kuźnica, Stary Dwór, Trzyszczyn, Wierzchucin Królewski, Więzowno, Wilcze, Wiskitno (2), Witoldowo, Wtelno (2), Wymysłowo	32
Cmentarze żydowskie	Koronowo	1
Cmentarze choleryczne	Buszkowo, Glinki, Salno, Stary Jasiniec, Wtelno	5
Miejsca Pamięci Narodowej	Buszkowo, Koronowo, Osiek, Trzyszczyn	4
Budynki użyteczności publicznej:		
ratusze:	Koronowo	1
szkoły:	Buszkowo, Bytkowice, Dziedzinek, Glinki, Gogolin, Gościeradz, Huta, Koronowo - 2, Lucim, Łąsko Wielkie, Mąkowsko (2), Nowy Dwór, Nowy Jasiniec, Osiek, Popielewo, Samociążek, Morzewiec, Skarbiewo, Wiskitno, Witoldowo, Wtelno	23
poczty:	Koronowo, Mąkowsko	2
Dwory	Buszkowo, Dziedzinek, Glinki, Koronowo-Lipinki, Łąsko Wielkie, Mąkowsko-Kencerowo, Mąkowsko-Szewsowo, Nowy Dwór, Nowy Jasiniec, Stary Dwór-Bieskowo, Witoldowo, Wtelno-Wtelenko	12
Parki dworskie	Buszkowo, Dziedzinek, Koronowo-Iwickowo, Koronowo-Lipinki, Nowy Dwór, Mąkowsko-Szewsowo, Nowy Jasiniec, Stary Dwór-Bieskowo, Morzewiec, Wiskitno, Witoldowo, Wtelno-Wtelenko	12
Parki przy szkołach	Popielewo	1
Budynki folwarczne (obory, spichlerze, stodoły i pozostałe)	Gościeradz (2), Koronowo-Iwickowo (2), Lucim (3), Mąkowsko-Kencerowo (1), Nowy Dwór-Janowo (2), Stary Dwór-Bieskowo - 1, Morzewiec-2, Wtelno-Wtelenko - 2	15
Drewniane spichlerze	Byszewo, Koronowo-Iwickowo	2
Budynki przemysłowe w zespołach dworskich: gorzelnie	Huta, Nowy Dwór	2
w zespołach miejskich:	Koronowo (rzeźnia, elektrownia, cegielnia - 2)	4
Miasto Koronowo: domy	Koronowo	195
Zabudowa wiejska: - domy	Buszkowo - 6, Byszewo - 1, Bytkowice - 5, Dziedzinek - 1, Glinki - 8, Gogolinek - 1, Gościeradz - 1, Huta - 3, Krąpiewo - 2, Lucim - 11, Łąsko Małe - 2, Łąsko Wielkie - 2, Mąkowsko - 15, Mąkowsko-Kencerowo - 4, Nowy Dwór - 4, Nowy Jasiniec - 3, Osiek - 5, Popielewo - 2, Salno - 1, Sitowiec - 1, Sokole Kuźnica - 1, Stary Dwór - 1, Stary Jasiniec - 1, Trzyszczyn - 4, Wierzchucin Królewski - 14, Wilcze - 5, Wiskitno - 9, Witoldowo - 2, Wtelno - 9	124
Domy drewniane - chaty	Lucim (nr 21), Łąsko Wielkie (nr 16), Mąkowsko (ul. Lipowa nr 9, ul. Tucholska nr: 11,17,25), Wierzchucin Królewski. (nr 55)	7
Budynki gospodarcze/inwentarskie, magazynowe	Buszkowo-4, Bytkowice-3, Glinki - 1, Gogolin - 1, Gogolinek-1, Gościeradz-1, Koronowo - 26, Krąpiewo-1, Lucim - 2, Łąsko Małe-1, Łąsko Wlk.-1, Mąkowsko-4, Nowy Jasiniec - 4, Osiek - 1, Popielewo - 1, Samociążek - 3, Sitowiec-1, Sokole Kuźnica-1, Trzyszczyn-4, Wierzchucin Król. - 4, Wilcze-2, Wiskitno-2, Witoldowo-1, Wtelno - 2	72
Ogrodzenia, słupy bramy	Buszkowo (3), Byszewo, Gogolinek, Huta, Koronowo (10), Łąsko Wlk., Mąkowsko, Trzyszczyn, Wierzchucin Król., Wiskitno, Wtelno-Wtelenko	23
Zespoły dworca: dworce, stacje, wieże ciśnień	Koronowo (2), Krąpiewo, Mąkowsko, Lucim - Wilcza Góra, Wierzchucin Królewski	6
Wiadukty kolejowe, drogowe	Buszkowo (2), Koronowo (3), Lucim (1), Lucim-Wilcza Góra (2)	8
Linia kolejowa nr 241: Tuchola, Pruszcz-Bagienica, Koronowo		1
Zespół leśniczków: leśnicówki	Nowy Jasiniec- Pólko, Samociążek-Ługowo, Samociążek- Wilcze Gardło, Samociążek-Stronno, Sokole Kuźnica- Krówka	5
Budynki przemysłowe: -zespoły młyńskie młyny,	Buszkowo (Grzmozny Młyn - 3 obiekty), Koronowo („Diabelski Młyn”), Koronowo, ul. Bydgoska nr 7 -zespół młyna (7 obiektów), Koronowo, ul. Bydgoska 21 - zespół młyna (5 obiektów)	16
- młeczarnie	Gościeradz, Mąkowsko	2
- kuźnie, remizy strażacki	Bytkowice, Glinki, Nowy Dwór, Nowy Jasiniec Sitowiec	5
Budownictwo obronne - zamki	Nowy Jasiniec	1
Budownictwo obronne - schrony bojowe 1939r	Polska linia obronna z 1939r, Buszkowo, Skarbiewo	3
	Trzyszczyn - obszar lokalizacji polskich okopów	1

Drogi brukowane	Byszewo, Buszkowo - 2, Huta, Nowy Jasiniec - 2, Wtelno-Wtelenko	7
Inne – piwnice dawnego browaru	Koronowo, ul. Tucholska	1
-teren przykościelny	Wierzchucin Król. - przy kościele śś. Piotra i Pawła Koronowo	1
-skwery		2
	Razem	739

Zestawienie ilościowe zabytków nieruchomości

Miejscowość	Obiekty	Liczba zabytków
1. Buszkowo	<ul style="list-style-type: none"> - zespół wiejski - zespół kościoła: kościół ewang. ob. fil.p.w. Ducha Św., cmentarz ewang. ob. kat.,ogrodzenie z bramą - kapliczka MB - zespół szkoły nr 53 : szkoła, budynek gospodarczy - zespół dworski: dwór, park, brama, bud. gospodarczy - zespół karczmy: karczma ob. dom nr 20, bud. gospodarczy, droga brukowana - domy : zagroda nr: 1 (dom, gospod., brama) nr: 6, 17, 19, zagroda nr 48: dom ob. nr 103, budynek gospodarczy, stodoła - zespół młyna ob. zagroda nr 30 : młyn, dom, budynek gospodarczy - Polska linia obrony 1939 r.- schrony bojowe - cmentarz ewangelicki - cmentarz choleryczny - cmentarz ofiar terroru hitlerowskiego - most kolejowy nad rzeką Krówką - wiadukt kolejowy 	<p style="text-align: right;">1 3 1 2 4 3 9 3 1 1 1 1 1 1</p> <p style="text-align: right;">razem 32</p>
2. Byszewo	<ul style="list-style-type: none"> - zespół wiejski - zespół kościoła pw. Św. Trójcy: kościół , cmentarz, dzwonnica, - - ogrodzenie, spichlerz, plebania, organistówka (ob. dom nr 2), dom parafialny ob. dom nr 3 - dom nr 5 - Polska linia obronna z 1939 r. dwa schrony - droga brukowa po pn. stronie cmentarza 	<p style="text-align: right;">1 8 1 1 1</p> <p style="text-align: right;">razem 11</p>
3. Bytkowice	<ul style="list-style-type: none"> - zespół wiejski - szkoła nr 12, ob. dom - domy nr nr: 7,8,11,14,18 - budynki gospodarcze przy nr nr : 8, 12, 19 - kuźnia - cmentarz ewangelicki 	<p style="text-align: right;">1 1 5 3 1 1</p> <p style="text-align: right;">razem 12</p>
4. Dziedzinek	<ul style="list-style-type: none"> - zespół wiejski - zespół dworski (nr 26) : dwór, park - szkoła ob. dom nr 36 - dom nr 3 	<p style="text-align: right;">1 2 1 1</p> <p style="text-align: right;">razem 5</p>
5. Glinki	<ul style="list-style-type: none"> - zespół wiejski - kapliczka - szkoła ob. dom nr 17 - dwór ob. dom nr 14 - domy nr nr: 3,5,7,8,9,13,15, 19 - budynki gospodarcze przy nr: 15 - kuźnia/remiza - cmentarz ewangelicki - cmentarz choleryczny 	<p style="text-align: right;">1 1 1 1 8 1 1 1 1</p> <p style="text-align: right;">razem 16</p>
6. Gogolin	<ul style="list-style-type: none"> - zespół wiejski - pastorówka ob. dom nr 10 - szkoła ob. dom nr 11 i bud. gospodarczy - cmentarz ewangelicki 	<p style="text-align: right;">1 1 2 1</p> <p style="text-align: right;">razem 5</p>
7. Gogolinek	<ul style="list-style-type: none"> - figura NMP - zagroda nr 13: dom, budynek gospodarczy, brama słupowa - cmentarz ewangelicki 	<p style="text-align: right;">1 3 1</p> <p style="text-align: right;">razem 5</p>
8. Gościeradz	<ul style="list-style-type: none"> - zespół wiejski - kapliczki - zespół dworski: dwór, park 	<p style="text-align: right;">1 2 2</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - folwark ; magazyn, stodoła - szkoła, ul. Szkolna nr 2 - dom , budynek gospodarczy, ul. Bydgoska nr 12 - mleczarnia, Bydgoska nr 9 - cmentarz ewangelicki 	<p style="text-align: right;">2 1 2 1 1</p> <p style="text-align: right;">razem 12</p>
9. Huta	<ul style="list-style-type: none"> - zespół wiejski - kapliczka - zespół dworski: dwór, park, stajnia, gorzelnia, bramy słupowe, droga brukowa do dworu - szkoła ob. dom nr 46 - domy nr: 16, 24, 36 - cmentarz rodowy w parku dworskim 	<p style="text-align: right;">1 1 6 1 3 1</p> <p style="text-align: right;">razem 13</p>
10. Koronowo	<ul style="list-style-type: none"> - układ urbanistyczny, dzielnica Starego Miasta - zespół kościoła klasztornego cystersów ul. Bydgoska : kościół pw. Wniebowzięcia NMP, klasztor (ob. więzienie), plebania, budynek gospodarczy; pałac opata, ul. Kotomierska, mur probostwa, mur klasztorny - zespół kościoła św. Andrzeja, cmentarz przykościelny, ul. Farna - synagoga, ul. Szkolna nr 6 - kapliczki, pomniki, figury - ratusz, Pl. Zwycięstwa 1 - budynek administracyjny Zakładu Karnego, ul. Bydgoska 27 - zespół poczty: poczta, budynek gospodarczy, ogrodzenie - szkoły: ul. Sobieskiego nr 16, ul. Szkolna 4 (szkoła, budynek gospodarczy, ogrodzenie) - domy, oficyny - budynki gospodarcze, magazyny, - zespół dworca: dworzec nr 60, 2 budynki gospodarcze , wieża ciśnień, droga brukowana, ul. Dworcowa - ogrodzenia, bramy, w zespołach domu - cmentarz katolicki, ul. Paderewskiego - cmentarze ewangelickie, (ul. Paderewskiego ob. park miejski, ul. Klasztorna) - cmentarz żydowski, ul. Kotomierska - miejsca pamięci narodowej – ulica Klasztorna - cegielnie: ul. Klasztorna, ul. Kotomierska, zespół rzeźni ul. Pomianowskiego: rzeźnia, budynek admin., zespół elektrowni: ul. Wł. Łokietka : elektrownia, budynek gospodarczy , piwnica dawnego browaru, ul. Tucholska - młyny, zespoły młyńskie: młyn wodny, ul. Nakielska, zespół młyna ul. Bydgoska nr 7 (7 obiektów), zespół młyna, ul. Bydgoska nr 21 (5 obiektów) - wiadukty , mosty: most kolejki wąskotorowej nad rz. Brdą, most kolejowy nad rz. Brdą, wiadukt kolejowy, ul. Kotomierska - skwery: im. Kazimierza Wielkiego, im. Władysława Jagiełły <p style="text-align: center;">razem</p>	<p style="text-align: right;">2 7 2 1 5 1 1 3 4 195 20 5 6 1 2 1 1 7 13 3 2 302</p>
<ul style="list-style-type: none"> - Iwickowo - Janowo - Lipinki 	<ul style="list-style-type: none"> - krzyż - pozostałości zespołu dworskiego: park, spichlerz, stajnia, obora - zespół folwarczny: stajnie - zespół dworski: dwór, park 	<p style="text-align: right;">1 4 2 2</p> <p style="text-align: right;">razem 311</p>
11. Krąpiewo	<ul style="list-style-type: none"> - zespół wiejski - kapliczka - zespół dworski ; dwór, spichlerz (rozebrany), park - domy nr nr: 9, 11 - zespół kolejki wąskotorowej: stacja, bud. gospodarczy 	<p style="text-align: right;">1 1 3 2 2</p> <p style="text-align: right;">razem 9</p>
12. Lucim	<ul style="list-style-type: none"> -zespół wiejski - kapliczka - szkoła nr 29 , budynek gospodarzy - zespół dworski : dwór , stodoła, spichlerz - domy nr nr : 8, 10, 15, 21, 24, 25, 28, 35, 48, 77, 78 - wiadukt kolejowy - cmentarz ewangelicki 	<p style="text-align: right;">1 3 2 3 11 1 1</p>
- Wilcza Góra	<ul style="list-style-type: none"> - zespół dworca kolejowego.: dworzec, bud. gospod. - wiadukt kolejowy, most kolejowy 	<p style="text-align: right;">2 2</p> <p style="text-align: right;">razem 26</p>

13. Łąsko Małe	- kapliczka MB - domy: nr 15, 28 i budynek gospodarczy - cmentarz ewangelicki	1 3 1 razem 5
14. Łąsko Wielkie	- zespół wiejski - kapliczki ; NSPJ, św. Antoniego - zespół kościoła: kościół, dzwonnica, cmentarz, ogrodzenie - dwór ob. nr 42 - szkoła ob. dom nr 1 - domy : nr 3 i budynek gospodarczy, nr 16 (drewn.), 28	1 2 4 1 1 4 razem 13
15. Mąkowsko - Kencerowo - Łakomowo - Szewsowo	- zespół wiejski - kapliczki - zespół kościoła : kościół, cmentarz przykościelny, plebania, budynek gospodarczy, kaplica grobowa, dzwonnica, ogrodzenie - poczta ob. dom ul. Bydgoska nr 3 - zespół dworca kolejowego : dworzec, 2 budynki gospodarcze, ul. Dworcowa 28 - szkoła, ul. Tucholska nr 10 i 24 - gospoda, ob. dom Tucholska nr 4 - piekarnia, Tucholska nr 9 - mleczarnia Sępoleńska nr 3 - domy: ul. Jeziorna 61, Kościelna 3, Leśna 5, Lipowa 9 (drew.), Sępoleńska 2 (d. nr 29), 4, Słoneczna 3/5, 11, 22, Tucholska 3, 11, 17 (drew.), 21,22, 25 (drew.), 33, 48 - budynki gospodarcze przy: Słoneczna nr 22, Tucholska nr 33 - cmentarz rzym - katolicki - cmentarz ewangelicki - zespół dworski: dwór, obora - zespół dworski-kolonia mieszkalna, dom nr 10, 12, 14, 18 - cmentarz ewangelicki - zespół dworski: dwór, park	1 2 5 1 3 2 1 1 1 17 2 1 1 2 4 1 2 razem 49
16. Morzewiec	-zespół szkoły: szkoła ob. dom nr 19, bud. gospod. -park podworski -zespół folwarczny: obora, owczarnia (ob. bud. miesz.)	2 1 2
17. Nowy Dwór - Janowo	- zespół wiejski - zespół dworski: dwór, park, gorzelnia - kapliczka MB - domy nr: 1, 12, 13, 30 - szkoła nr 66 - kuźnia - cmentarz ewangelicki - figura NSPJ - zespół folwarczny: 2 stajnie	1 3 1 4 1 1 1 1 1 2 razem 15
18. Nowy Jasiniec - Pólko	- zespół wiejski - kapliczka - zamek - zespół zajazdu: zajazd (ob. Nr 19), stajnia - zespół szkoły: szkoła (ob. dom nr 29), bud. gospodarczy - zespół dworski: dwór (ob. dom nr 36), bud. gospodarczy (ob. dom nr 35), park, droga brukowa - dom nr 12 - kuźnia, remiza strażacka - zespół młyna: budynek gospodarczy, droga brukowa - cmentarz ewangelicki - leśniczówka	1 1 1 2 2 4 1 2 2 1 1 razem 18
19. Okole	- cmentarze ewangelickie	2 razem 2
20. Osiek	- zespół wiejski - grotta MB, krzyż - szkoła ob. dom nr : 5 i budynek gospodarczy - domy 3, 6/1, 7, 9, 18 - budynek gospodarczy 6/1 - miejsce pamięci narodowej	1 2 2 5 1 1 razem 12
21. Popielewo	- zespół wiejski - kapliczka	1 1

	- zespół szkoły: szkoła, bud. gospodarczy, park - domy nr: 1, 19 - cmentarz ewangelicki	3 2 1 razem 8
22. Salno	- dom nr 10 - cmentarz choleryczny	1 1 razem 2
23. Samociążek - Ługowo - Stronno - Wilcze Gardło	- kapliczka MB - szkoła ob. dom, ul. Olimpijska 7 - cmentarz ewangelicki - zespół leśniczówki: leśniczówka, bud. gospodarczy - zespół leśniczówki: leśniczówka, bud. gospodarczy - zespół leśniczówki: leśniczówka, bud. gospodarczy	1 1 1 2 2 2 razem 9
24. Sitowiec	- kościół ewang. ob. fil.pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus - kapliczka NSPJ - zespół szkoły: szkoła, ob. dom 16, bud. gospod. - dom nr 1 - kuźnia - cmentarz ewangelicki	1 1 2 1 1 1 razem 7
25. Skarbiewo	- kapliczka - zespół szkoły: ob. dom nr 9 (d.nr 15), b. gospod. - cmentarz ewangelicki - - polska linia obrony - schrony	1 2 1 1 razem 5
26. Sokole Kuźnica - Krówka	- zagroda nr 11: dom, stodoła - cmentarz ewangelicki - kapliczka - zespół leśniczówki: leśniczówka, bud. gospod.	2 1 1 2 razem 6
27. Stary Dwór - Bieskowo	- zespół wiejski - domy nr: 10 - cmentarz ewangelicki - zespół dworski: dwór, park, spichlerz	1 1 1 3 razem 6
28. Stary Jasiniec	- kapliczka - dom nr 13 (drewn.), 61 - cmentarz ewangelicki - cmentarz choleryczny	1 2 1 1 razem 5
29. Tryszczyn	- zespół wiejski - Miejsce Pamięci Narodowej: cmentarz z 1939 r. - obszar lokalizacji polskich okopów z 1939 r. - kapliczka MB - domy: ul. Bydgoska nr 7 : dom, (gospod., brama), nr 16, ul. Nad Stawem nr 4 i bud. gospodarczy, nr 6 i bud. gospodarczy - cmentarz ewangelicki	1 1 1 1 8 1 razem 13
30. Wierzchucin Królewski	- zespół wiejski - zespół kościoła par.: kościół, plebania, teren przykościelny, ogrodzenie - domy nr, nr : 20, 25,55 (drewn.), 84, 85, 90, 91, 94, 100/101, 102, 110, 111,112 - budynki gospod. przy nr 84, nr 91 (3) spichlerz ob. dom nr 33 - dworzec ob. dom nr 79 - figura MB - cmentarz parafialny - cmentarz ewangelicki	1 4 13 5 1 1 1 1 razem 27
31. Więżowno	- kapliczka MB - zespół dworski : dwór, park - cmentarz ewangelicki	1 2 1 razem 4
32. Wilcze	- zespół wiejski - figura NSPJ - domy nr: 6, 11,15,16, 22	1 1 5

	- budynki gospodarcze przy nr : 10, 16 - cmentarz ewangelicki	2 1 razem 10
33. Wiskitno	- zespół wiejski - szkoła ewang., ob. dom nr 44 - kapliczka św. Barbary - pozostałości zespołu dworskiego: park, cmentarz rodowy, ogrodzenie folwarku - domy nr: 9, 12, 16, 17, 18, 20, 23, 24, 63 - budynki gospodarcze przy nr: 16, 18 - kuźnia nr 73 - cmentarz ewangelicki	1 1 1 3 9 2 1 1 razem 19
34. Witoldowo	- zespół wiejski - kapliczka Jezusa Miłosiernego - szkoła ob. nr 33 i budynek gospodarczy - zespół dworski : dwór , ob. dom nr 45, park - dom nr : 15, 59 - cmentarz ewangelicki	1 1 2 2 2 1 razem 9
35. Wtelno - Wtelno	- zespół wiejski - kapliczki Jezusa Dobrego Pasterza, MB - zespół kościoła par: kościół, plebania, cmentarz przykościelny, ogrodzenie - zespół kościoła ewang.: zbór ob. dom, pastorówka, ob. dom - szkoła ul. Stawowa 1 - domy : Akacyjowa nr 47, Bydgoska nr 3, 7, 82, Dworcowa nr 4, Stawowa nr 69, Szkolna nr 1, Wyczółkowskiego nr 9, 24 - cmentarze : ewang. (ob. rzym-kat.) ul. Kwiatowa, ewangelicki - rodowy z kaplicą grobową - cmentarz choleryczny - zespół dworski : dwór, park, bud. gospod., lodownia, brama - droga brukowana do dworu	1 2 4 2 1 11 2 1 5 1 razem 30
36. Wymysłowo	- cmentarz ewangelicki	1 razem 1
	- Linia kolejowa nr 241 Tuchola- Pruszcz Bagienica – Koronowo - Polska linia obronna 1939 r. (pozycja przesłaniania jezior byszewskich – schrony bojowe	1 1 razem 2

Razem 739

5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA MIASTA I GMINY

Gmina Koronowo, a szczególnie miasto posiada wiele obiektów o dużej wartości historycznej, artystycznej i kulturowej nie tylko w skali regionu, ale i nierzadko kraju. Najwartościowsze obiekty jednocześnie chronione są poprzez wpis do rejestru zabytków.

Najwyższe znaczenie dla dziedzictwa kulturowego ma zespół poklasztorny o.o. Cystersów w Koronowie, nie tylko ze względu na wartości architektoniczne, ale także oddziaływanie Zakonu na rozwój całego regionu w średniowieczu, ale także późniejszym okresie, do sekularyzacji w XIX wieku. Kościół poklasztorny (ob. par. pw. Wniebowzięcia NMP) zbudowany w k. XIII lub na pocz. XIV wieku, to monumentalna ceglana, gotycka bazylika, z bogatym barokowym wyposażeniem, w tym obrazami Bartłomieja Strobla i fragmentami gotyckich polichromii. Ważną grupę zabytków stanowią pozostałe kościoły wzniesione z fundacji Cystersów: kościół pw. św. Trójcy w Byszewie (z ok. 1651 r, rozbudowany z wcześniejszego z XV lub XVI wieku; pierwotnie Cystersi mieli tu siedzibę) kościół pw. św. Anny w Łąsku Wielkim (z 1765 r, barokowy), kościół par. pw. św. Michała Archaniola we Wtelnie (z lat 1785-1787, barokowy). Dużą wartość zabytkową stanowi dobrze zachowany średniowieczny układ urbanistyczny starego miasta Koronowa (dzielnica starego miasta wpisana do rejestru zabytków). W obrębie dzielnicy zachowany rynek, układ ulic i parceli, z zabudową, głównie z k. XIX w i pocz. XX w, ale także zachowanych kilka domów z k. XVIII i 2 poł. XIX wieku. Na zachód od rynku gotycki kościół, ob. fil. pw. św. Andrzeja, przy którym teren dawnego cmentarza z XIV wieku.

Ważnym zabytkiem jest synagoga w Koronowie, z 1858 r (wyremontowana w ostatnich latach), murowana, usytuowana w centrum miasta oraz cmentarz żydowski, usytuowany w zachodniej części miasta (ul. Kotomierska), z zachowanymi licznymi macewami (cmentarz zadbane). Ciekawym zabytkiem jest tzw. „Diabelski Młyn” w Koronowie, z poł. XIX w, po gruntownie przeprowadzonym remoncie, obecnie zaadaptowany na kawiarnię/restaurację.

Jednym z cenniejszych i unikatowych obiektów jest zabytek techniki - most kolejki wąskotorowej z 1895 r, nad rzeką Brdą w Koronowie. Uważany on jest za najwyższy most kolejki wąskotorowej w Europie - wysokość 18 m i długość 120 m. Most stalowy o ażurowej konstrukcji jest fragmentem linii kolejowej pasażerskiej Bydgoszcz - Koronowo, która działała od 1895 – 1969 roku. Obecnie most zaadoptowany na ścieżkę rowerową, skąd rozciąga się malowniczy widok na rzekę Brdę. Także most kolejowy normalnotorowy w Buszkowie nad rzeką Krówką stanowi jeden z ciekawszych zabytków techniki z pocz. XX w. na Pomorzu.

Ruiny zamku w Nowym Jasińcu (z XIV w.), malowniczo położone na niewielkim wzgórzu, przy zachodnim brzegu Jeziora Zamkowego. Na wzgórzu zamkowym pomnikowe dęby będące w przeszłości tematem prac malarskich Leona Wyczółkowskiego

Ważnym świadectwem dziedzictwa rezydencjonalnego w tym regionie jest XVIII wieczny dwór w Lucimiu i założenia dworsko-parkowe w Hucie : dwór i park z poł. XIX w z budynkami folwarcznymi z 1897 r (cegłana stajnia i gorzelnia) oraz Krąpiewo dwór (wymaga dokończenia prac remontowych) z rozległym parkiem krajobrazowym z 2 poł. XIX wieku oraz dworek (z lat 1931-1934) Leona Wyczółkowskiego w. Gościeradzu, w którym artysta mieszkał i pracował. Przy dworze park założony w 2 poł. XIX wieku..

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ - SŁABE I MOCNE STRONY GMINY.

Mocne strony:

- Malownicze, atrakcyjne krajobrazowo położenie geograficzne gminy, walory krajobrazowo-przyrodnicze (środowiskowe) m. in. Zalew Koronowski, liczne jeziora i lasy.
- Duża liczba zabytków kultury materialnej, atrakcje, pomniki, miejsca pamięci. Zabytki architektury, założenia dworsko-parkowe, cmentarze poewangelickie
- Lokalne dziedzictwo kulturowe (Cystersi, Grabina, Stary Jasiniec, Byszewo, Koronowo).
- Tereny atrakcyjne turystycznie
- Dobre warunki do rozwoju turystyki - istniejące szlaki turystyczne i ścieżki rowerowe, oferta turystyczna.
- Działalność promująca lokalnych mediów.
- Imprezy o charakterze ogólnopolskim, powiatowym i lokalnym (festyny, przeglądy).
- Istniejąca oraz wciąż rozbudowywana infrastruktura techniczna, w tym dobre powiązania komunikacyjne (drogi wojewódzkie, powiatowe)
- Położenie w pobliżu dużej aglomeracji i dobra z nią komunikacja (Bydgoszczy)
- Stale powiększająca się liczba aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru.

Słabe strony:

- Ciągle niewystarczająca infrastruktura turystyczna i obsługa szlaków turystycznych
- Zbyt niskie nakłady na wspieranie kultury.
- Przesuwanie środków na kulturę i dziedzictwo kultury do innych działów w gminie.
- Ubożenie społeczeństwa.
- Niska świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów historycznych.
- Zbyt słabe współdziałanie pomiędzy poszczególnymi jednostkami samorządu terytorialnego w promowaniu atrakcyjności kulturowej i turystycznej regionu.
- Brak powiązań między ofertą kulturalną, a turystyczną.
- Słabe i zbyt selektywne przygotowanie odbiorców dziedzictwa kulturowego.
- Mała aktywność istniejących organizacji kulturalnych w krzewieniu idei zachowania dziedzictwa kulturowego gminy.

Szanse:

- Wykorzystanie dużego potencjału miasta i gminy.
- Zwiększenie ilości szlaków turystycznych prowadzących przez miasto i wsie, w których znajdują się zabytki.
- Budowa baz turystycznych i agroturystycznych w oparciu o obiekty i obszary historyczne.
- Opracowania studialne uwarunkowań i kierunków rozwoju przestrzennego.
- Zweryfikowanie zakresów ochrony konserwatorskiej.
- Powołanie Oddziału Towarzystwa Opieki Nad Zabytkami, mającego na celu pobudzenie społecznej inicjatywy ochrony zabytków oraz popularyzację wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.
- Modernizacja świetlic i domów kultury.
- Rozwój infrastruktury turystycznej.
- Zagospodarowanie parków.
- Zagospodarowanie centrów wsi, zagospodarowanie plaż przy licznych akwenach w gminie – mała architektura, gastronomia.
- Wykorzystanie aktywności i zaangażowania lokalnej społeczności.
- Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w sprawie opracowania dokumentacji i przygotowania planów parku kulturowego w Koronowie.
- Wykorzystanie potencjału i ofert największego miasta w regionie (Bydgoszczy)

Zagrożenia

- Zły stan części zabytków spowodowany brakiem środków finansowych na ich konserwację i renowację.
- Realizacje robót konserwatorsko-remontowych prowadzone często bez niezbędnych uzgodnień konserwatorskich i budowlanych.
- Stosowanie nieprawidłowych rozwiązań technologicznych i materiałowych w pracach remontowych.
- Niski poziom wykonawstwa prac spowodowanych brakiem pracowników specjalistycznych i branżowych.
- Zanik wiedzy i wiadomości o lokalnej tradycji niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Odpływ młodych wykształconych osób do miast.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE. Priorytety. Kierunki działań i zadania w zakresie opieki nad zabytkami. Zadania.**7.1. Priorytety programu opieki.**

Głównym celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami miasta i gminy Koronowo na lata 2021-2024 jest dążenie do poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego z zachowaniem krajobrazu kulturowego miasta i gminy oraz zainicjowanie procesów zmierzających do wzmocnienia świadomości społecznej mieszkańców i właścicieli obiektów zabytkowych co do ważności dziedzictwa kulturowego i szczególnej wartości obiektów zabytkowych dla wzmocnienia tożsamości i rozwoju gminy

Dokonuje się to poprzez następujące priorytety:

Priorytet 1. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Priorytet 2. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Priorytet 3. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Priorytet 1. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

a. prawną ochronę dziedzictwa kulturowego:

- wykonywanie przez gminę obowiązków wynikających z zapisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
  - aktualizacji gminnej ewidencji zabytków,
  - w procesach planistycznych dbałość o ochronę dziedzictwa kulturowego,
- b. konserwację i rewaloryzację dziedzictwa kulturowego:
- wsparcie finansowe prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków,
  - informowanie o możliwościach i sposobach pozyskiwania środków finansowych na działania związane z konserwacją zabytków,
  - przeprowadzanie analizy finansowej pod kątem możliwości stworzenia przez gminę wieloletnich programów wsparcia finansowego prac konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków,
  - sporządzanie dokumentacji i inwentaryzacji dziedzictwa kulturowego gminy,
  - udzielanie pomocy finansowej przy sporządzaniu dokumentacji dotyczących obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru i będących w ewidencji zabytków dotyczących:
  - ekspertyz konserwatorskich,
  - badań architektonicznych,
  - dokumentacji projektowych niezbędnych przy pracach konserwatorskich i rewaloryzacyjnych na obiektach zabytkowych,
  - tworzenia kart ewidencyjnych zabytków.

Priorytet 2. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

- a. rewitalizacja dziedzictwa kulturowego zwiększająca atrakcyjność miejsc na terenie gminy,
- b. rewitalizacja jako narzędzie poprawy kształtowania ładu przestrzennego - sporządzanie planów rozwoju i rewitalizacji kolejnych miejscowości z uwzględnieniem elementów dziedzictwa kulturowego.

Priorytet 3. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

- a. promocja idei ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez:
  - wspieranie inicjatyw, różnorodnych form promocji i popularyzacji,
  - propagowanie idei i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnych mediach,
  - wspieranie inicjatyw związanych z rozwojem bazy turystycznej np. wytyczanie nowych ścieżek rowerowych i szlaków turystycznych,
  - wspieranie inicjatyw związanych z imprezami promującymi dziedzictwo kulturowe,
  - wspieranie działań zmierzających do tworzenia atrakcyjnych produktów turystycznych uwzględniających zasoby kulturowe gminy,
- b. podnoszenie świadomości społecznej i edukacyjnej poprzez:
  - wspieranie konkursów związanych z dziedzictwem kulturowym i ochroną dóbr kultury,
  - wspieranie działań edukacyjnych bazujących na dziedzictwie kulturowym,
  - prowadzenie gminnej strony internetowej informującej o zasobach kulturowych gminy i sposobach ich ochrony,
  - udostępnianie publikacji wydawniczych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy i jego ochroną.
- c. zachowanie i popularyzacja dziedzictwa niematerialnego

- wspieranie tradycji lokalnej poprzez promowanie lokalnej historii, zwyczajów czy produktów,
- pogłębianie świadomości historycznej poprzez:
- wspieranie inicjatyw wydawniczych i publikacji związanych z historią i dziedzictwem niematerialnym gminy,
- wspieranie inicjatyw związanych z promocją i sprzedażą produktów lokalnych,
- wspieranie inicjatyw związanych z utrzymaniem ginących tradycyjnych dla regionu zawodów,

Zasady ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków i znajdujących się w ewidencji obiektów zabytkowych podlegających ochronie konserwatorskiej wg poniższych wytycznych:

- działania związane z obiektami mającymi charakter zabytkowy lub znajdującymi się w strefach ochrony konserwatorskiej powinny uzyskać zgodę Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- nowa zabudowa na terenach zabytkowych powinna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie skali i bryły oraz nawiązywać do lokalnej tradycji architektonicznej.
- obiekty zabytkowe należy poddawać systematycznie monitoringowi, a w ramach restauracji, konserwacji czy modernizacji utrzymać pierwotną funkcję lub zbliżoną do pierwotnej.
- obiekty zabytkowe podlegające ochronie powinny być użytkowane tak, aby zminimalizować bądź wykluczyć ich degradację.
- opieka nad zabytkami powinna być sprawowana przez ich właścicieli lub zarządców przez cały okres ich użytkowania.
- właściciel lub zarządca jest zobowiązany do prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i innych prac budowlanych przy zabytku, zabezpieczenia i utrzymania obiektu oraz jego otoczenia w należytym stanie, dokumentowania zabytku i korzystania z niego w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.
- działalność inwestycyjna w strefie ochrony czynnej „W” na etapie projektowania i wykonawstwa powinna uwzględnić ochronę obiektów archeologicznych.
- stanowiska archeologiczne (ślady osadnictwa, osady, cmentarzyska) objęte ochroną prawną, znane z badań bibliograficznych i archiwalnych oraz inspekcji terenowych winny być zachowane i chronione zgodnie z wytycznymi Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dla ochrony posiadanych zasobów kulturowych Gmina winna przyjąć następujące zasady działania:

- utworzenie i aktualizacja kompletnej ewidencji obiektów zabytkowych o dużej wartości i walorach zabytkowych (architektury, zabytków techniki, krajobrazów komponowanych, obiektów archeologicznych).
- wnioskowanie tworzenia stref ochrony konserwatorskiej we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków.
- czynne wspieranie przez Urząd Miasta i Gminy działań zmierzających do utrzymania lub przywrócenia jak najlepszego stanu terenom i obiektom o wysokiej wartości kulturowej lub zabytkowej wskazanym przez instytucje powołane do opieki nad zabytkami na danym terenie.
- Tworzenie planów rozbudowy infrastruktury w oparciu o konsultacje i opinie instytucji powołanych do opieki nad zabytkami na danym terenie.
- Harmonijne wkomponowywanie w krajobraz nowych obiektów.
- Kontynuacja form zabudowy tradycyjnej w zabudowie współczesnej.
- Unikanie zabudowy wielkogabarytowej w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów i zespołów zabytkowych.
- Tworzenie neutralnych pasów zieleni wokół zespołów o szczególnej wartości w oparciu o wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej.
- Zharmonizowanie tzw. małej architektury z istniejącymi formami zabudowy oraz prawidłowe wkomponowanie poszczególnych obiektów w obszary o dużych walorach krajobrazowo-kulturowych.

- Przeciwdziałanie samowoli budowlanej.

7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki.

W ramach każdego z priorytetów zostały określone główne kierunki działań, którym przypisano określone zadania do realizacji w latach (2021-2024). Władze Gminy zostały zobowiązane Ustawą o opiece nad zabytkami do złożenia po 2 latach sprawozdania z wykonania Programu. Dla realizacji wyznaczonych priorytetów określono długofalowe kierunki działań, mogące wykraczać także poza czteroletni okres obowiązywania Programu. Jako kierunki działań realizacji Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Koronowo w ramach przyjętych priorytetów uznano:

1. Zintegrowaną ochronę dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego
2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy
3. Ochronę układów ruralistycznych na obszarach wiejskich
4. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne
6. Prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków.
7. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy
8. Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego
9. Edukacje i popularyzację wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym
10. Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej
11. Zwiększenie świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej przez różne formy aktywności
12. Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji
13. Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych
14. Podejmowanie działań umożliwiających gromadzenie i eksponowanie pamiątek lokalnych
15. Turystyczną promocję regionu
16. Stworzenie infrastruktury turystycznej w ramach promocji regionu
17. Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

W ramach każdego z głównych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez przypisane im szczegółowe działania. W Programie przypisano zadania mające na celu polepszenie ogólnej sytuacji obiektów zabytkowych, jak i mieszkańców gminy w nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego. Założono, że w czasie trwania pierwszego etapu realizowane będą działania wstępne, mające charakter przygotowawczy. Aby określone działania mogły być zrealizowane potrzebna jest współpraca wielu podmiotów i zrównoważona współpraca między właścicielami obiektów zabytkowych, a Gminą. Ważne jest również współdziałanie władz Gminy z jednostkami samorządu terytorialnego wyższego szczebla w odniesieniu do zabytków, ich pielęgnacji, ratowania oraz niezbędnego finansowania.

Planowany zakres kierunków i zadań, określonych w trzech priorytetach przedstawiono w tabeli:

Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> ·Opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi i obszarów wskazanych do ochrony w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy. ·Przestrzeganie ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. ·Przeciwdziałanie samowolom budowlanym w obiektach zabytkowych oraz wprowadzenie systemu kontroli prac konserwatorsko-remontowych.

	<ul style="list-style-type: none"> ·Ochrona panoram widokowych oraz przedpola widokowych dla wsi o dużych wartościach kulturowych.. ·Szczególna ochrona środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	·Wnioskowanie do kujawsko-pomorskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych.
Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich	<ul style="list-style-type: none"> ·Zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa i poprawa ładu przestrzennego wsi poprzez: <ul style="list-style-type: none"> - ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych w zespołach zabytkowej zabudowy, - wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją dawnego układu oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy.
Priorytet II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> ·Rozpoczęcie lub kontynuacja prac remontowo – konserwatorskich, renowacji, rekonstrukcji i konserwacji wybranych obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy. ·Wytypowanie kolejnych, priorytetowych zadań w zakresie koniecznych remontów i konserwacji. ·Opracowanie szczegółowych planów i projektów prac konserwatorsko-remontowych dotyczących szczególnie obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminy. ·Adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych będących w zasobach gminy, z możliwością zmiany sposobu użytkowania. ·Uporządkowanie nieczynnych i zaniedbanych cmentarzy ewangelickich zarówno siłami własnymi gminy, jak i wolontariatu. Umieszczanie tablic informujących o historii i obecności cmentarzy w tych miejscach. ·Rozpoczęcie procesów rewaloryzacyjnych dotyczących obszarów i zabytkowych obiektów przemysłowych z możliwością ich adaptacji do nowych funkcji. ·Stworzenie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminy. ·Sukcesywne monitorowanie stanu technicznego obiektów zabytkowych ·Opracowanie projektów rewitalizacji starego miasta i obiektów historycznych ·Określenie niezbędnych prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych i szacunkowych kosztów ich przeprowadzenia. ·Opracowanie planu działań w zakresie badań archeologicznych. ·Dalsza pomoc osobom prawnym: właścicielom obiektów sakralnych (parafiom) i innym właścicielom obiektów zabytkowych. ·Pomoc w uzyskiwaniu pozwoleń na roboty budowlane w obiektach objętych remontem i konserwacją oraz w kontaktach ze służbami konserwatorskimi i archeologicznymi ·Wsparcie działań właścicieli w zakresie dokumentowania i przeglądów obiektów zabytkowych ·Współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych w zakresie ich remontu i konserwacji. ·Określenie zasad i udzielenie pomocy finansowej właścicielom remontującym obiekty wpisane do Rejestru Zabytków i Gminnej Ewidencji Zabytków. ·Rozpropagowanie idei premii kompensacyjnej mającej na celu rekompensatę strat poniesionych przez właścicieli budynków mieszkalnych, w związku z obowiązującymi w okresie między 12 listopada 1994 roku a 25 kwietnia 2005 roku przepisami ustalania czynszów za najem lokali kwaterunkowych znajdujących się w tych budynkach. ·Podejmowanie działań zmierzających do zahamowania procesów degradacji zabytków i poprawę stanu ich zachowania. ·Realizowanie współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków i dokonywanie wspólnej oceny w kontekście przeprowadzonej inwentaryzacji. ·Poinformowanie właścicieli obiektów o ich zakwalifikowaniu i możliwości pozyskiwania środków na odnowę zabytków. ·Dostosowanie aktów prawa miejscowego.
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	<ul style="list-style-type: none"> ·Zwiększenie atrakcyjności zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego. ·Popularyzacja miejsc o szczególnym znaczeniu historycznym, kulturowym, krajoznawczym i turystycznym dla gminy. ·Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: gminnych parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy, dawnych parkach dworskich itp. finansowana metodą „małych grantów”. ·Rozpropagowanie idei wolontariatu, aktywizacja lokalnej społeczności w działaniach na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego. ·Określenie zasad i monitoring wdrażania, dotyczący umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych.
Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości	
Kierunki działań	Zadania

<p>Prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Bieżąca aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków w formie elektronicznej. · Wprowadzenie informacji dotyczącej remontów, modernizacji, konserwacji i rozbiórek obiektów · Wprowadzenie zmian dotyczących stosunków własnościowych. · Dokonanie przeglądów w terenie i weryfikacja posiadanych wykazów. · Wnioskowanie do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Bydgoszczy o wykreślenie z rejestru zabytków obiektów nie istniejących - spichlerz w Krąpiewie. · Aktualizacja dokumentacji fotograficznej obiektów zabytkowych. · Aktualizacja kart ewidencyjnych obiektów o uzyskane dane i dodatkowe materiały. · Aktualizacja obecnych właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych. · Naniesienie aktualnych danych do kart ewidencyjnych.
<p>Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Udostępnienie informacji o zabytkach regionu na stronie internetowej gminy. · Utworzenie portalu cyfrowego (bazy danych) - systemu informacji i promocji zasobów kulturowych, gminy. · Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji dziedzictwa kulturowego. · Prezentacja zabytków i historii miasta w mediach lokalnych.
<p>Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Dostęp do Internetu (jako edukacyjnej bazy danych) w publicznych placówkach oświatowych, w świetlicach i in. · Wspieranie tworzenia przez lokalną społeczność regionalnych portali tematycznych, hobbyistycznych. · Publikacja materiałów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w lokalnej prasie, na stronie internetowej gminy i w telewizji kablowej.
<p>Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych. · Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i udział w nich. · Inicjowanie wydarzeń na terenie gminy w ramach obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa. · Wydawanie i wspieranie publikacji promujących dziedzictwo kulturowe gminy. · Popularyzacja wartościowych realizacji konserwatorskich przy zabytkach oraz zagospodarowania obszarów cennych kulturowo i krajobrazowo. · Opracowanie cyklu szkoleń mających na celu promowanie rewaloryzacji i remontowania obiektów zabytkowych oraz możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel. · Upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie edukacji szkolnej - organizowanie i wspieranie zajęć o tej tematyce. · Wyeksponowanie zabytków posiadających szczególne znaczenie i wartość historyczną. · Opracowanie i wykonanie systemu oznakowania zabytków zlokalizowanych na terenie miasta i gminy Koronowo (tablice, plansze, mapy) · Edycja, opracowanie i wydawanie folderów, pocztówek prezentujących historię miasta, gminy i obiektów zabytkowych. · Utworzenie na stronie internetowej gminy Koronowo zakładki poświęconej zabytkom miasta i okolic. · Włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach · Edukacja dzieci i młodzieży w zakresie popularyzacji dziedzictwa kulturowego miasta i gminy Koronowo oraz zapoznanie ich z historią miasta i jego zabytkami. · Kontynuowanie konkursów w szkołach, świetlicach, kołach zainteresowań na terenie miasta i gminy Koronowo · Inicjowanie działalności kółek zainteresowań historycznych, fotograficznych i plastycznych i ich ukierunkowanie na ochronę i opiekę nad zabytkami.
<p>Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej</p>	<ul style="list-style-type: none"> · Kontynuacja prac nad tworzeniem szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego oraz ich promocja. · Opracowanie ścieżek turystycznych po obiektach zabytkowych na terenie miasta i gminy Koronowo z zaznaczeniem ich na planie miasta. · Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy np. za pomocą tablic informacyjnych czy tzw. „mówiących kamieni” · Przywołanie historii społeczności (grupy wyznaniowe) zamieszkujących region, gminę (ewangelicy, społeczność żydowska i niemiecka), tworzących niegdyś dawne dziedzictwo wielokulturowe. · Kontynuacja festynu cysterskiego, przywołującego obecność niezwykle ważnego dla rozwoju regionu zakonu, budującego lokalną tożsamość czy rekonstrukcji „Bitwy pod Koronowem”. · Powoływanie do życia nowych cyklicznych imprez, festynów związanych z dziedzictwem kulturowym gminy. · Budowa wioski edukacyjnej na terenie Jarmarku cysterskiego która obejmować ma rekonstrukcje chat, stanowiska ekspozycyjne, rekonstrukcje obwarowań (palisad) czy inscenizacje scen rekonstrukcyjnych dot historii miasta i gminy

	<ul style="list-style-type: none"> ·Zmobilizowanie lokalnych społeczności i władz lokalnych celem uporządkowania i zachowania zaniedbanych, zdegradowanych silnie cmentarzy głównie ewangelickich czy cholerycznych
Zwiększenie świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej przez różne formy aktywności	<ul style="list-style-type: none"> ·Wykreowanie wizerunku gminy, w oparciu o dziedzictwo kulturowe i lokalną tożsamość mieszkańców. ·Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, przez zaangażowanie placówek oświatowych (szkoły, biblioteki, domy kultury) oraz kościelnych, w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów. ·Promocja i rozpropagowanie idei „Wiosek Tematycznych”
Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji	<ul style="list-style-type: none"> ·Kontynuowanie organizowania imprez obejmujących szeroką tematykę historii i kultury regionu ·Organizacja konkursów plastycznych, fotograficznych, plenerów malarskich i rzeźbiarskich promujących kulturę i tradycję lokalną. ·Promocja regionu poprzez działalność domów kultury, świetlic wiejskich organizacji, stowarzyszeń i Lokalnych Grup Działania. ·Spopularyzowanie historii ciekawych, a mało znanych obiektów w gminie np. mostów, wiaduktów związanych z istnieniem kolejki wąskotorowej. Popularyzacja historii kolei w regionie, przywołanie historii tradycji górniczej czy powstania jednej z pierwszych elektrowni. ·Spopularyzowanie ciekawych miejsc i znanych osób związanych i wywodzących się z regionu. ·Zaktualizowanie bazy danych o szczególnych miejscach w gminie, o wyjątkowych, zabytkowych obiektach, o wyjątkowych ważkich wydarzeniach w historii gminy i „miejscach pamięci”. Nawiązanie współpracy z Radą Ochrony Pamięci Walki i Męczeństwa (zaktualizowanie lokalizacji miejsc pamięci - rada przyznaje środki finansowe na uporządkowanie i oznakowanie tych miejsc)
Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych	<ul style="list-style-type: none"> ·Wspieranie kulturotwórczych, lokalnych inicjatyw dotyczących podtrzymania miejscowych tradycji m.in. folklorystycznych i innych, np. organizowanych cyklicznie Dożynek Gminnych.
Podejmowanie działań umożliwiających gromadzenie i eksponowanie pamiątek lokalnych	<ul style="list-style-type: none"> ·Tworzenie Izb Tradycji miejsc, gdzie można eksponować, przekazywane przez lokalną społeczność, pamiątki związane z historią i dziedzictwem kulturowym.
Turystyczna promocja regionu	<ul style="list-style-type: none"> ·Promocja książek, publikacji dotyczących gminy i jej zasobów kulturowych. Popularyzacja dziedzictwa kulturowego w małych formach wydawniczych: pocztówki, foldery’. ·Zamieszczenie w gminnym portalu cyfrowym w dziale informacji turystycznej map zabytków oraz opracowanie szlaku najważniejszych zabytków dla gminy. ·Promocja lokalnych festynów ·Promocja lokalnych produktów kulinarnych i udział w seminariach w rodzaju „Europejski system ochrony produktów regionalnych i tradycyjnych” czy „Wskazówki do promocji budowania marki wytwarzania i dystrybucji”. ·Promocja gminy na wydarzeniach i imprezach regionalnych i wojewódzkich, promocja walorów krajobrazowych gminy. ·Kontynuacja inicjatyw mających na celu popularyzację w mediach walorów turystycznych gminy np. poprzez stowarzyszenia i lokalne grupy działające w gminie. ·Rozszerzenie działalności Punktu Informacji Turystycznej o zadania dotyczące zabytków i dziedzictwa kulturowego ·Promocja miejscowości atrakcyjnych turystycznie i rekreacyjnie położonych nad Zalewem Koronowskim, jeziorami i Brdą. (Sokole Kuźnica, Samociążek, etc.) Promocja ciekawych miejsc (np. prom przez Zalew), miejsc ciekawych krajobrazowo i turystycznie, szlaków i np. możliwości rekreacyjnych.
Stworzenie infrastruktury turystycznej w ramach promocji regionu	<ul style="list-style-type: none"> ·Promocja wyznaczonych już szlaków turystycznych i tworzenie nowych ·Stworzenie form małej architektury (ławki, altany) towarzyszącej trasom turystycznym. ·Wspieranie „małej przedsiębiorczości” w gminie, zaktywizowanie lokalnej społeczności np. w tworzeniu różnych form usług – agroturystyka, gastronomia etc. ·Stworzenie punktów informacji turystycznej w gminie.
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> ·Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy. ·Opracowanie dla lokalnej społeczności kampanii informacyjnej odnośnie możliwości pozyskania środków na cele kulturowe, w tym rewaloryzację obiektów architektury. ·Stworzenie systemu odpowiednich ulg i rekompensat finansowych dla właścicieli i dzierżawców obiektów zabytkowych mających na celu podejmowanie przez nich działań rewaloryzacyjnych. ·Wykorzystanie programów pomocowych. np. „Odnowa i Rozwój Wsi” i innych w ochronie dziedzictwa kulturowego gminy. Oparcie się o środki unijne.

Ocena i rejestr realizacji zadań.

- Prowadzenie rejestru z realizacji zadań objętych Programem.
- Prowadzenie rejestru zmian w obiektach zabytkowych.
- Prowadzenie rejestru postulatów mieszkańców dotyczących opieki nad zabytkami.
- Sporządzenie sprawozdań z realizacji Programu.

8. INSTRUMENTARIUM STOSOWANE W REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych wynikających z przepisów ustawowych (uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowa parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- instrumentów finansowych - finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych,
- instrumentów koordynacji - poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami),
- instrumentów społecznych - poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,
- instrumentów kontrolnych - aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, (monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Ocenę realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami należy dokonać co dwa lata, a zobligowani do jego realizacji są wójtowie, burmistrzowie i prezydenci dokonujący sprawozdań z realizacji gminnych programów opieki nad zabytkami, którą przedstawia się radzie gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

W ocenie realizacji programu należy wskazać kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań.

W ramach priorytetu: „Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy” należy uwzględnić:

- Poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami (w %).
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczbę (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów.
- Wartość finansową wykonanych prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach oraz liczbę obiektów poddanych w/w pracom.
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ramach priorytetu: „Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego” należy uwzględnić:

- Poziom objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (w %).
- Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.

- Liczba wniosków o uznanie obiektów i obszarów za pomniki historii.
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ramach priorytetu: „Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości” należy uwzględnić:

- Liczbę opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego).
- Liczbę zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy.
- Liczbę utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych.
- Liczbę opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników).
- Liczbę utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej Liczba osób zwiedzających muzea, skanseny, izby regionalne itp.
- Liczbę szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Podstawowe źródła finansowania realizacji zadań Programu opieki to:

- Fundusze europejskie – środki zagraniczne
- Środki z budżetu państwa
- Środki własne jednostki samorządu terytorialnego

Pozyskiwanie środków finansowych na zadania inwestycyjne jest również możliwe ze źródeł zewnętrznych. Możliwość współfinansowania działań obejmujących zarówno podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie kultury i historii, jak również zachowanie oraz ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim, istnieje ze środków finansowych Unii Europejskiej. W ramach funduszy polityki spójności będzie realizowanych 6 krajowych programów oraz instrument współpracy transgranicznej i ponadnarodowej.

Dofinansowanie zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego możliwe jest w ramach programu Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego oraz Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego współfinansowane ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Dofinansowanie zadań z zakresu ochrony dóbr kultury obejmuje również działalność fundacji, m.in. Fundacji Polska Miedź, organizacji pożytku publicznego powołanej przez KGHM Polska Miedź S.A. w 2003 r. oraz Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej.

Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach Polsce reguluje ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku. Zapis rozdziału 7 regulują zasady finansowania opieki nad zabytkami.

Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków odbywa się ze środków:

- własnych
- budżetu Państwa i samorządu terytorialnego
- zagranicznych
- prywatnych

Źródła: Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego (w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych), Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Program Obszarów Wiejskich oraz środki pochodzące z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Istnieje też mechanizm wsparcia pochodzący z licznych programów sektorowych wdrażanych przez różne ministerstwa m.in. w zakresie kultury, edukacji, infrastruktury czy ochrony środowiska

Potrzeby inwestycyjne Koronowa uwzględniła w przyjętym przez Radę Miasta wykazie inwestycji niezbędnych do wykonania w latach 2015-2025

Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach internetowych:

- Informacje dotyczące programu „Dziedzictwo kulturowe”
- www.gov.pl/web/kultura/programy-mkidn-2020,
- Informacje dotyczące programów „Regionalne programy operacyjne”
- www.interreg.gov.pl,
- Informacje dotyczące programu „Infrastruktura i środowisko”
- www.mrr.gov.pl,
- Informacje dotyczące programu „Fundusz dla organizacji pozarządowych”
- www.funduszngo.pl,

Ulgi podatkowe

Formą pomocy finansowej dla właścicieli obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków jest system ulg podatkowych:

- Na podstawie art. 4, ust. 1, pkt 9, lit. c i d ustawy o podatku od spadku i darowizn (t.j. Dz.U. z 2009 r., nr 93 poz. 768 ze zm.) zwolnione od podatku jest nabycie spadku zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, jeżeli nabywca jest zaliczany do I lub II grupy spadkowej oraz gdy zabezpiecza je i konserwuje zgodnie z obowiązującymi przepisami. Zwolnienie od podatku przysługuje też w przypadku nabycia w spadku zabytków ruchomych i kolekcji wpisanych do rejestru zabytków.
- Na podstawie art. 7, ust. 1, pkt 6 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych (tekst jednolity Dz. U. z 2010 r., nr 95 poz. 613 z późniejszymi zmianami) zwalnia się od podatku od nieruchomości: budynki i grunty wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW.

Rada Gminy Koronowo, zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 282 ze zm.), posiada prawo przyznawania dotacji celowych z własnych środków na prace przy zabytkach znajdujących się na terenie gminy.

Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie gminy określa:

- Uchwała Nr XLIV/507/06 Rady Miasta Koronowo z dnia 28 czerwca 2006 roku. (Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego z 2006 roku, Nr 144, pozycja 2124)

Kolejna uchwała Rady Miejskiej dotyczy zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych nie wpisanych do rejestru zabytków:

- Uchwała nr XVIII/161/19 Rady Miejskiej w Koronowie z dnia 28.11.2019 w sprawie „Udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków”

Długofalowa polityka gminy w tym zakresie oraz realizacja Programu jest szansą na ratowanie tego dziedzictwa dla przyszłych pokoleń. Realizacja programu poddana będzie ocenie Rady Miejskiej w Koronowie po upływie dwóch lat od jego uchwalenia. W sprawach nie uregulowanych w Programie mają zastosowanie obowiązujące przepisy prawa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami miasta i gminy Koronowo wpisuje się w strategiczne programy wyższego szczebla i koresponduje z celem nadrzędnym, którym jest ochrona dziedzictwa kulturowego miasta i gminy Koronowo, co przekłada się na konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami wykazuje zbieżność ze wszystkimi dokumentami strategicznymi gminy Koronowo.

Opracowanie programu (z informacjami od wydziału finansowego) ma na celu określenie planowanych i prowadzonych przez gminę inwestycji związanych z ochroną zabytków w ciągu 4 lat czyli w okresie obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami. Zadania inwestycyjne dotyczą:

- ochrony zabytków wprowadzone do wieloletniego programu inwestycyjnego (dotyczy zabytków będących własnością gminy),
- ochrony zabytków wprowadzone do gminnych programów przyjętych uchwałami rady gminy (programy rewitalizacji, rozwoju lokalnego, ochrony środowiska i gospodarki komunalnej itp.).

Dotyczy to zarówno czynności konserwatorskich, jak i prac remontowo-budowlanych (w tym także o charakterze komunalnym) przy:

- obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków (nieruchomych, ruchomych) zabytków archeologicznych),
- obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- obszarach objętych ochroną konserwatorską (w tym wpisanych do rejestru zabytków oraz objętych ochroną na mocy zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, wskazanych do ochrony konserwatorskiej w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz na terenach parków kulturowych),
- związanych z pielęgnacją i rewaloryzacją zieleni zabytkowej (m. in. parki, ogrody, cmentarze, aleje).

W programie wskazano pozostałe planowane i prowadzone zadania zawarte w programie opieki:

- prace studialne, dokumentacyjne i projektowe,
- działania edukacyjne, promocyjne itp.

W programie opieki określono poziom wysokości finansowania planowanych przez gminę zadań z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego (np. poprzez wskazanie udziału procentowego w corocznie uchwalanym budżecie).

Wskazane jest aby w drodze stosownej uchwały gminy dofinansowywały prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

Zadania programu opieki mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie (np. muzea, biblioteki, izby regionalne, izby tradycji), w ramach działalności bieżącej.

Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (m. in. stowarzyszenia) dotyczące środowiska kulturowego gminy.

12. MONITORING GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zgodnie z zapisami ustawowymi Burmistrz Miasta i Gminy ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to ma być przedstawiane Radzie Miejskiej. Dla potrzeb dokonania oceny stopnia realizacji gminnych programów opieki nad zabytkami niezbędne jest prowadzenie monitoringu działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych celów określonych w niniejszym Programie:

- Sprawozdanie z wykonania zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Koronowo 2021-2024.
- Ocena efektywności działań na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz związanych z opieką nad zabytkami w uwzględnionych w niniejszym Programie działaniach wykraczających poza czteroletni okres obowiązywania niniejszego Programu. Realizacja zadań inwestycyjnych uzależniona będzie w szczególności od przyjmowanych przez Radę Gminy uchwał budżetowych oraz uzyskanych środków zewnętrznych.

13. ZAKOŃCZENIE

Głównym celem opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Koronowo jest uznanie zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego za zasadniczy czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości regionalnej. Zasoby te określają i wyznaczają wieloaspektowe uwarunkowania rozwoju gminy, upowszechniania kultury oraz atrakcyjności turystycznej.

Kolejnym celem Programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Dziedzictwo kulturowe Gminy Koronowo jest bogactwem uznawanym nie tylko przez jej mieszkańców, ale też w powiecie bydgoskim i województwie kujawsko-pomorskim oraz stanowi wyraz regionalnej tożsamości. Potrzeba ochrony regionalnego dziedzictwa jest bezsporna i winna prowadzić ją Gmina, instytucje społeczne i osoby prywatne.

Aktywna ochrona dziedzictwa kulturowego oraz wzbudzanie zainteresowania nie tylko ciekawymi obiektami, ale także historią i kulturą regionu jest także jednym z podstawowych założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Jego realizacja ma prowadzić do zahamowania procesów degradacji zabytków, poprawy stanu zachowania obiektów, zwiększenia atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych..

14. ZAŁĄCZNIKI

Załącznik Nr 2 do uchwały Nr XXXIII/287/20
Rady Miejskiej w Koronowie
z dnia 23 grudnia 2020 r.

Mapa gminy Koronowo

Wykaz wsi:

1. Buszkowo 2. Byszewo 3. Bytkowice 4. Dziejzinek 5. Glinki 6. Gogolin 7. Gogolinek 8. Gościeradz
9. Huta 10. Krąpiewo 11. Lucim 12. Łasko Małe 13. Łasko Wielkie 14. Makowarsko 15. Morzewiec
16. Nowy Dwór 17. Nowy Jasiniec 18. Okole 19. Osiek 20. Popielewo 21. Salno 22. Samociążek
23. Sitowiec 24. Skarbiewo 25. Sokole Kuźnica 26. Stary Dwór 27. Stary Jasiniec 28. Tryszczyn
29. Wierzchucin Królewski 30. Więżowno 31. Wilcze 32. Wiskitno 33. Witoldowo 34. Wtelno

Załącznik Nr 3 do uchwały Nr XXXIII/287/20
Rady Miejskiej w Koronowie
z dnia 23 grudnia 2020 r.

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Lp	Miejscowość	Ulica	Nr	Obiekt	Zespół	Data	Nr rejestru zabytków
1	Buszkowo			zespół wiejski			
2	Buszkowo			kościół fil. pw. Zesłania Ducha Św.	zespół kościoła	pocz. XX w	
3	Buszkowo			cmentarz przy kościele, dawny ewang.	zespół kościoła	pocz. XX w	
4	Buszkowo			ogrodzenie z bramą	zespół kościoła	pocz. XX w	
5	Buszkowo			kapliczka MB		1940?	
6	Buszkowo		1	dom	zespół zagrody	XIX/XX w	
7	Buszkowo		1	budynek gospodarczy.	zespół zagrody	XIX/XX w	
8	Buszkowo		1	słupy bramy	zespół zagrody	XIX/XX w	
9	Buszkowo		6	dom		k. XIX w	
10	Buszkowo		17	dom		pocz. XX w	
11	Buszkowo		19	dom		pocz. XXw	
12	Buszkowo		20	karczma ob. dom	zespół karczmy	pocz. XX w	
13	Buszkowo		20	budynek gospodarczy	zespół karczmy	pocz. XX w	
14	Buszkowo		20	droga bruk. do karczmy	zespół karczmy	pocz. XX w	
15	Buszkowo		53	szkoła (d. nr 38)	zespół szkoły	pocz. XXw	
16	Buszkowo		53	budynek gospodarczy	zespół szkoły	pocz. XXw	
17	Buszkowo		103	dom, d. nr 48	zespół zagrody	pocz. XXw	
18	Buszkowo		48	budynek gospodarczy	zespół zagrody	pocz. XXw	
19	Buszkowo		48	stodoła	zespół zagrody	pocz. XXw	
20	Buszkowo		66	dwór	zespół dworski	ok. 1910 r	
21	Buszkowo		66	park	zespół dworski	pocz. XX w	
22	Buszkowo		66	brama wjazdowa	zespół dworski	pocz. XX w	
23	Buszkowo		66	budynek gospodarczy	zespół dworski	ok. 1910 r	
24	Buszkowo		30	młyn wodny - „Grzmotny Młyn”	zespół młyna	pocz. XXw	

25	Buszkowo		30	dom młynarza	zespół młyna	pocz. XX w	
26	Buszkowo		30	budynek gospodarczy	zespół młyna	pocz. XX w	
27	Buszkowo			most kolejowy nad rzeką Krówką		1909 r	A/1421
28	Buszkowo			wiadukt kolejowy		pocz. XX w	
29	Buszkowo			Polska linia obronna 1939 - 2 schrony		1939 r	
30	Buszkowo			cmentarz ofiar terroru hitler. oraz żołnierzy WP z 1939 r		okres powojenny	
31	Buszkowo			cmentarz ewangelicki		XIX w	
32	Buszkowo			cmentarz choleryczny		XIX w	
33	Byszewo			zespół wiejski			
34	Byszewo			kościół pw. św. Trójcy	zespół kościoła	1663r, 2 poł. XVIII w	A/1635
35	Byszewo			cmentarz kat.	zespół kościoła	2 poł. XVII, 1 poł. XIXw	A/1633/ 1-4
36	Byszewo			dzwonnica	zespół kościoła	XVIII/XIXw	A/1633/ 1-4
37	Byszewo			brama z elementami ogrodzenia	zespół kościoła	XVIII/XIX w	A/1633/ 1-4
38	Byszewo			spichlerz plebański	zespół kościoła	k. XVIII w	A/1633/ 1-4
39	Byszewo			plebania	zespół kościoła	k. XIX w	
40	Byszewo		2	organistówka ob. dom		pocz. XXw	
41	Byszewo		3	dom parafialny		pocz. XXw	
42	Byszewo		5	dom		pocz. XXw	
43	Byszewo			droga bruk. po półn.str.cment.		XIX w ?	
44	Bytkowice			zespół wiejski			
45	Bytkowice		7	dom		pocz. XX w	
46	Bytkowice		8	dom	zespół zagrody	k. XIX w	
47	Bytkowice		8	budynek gospodarczy	zespół zagrody	k. XIX w	
48	Bytkowice		11	dom		pocz. XX w	
49	Bytkowice		12	szkoła ob. dom	zespół szkoły	k. XIX w	
50	Bytkowice		12	budynek gospodarczy	zespół szkoły	1898 r	

51	Bytkowice		14	dom		k. XIX w	
52	Bytkowice		18	dom		k. XIX w	
53	Bytkowice		19	budynek gospodarczy		k. XIX w	
54	Bytkowice			kuźnia		pocz. XX w	
55	Bytkowice			cmentarz ewangelicki		XIXw	
56	Dziedzinek			zespół wiejski			
57	Dziedzinek		3	dom		poł. XIX w	
58	Dziedzinek		26	dwór	zespół dworski	k. XIX w	
59	Dziedzinek		26	park	zespół dworski	k. XIX w	
60	Dziedzinek		36	szkoła ob. dom		k. XIXw	
61	Glinki			zespół wiejski			
62	Glinki			kapliczka		1946 r	
63	Glinki		3	dom		pocz. XXw	
64	Glinki		5	dom		2 poł. XIXw	
65	Glinki		7	dom		pocz. XX w	
66	Glinki		8	dom		pocz. XX w	
67	Glinki		9	dom		ok. 1900 r	
68	Glinki		13	dom		ok. 1900 r	
69	Glinki		14	dwór		k. XIX w	
70	Glinki		15	dom		k. XIX w	
71	Glinki		15	budynek gospodarczy		pocz. XX w	
72	Glinki		17	szkoła ob. dom		pocz. XX w	
73	Glinki		19	dom		1924 r	
74	Glinki			remiza strażacka		pocz. XX w	
75	Glinki			cmentarz ewangelicki		XIX w	
76	Glinki			cmentarz choleryczny		XIX w	
77	Gogolin			zespół wiejski			
78	Gogolin		10	pastorówka ob. dom		ok. 1900 r	
79	Gogolin		11	szkoła ob. dom	zespół szkoły	pocz. XX w	
80	Gogolin		11	budynek gospodarczy	zespół szkoły	ok. 1900 r	
81	Gogolin			cmentarz ewangelicki		XIX w	
82	Gogolinek			figura NMP		1948 r	
83	Gogolinek		13	dom		pocz. XX w	
84	Gogolinek		13	budynek gospodarczy		pocz. XX w	
85	Gogolinek		13	słupy bramy		pocz. XX w	

86	Gogolinek			cmentarz ewangelicki		XIX w	
87	Gościeradz			zespół wiejski			
88	Gościeradz			kapliczka NSPJ		pocz. XX w ?	
89	Gościeradz	Bydgoska	9	mleczarnia z kominem		pocz. XX w	
90	Gościeradz	Bydgoska	12	dom		pocz. XX w	
91	Gościeradz	Bydgoska	12	budynek gospodarczy		pocz. XX w	
92	Gościeradz	Szkolna	2	szkoła		pocz. XX w	
93	Gościeradz Wyczółkowo			kapliczka MB	zespół dworski	przed 1939 r	
94	Gościeradz Wyczółkowo			dwór	zespół dworski	1931-1934	A/1061
95	Gościeradz Wyczółkowo			park	zespół dworski	2 poł. XIX w	A/1061
96	Gościeradz - Wyczółkowo			magazyn	zespół folwarcz.	pocz. XX w	
97	Gościeradz- Wyczółkowo			stodoła	zespół folwarcz.	pocz. XX w	
98	Gościeradz	Strumykowa		cmentarz ewangelicki		XIX w	
99	Huta			zespół wiejski			
100	Huta			figura MB		1947 r	
101	Huta			dwór	zespół dworski	poł. XIX w	A/1045
102	Huta			park	zespół dworski	poł. XIX w	A/1045
103	Huta			stajnia	zespół dworski	1897 r	A/1045
104	Huta			gorzelnia	zespół dworski	1897 r	A/1045
105	Huta			cmentarz d. właścicieli Huty, w parku	zespół dworski	k. XIX w	
106	Huta			słupy bramy	zespół dworski	ok. 1900 r	
107	Huta			bruk. droga do dworu	zespół dworski	ok. 1900 r	
108	Huta		16	dom		ok. 1900 r	
109	Huta		24	dom			
110	Huta		36	dom			
111	Huta		46	szkoła ob. dom			
112	Koronowo			zespół urba-nist. położony poza obszaro-wym wpisem	strefa ochrony konserwa- torskiej	XIX w	

				do rejestru zab.			
113	Koronowo			dzielnica starego miasta			A/1418
114	Koronowo	Bydgoska	1	dom		k. XIX w	
115	Koronowo	Bydgoska	6	dom		k. XIX w	
116	Koronowo	Bydgoska	7	młyn kaszowy - magazyn	zespół młyna	pocz. XX w	
117	Koronowo	Bydgoska	7	młyn wodny ob. kaszarnia	zespół młyna	pocz. XXw	
118	Koronowo	Bydgoska	7	spichlerz	zespół młyna	pocz. XXw	
119	Koronowo	Bydgoska	7	dom mieszk. właściciela	zespół młyna	pocz. XX w	
120	Koronowo	Bydgoska	7	pozost. fonta-nny przy domu nr 7	zespół młyna	pocz. XX w	
121	Koronowo	Bydgoska	7	budynek gospodarczy	zespół młyna	4 ćw. XIXw	
122	Koronowo	Bydgoska	7	śluzy	zespół młyna	pocz. XX w	
123	Koronowo	Bydgoska	8	dom		XVIII/XIX przebud.	
124	Koronowo	Bydgoska	9	dom	zespół domu	k. XIX w	
125	Koronowo	Bydgoska	9	ogrodzenie	zespół domu	k. XIX w	
126	Koronowo	Bydgoska	10	dom		4 ćw. XIX w	
127	Koronowo	Bydgoska	12	dom	zespół domu	k. XIX w	
128	Koronowo	Bydgoska	12	ogrodzenie	zespół domu	k. XIX w	
129	Koronowo	Bydgoska	15	dom	zespół domu	4 ćw. XIX w	
130	Koronowo	Bydgoska	15	ogrodzenie	zespół domu	4 ćw. XIX w	
131	Koronowo	Bydgoska	17	dom		XIX/XX w	
132	Koronowo	Bydgoska	18	dom		poł. XIX w	
133	Koronowo	Bydgoska	20	dom		4 ćw. XIXw	
134	Koronowo	Bydgoska	21	dom zarządcy	zespół młyna	1 poł. XIXw	
135	Koronowo	Bydgoska	21	młyn	zespół młyna	1912 r, rozb.	
136	Koronowo	Bydgoska	21	magazyn produktów	zespół młyna	XIX/XX w	
137	Koronowo	Bydgoska	21	spichlerz	zespół młyna	k. XIX w, rozbud.	
138	Koronowo	Bydgoska	21	magazyn pomocniczy	zespół młyna	k. XIX w	
139	Koronowo	Bydgoska	22	dom	zespół domu	ok. 1900 r	
140	Koronowo	Bydgoska	22	ogrodzenie	zespół domu	ok. 1900 r	
141	Koronowo	Bydgoska	23	poklasztorny kościół cystersów	zespół kościoła WNMP	XIV w, 1687 r.	A/1621
142	Koronowo	Bydgoska	23	klasztor ob. więzienie	zespół kościoła	k. XVII, przeb. 1819 r	
143	Koronowo	Bydgoska	23	plebania	zespół kościoła	pocz. XX w	
144	Koronowo	Bydgoska	23	budynek gospodarczy	zespół kościoła	pocz. XX w	

145	Koronowo	Bydgoska	23	mur probostwa	zespół kościoła	1 poł. XIX w	
146	Koronowo	Bydgoska	24	dom	zespół domu	3 ćw. XIX w	
147	Koronowo	Bydgoska	24	ogrodzenie	zespół domu	4 ćw. XIX w	
148	Koronowo	Bydgoska	26	dom		XVIII/XIX w	
149	Koronowo	Bydgoska	27b	budynek admin.	zespół więzienia	przed 1863 r	
150	Koronowo	Bydgoska	29	dom	zespół więzienia	ok. 1895 r	
151	Koronowo	Bydgoska	31	dom	zespół więzienia	1895 r	
152	Koronowo	Bydgoska	33	dom	zespół więzienia	1895 r	
153	Koronowo	Bydgoska	35	dom	zespół więzienia	1895 r	
154	Koronowo	Bydgoska		mur klasztorny	zespół więzienia	k. XIX w	
155	Koronowo	Bydgoska	28	dom		poł. XIX w	
156	Koronowo	Bydgoska	32	dom		XIX/XX w	
157	Koronowo	Dworcowa	1	poczta	zespół poczty	1889 r	
158	Koronowo	Dworcowa	1	budynek gospodarczy	zespół poczty	k. XIX w	
159	Koronowo	Dworcowa	1	ogrodzenie	zespół poczty	k. XIX w	
160	Koronowo	Dworcowa	2	dom	zespół domu	pocz. XX w	
161	Koronowo	Dworcowa	2	budynek gospodarczy	zespół domu	pocz. XX w	
162	Koronowo	Dworcowa	4	dom		pocz. XX w	
163	Koronowo	Dworcowa	7	dom		pocz. XX w	
164	Koronowo	Dworcowa	11	dom	zespół domu	pocz. XX w	
165	Koronowo	Dworcowa	11	budynek gospodarczy	zespół domu	pocz. XX w	
166	Koronowo	Dworcowa	12	hotel, ob. dom		ok. 1890 r	
167	Koronowo	Dworcowa	13	dom		l. 30 XX w	
168	Koronowo	Dworcowa	15	dom	zespół domu	1909 r	
169	Koronowo	Dworcowa	15	budynek gospodarczy	zespół domu	pocz. XX w	
170	Koronowo	Dworcowa	18	dom		1909 r	
171	Koronowo	Dworcowa	20	dom		1900-1905 r	
172	Koronowo	Dworcowa	21	dom		ok. 1900 r	
173	Koronowo	Dworcowa	22	dom	zespół domu	ok. 1900 r	
174	Koronowo	Dworcowa	22	budynek gospodarczy	zespół domu	ok. 1900 r	
175	Koronowo	Dworcowa	23	dom		ok. 1900 r	
176	Koronowo	Dworcowa	26	dom		XIX/XX w	
177	Koronowo	Dworcowa	28	dom		ok. 1900 r	
178	Koronowo	Dworcowa	29	dom		ok. 1900 r	
179	Koronowo	Dworcowa	30	dom		1905 r	

180	Koronowo	Dworcowa	31	dom		ok. 1900 r	
181	Koronowo	Dworcowa	32	dom		pocz. XX w	
182	Koronowo	Dworcowa	33	dom			
183	Koronowo	Dworcowa	35	dom		ok. 1900 r	
184	Koronowo	Dworcowa	36	Zakład Poprawczy		pocz. XX w	
185	Koronowo	Dworcowa	36	Schronisko dla nieletnich		pocz. XX w	
186	Koronowo	Dworcowa	37	dom		ok. 1900 r	
187	Koronowo	Dworcowa	40	dom		pocz. XX w	
188	Koronowo	Dworcowa	41	dom		pocz. XX w	
189	Koronowo	Dworcowa	47	dom		pocz. XX w	
190	Koronowo	Dworcowa	49	dom		pocz. XX w	
191	Koronowo	Dworcowa	53	gospoda ob. szkoła		1908 r	
192	Koronowo	Dworcowa	55	dom		pocz. XX w	
193	Koronowo	Dworcowa	56	dom kolejowy	zespół dworca	1906 - 1909	
194	Koronowo	Dworcowa	56	budynek gospodarczy	zespół dworca	pocz. XX w	
195	Koronowo	Dworcowa	58	dom kolejowy	zespół dworca	pocz. XX w	
196	Koronowo	Dworcowa	58	budynek gospodarczy	zespół dworca	pocz. XX w	
197	Koronowo	Dworcowa	60	dworzec	zespół dworca	pocz. XX w	
198	Koronowo	Dworcowa	60	magazyn przy dworcu	zespół dworca	pocz. XX w	
199	Koronowo	Dworcowa	60	budynek gospodarczy	zespół dworca	pocz. XX w	
200	Koronowo	Dworcowa		wieża ciśnień	zespół dworca	pocz. XX w	
201	Koronowo	Dworcowa		droga brukowa	zespół dworca	pocz. XX w?	
202	Koronowo	Farna	25	kościół fil. pw św. Andrzeja	zespół kościoła	k. XIVw, XVI w	A/1622
203	Koronowo	Farna	25	cmentarz przy kościele św. Andrzeja	zespół kościoła	k. XIV w	A/1708
204	Koronowo	Farna , przy kościele		kapliczka MB	zespół kościoła	4 ćw. XIX w	
205	Koronowo	Farna, przy kościele		kapliczka św. Józefa	zespół kościoła	1880 r	
206	Koronowo	Farna	1	dom		4 ćw. XIX w	
207	Koronowo	Farna	3	dom		1 poł. XIX w	
208	Koronowo	Farna	5	dom		4 ćw. XIX w	
209	Koronowo	Farna	7	dom		1 poł. XIX w	
210	Koronowo	Farna	19	dom		1 ćw. XIX w	
211	Koronowo	Farna	21	dom		k. XIX w	
212	Koronowo	Farna	26	dawny magazyn		pocz. XX w	
213	Koronowo	Farna	28	d. magazyn ceramiki		1905 r	

214	Koronowo	Farna	30	dom		pocz. XX w	
215	Koronowo	Farna	56	dom		4 ćw. XIX w	
216	Koronowo	Farna	62	dom		1 poł. XIXw	
217	Koronowo	Farna	64	dom		1 poł. XIXw	
218	Koronowo	Farna	68	dom		1 poł. XIXw	
219	Koronowo	Farna	70	dom		1 poł. XIXw	
220	Koronowo	Garncarska	1	dom		pocz. XX w	
221	Koronowo	Garncarska	3	dom		pocz. XX w	
222	Koronowo	Garncarska	5	dom		k. XVIII w, przeb.XIX w	
223	Koronowo	Garncarska	6	dom		pocz. XX w	
224	Koronowo	Garncarska	9	dom		XIX/XX w	
225	Koronowo	Kasprzaka	1	dom		XIX/XX w	
226	Koronowo	Kasprzaka	7	dom		XIX/XX w	
227	Koronowo	Kasprzaka	17	dom		XIX/XX w	
228	Koronowo	Kasprzaka	19	dom		XIX/XX w	
229	Koronowo	Kasprzaka	20	dom		pocz. XX w	
230	Koronowo	Kasprzaka	21	dom		pocz. XX w	
231	Koronowo	Klasztorna	1	pałac opata ob. dom		XVII/XVIIIwieku	A/873
232	Koronowo	Klasztorna	2	dom		pocz. XX w	
233	Koronowo	Klasztorna	3	dom		pocz. XX w	
234	Koronowo	Klasztorna		cegielnia		1921 r	
235	Koronowo	Kościuszki	2	dom		1 ćw. XIX w	
236	Koronowo	Kościuszki	3	dom		k. XVIII w, przebud.	
237	Koronowo	Kościuszki	4	dom		k.XVIII/XIX w, przebud.	
238	Koronowo	Kościuszki	5	dom		pocz. XX w	
239	Koronowo	Kościuszki	6	dom		ok. poł. XIX w	
240	Koronowo	Kościuszki	7	dom sklepu		ok. 1900 r	
241	Koronowo	Kościuszki/ Podwórzowa	7	magazyn		ok. 1900 r	
242	Koronowo	Kościuszki	8	dom		poł. XIXw	
243	Koronowo	Kościuszki	9	dom		1911 - 14	
244	Koronowo	Kościuszki	10	dom		3 ćw. XIX w, przeb. 1929 r	
245	Koronowo	Kościuszki	11	dom		3 ćw. XIX w	
246	Koronowo	Kościuszki	12	dom		XIX/XX w	
247	Koronowo	Kościuszki	16	dom		XIX/XX w	

248	Koronowo	Kościuszki	17	dom		XVIII/XIX w, przebud.
249	Koronowo	Kościuszki	18	dom		pocz. XIX w
250	Koronowo	Kościuszki	19	dom		XVIII/XIX w
251	Koronowo	Kościuszki	20	dom		ok. poł. XIX w
252	Koronowo	Kościuszki	21	dom		1 poł. XIX w
253	Koronowo	Kościuszki	22	dom		ok. 1890 r
254	Koronowo	Kościuszki	23	dom		XIX/XX w
255	Koronowo	Kotomierska	1	dom		k. XIX w
256	Koronowo	Kotomierska		wiadukt kolejowy		pocz. XX w
257	Koronowo	Kotomierska		cegielnia		2 poł. XIX w
258	Koronowo	Krasickiego	2	dom		k. XIX w
259	Koronowo	Krasickiego	14	dom		pocz. XX w
260	Koronowo	Krasickiego	20	dom		pocz. XX w
261	Koronowo	Krasickiego	22	dom		pocz. XX w
262	Koronowo	Krasickiego	26	dom		1904 r
263	Koronowo	Krzyżowa	3a	dom		1 poł. XIX w, przebud.
264	Koronowo	Krzyżowa	10	dom		k. XVIII/XIX na piwnicach z XIV wieku
265	Koronowo	Krzyżowa	19	dom		pocz. XX w
266	Koronowo	Łokietka	3	dom		poł. XIX w
267	Koronowo	Łokietka	4	dom		1912 r
268	Koronowo	Łokietka	6	dom	zespół domu	k. XIX w
269	Koronowo	Łokietka	6	magazyn	zespół domu	k. XIX w
270	Koronowo	Łokietka	8	dom		pocz. XX w
271	Koronowo	Łokietka	11	dom		poł. XIX w
272	Koronowo	Łokietka	12	magazyn		pocz. XX w
273	Koronowo	Łokietka	15	dom		2 poł. XIX w
274	Koronowo	Łokietka	17	dom		poł. XIX w
275	Koronowo	Łokietka	19	dom		poł. XIX w
276	Koronowo	Łokietka	21	dom		pocz. XX w
277	Koronowo	Łokietka	23	dom		1 ćw. XIX w
278	Koronowo	Łokietka	31	elektrownia ob. dom	zespół elektrowni	ok. 1910 r
279	Koronowo	Łokietka	31	budynek gospodarczy	zespół elektrowni	ok. 1910 r
280	Koronowo	Nakielska	1	magazyn		pocz. XX w

281	Koronowo	Nakielska	2	dom		l. 80. XIX w	
282	Koronowo	Nakielska	3	dom		1 ćw. XIX w	
283	Koronowo	Nakielska	6	dom		1895 - 1896	
284	Koronowo	Nakielska	8	dom		ok. 1910 r	
285	Koronowo	Nakielska	11	młyn wodny „Diabelski Młyn”		1920 r	A/1142
286	Koronowo	Ogrodowa	1	dom		ok.poł. XIX w przebud.	
287	Koronowo	Ogrodowa	6	dom		k. XIX w	
288	Koronowo	Ogrodowa	9	dom		k. XIX w	
289	Koronowo	Ogrodowa	9	budynek gospodarczy		k. XIX w	
290	Koronowo	Ogrodowa	13	dom		XIX/XX w	
291	Koronowo	Okrzei	1	dom		k. XIX w	
292	Koronowo	Okrzei	2	dom		XIX/XX w	
293	Koronowo	Okrzei	3	dom		XIX/XX w	
294	Koronowo	Paderewskiego	1	dom		k. XIX w	
295	Koronowo	Paderewskiego	3	dom		k. XIX w	
296	Koronowo	Paderewskiego	7	dom		k. XIX w	
297	Koronowo	Paderewskiego	11	dom		pocz. XX w	
298	Koronowo	Paderewskiego	17	dom		1 poł. XIXw	
299	Koronowo	Paderewskiego	19	dom		XIX/XX w	
300	Koronowo	Paderewskiego	20	dom, d. nr 16		pocz. XX w	
301	Koronowo	Paderewskiego	25	dom		XIX/XX w	
302	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	1	ratusz		2 poł. XIX w 1913 - 16	A/1603
303	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	3	dom		1 poł. XIXw	
304	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	5	dom		k. XIX w	
305	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	6	dom		4 ćw. XIX w	
306	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	7	dom		2 poł. XIXw	
307	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	8	dom		2 poł. XIXw	
308	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	9	dom		1895 - 1896	
309	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	11	dom		k. XVIII, przebud. XIX/XX w	
310	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	12	dom	zespół domu	k. XIX w	
311	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	12	oficyna	zespół domu	k. XIX w	
312	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	13	dom		ok. 1900 r	
313	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	14	dom		ok. 1890 – 1900 r	

314	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	15	dom		k. XIX w
315	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	16	dom		XVIII w, przeb. XIX w
316	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	17	dom	zespół domu	k. XIX w
317	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	17	budynek gospod	zespół domu	k. XIX w
318	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	18	dom		pocz. XIX w
319	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	19	dom	zespół domu	poł. XVIII w, przeb. XIX w
320	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	19	oficyna wsch.	zespół domu	2 poł. XVIII
321	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	19	oficyna zach.	zespół domu	XIX w
322	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	20	dom		pocz. XX w
323	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	21	zajazd ob. dom		1 poł. XIX w
324	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	22	dom		2 poł. XIX w
325	Koronowo	Pl. Zwycięstwa	23	dom		4 ćw. XIX w
326	Koronowo	Pomianowskiego	3	rzeźnia	zespół rzeźni	Pocz. XX w
327	Koronowo	Pomianowskiego	3	budynek administ.	zespół rzeźni	1908 r
328	Koronowo	Przyrzecze		kapliczka		ok. 1945 r
329	Koronowo	Sawickiej	1	dom		k. XIX w
330	Koronowo	Sawickiej	2	dom		k. XIX w
331	Koronowo	Sienkiewicza	1	dom		XVIII/XIX w
332	Koronowo	Sienkiewicza	2	dom	zespół domu	k. XIX w
333	Koronowo	Sienkiewicza	2	budynek gospodarczy	zespół domu	k. XIX w
334	Koronowo	Sienkiewicza	2	ogrodzenie	zespół domu	k. XIX w
335	Koronowo	Sienkiewicza	3	dom		k. XIX w
336	Koronowo	Sienkiewicza	4	dom		pocz. XX w
337	Koronowo	Sienkiewicza	5	dom		k. XIX w
338	Koronowo	Sienkiewicza	6	dom		k. XIX w
339	Koronowo	Sienkiewicza	6	magazyn		k. XIX w
340	Koronowo	Sienkiewicza	7	dom		k. XIX w
341	Koronowo	Sienkiewicza	8	dom		1 poł. XIX w remont 2020 r
342	Koronowo	Sienkiewicza	13	dom		1 poł. XIX w
343	Koronowo	Sienkiewicza	14	dom		pocz. XIX w
344	Koronowo	Sienkiewicza	16	dom		pocz. XX w
345	Koronowo	Sienkiewicza	17	dom		1 poł. XIX w, przebud.
346	Koronowo	Sienkiewicza	20	dom	zespół domu	XIX/XX w

347	Koronowo	Sienkiewicza	20	budynek gospod.	zespół domu	pocz. XX w	
348	Koronowo	Sienkiewicza	25	dom		XIX/XX w	
349	Koronowo	Sienkiewicza	27	dom		XIX/XX w	
350	Koronowo	Sienkiewicza	29	dom		2 poł. XIX w	
351	Koronowo	J. Sobieskiego	1	dom		4 ćw. XIX w	
352	Koronowo	J. Sobieskiego	2	dom		XIX/XX w	
353	Koronowo	J. Sobieskiego	3	dom		1 poł. XIX w	
354	Koronowo	J. Sobieskiego	4	dom		XIX/XX w	
355	Koronowo	J. Sobieskiego	5	dom		1 poł. XIX w, przebud.	
356	Koronowo	J. Sobieskiego	6	dom		XVIII/XIX, przebud.	
357	Koronowo	J. Sobieskiego	10	dom		XIX/XX w	
358	Koronowo	J. Sobieskiego	12	dom		XIX/XX w	
359	Koronowo	J. Sobieskiego	15	dom		1 poł. XIX w	
360	Koronowo	J. Sobieskiego	16	szkoła		1865r, przeb	
361	Koronowo	J. Sobieskiego	17	dom		1 poł. XIX w, przebud.	
362	Koronowo	J. Sobieskiego	18	dom		4 ćw. XIX w	
363	Koronowo	J. Sobieskiego	20	dom		pocz. XX w	
364	Koronowo	Staromiejska	2	dom		k. XIX w	
365	Koronowo	Szkolna	2	dom		2 poł. XIX w	
366	Koronowo	Szkolna	3	magazyn ob. dom		XIX/XX w	
367	Koronowo	Szkolna	4	szkoła	zespół szkoły	pocz. XX w	
368	Koronowo	Szkolna	4	budynek gospod.	zespół szkoły	pocz. XX w	
369	Koronowo	Szkolna	4	ogrodzenie od ulicy Farnej	zespół szkoły	pocz. XX w	
370	Koronowo	Szkolna	6	synagoga		1858 r	A/1060
371	Koronowo	Szkolna	7	magazyn ob. dom		k. XIX w	
372	Koronowo	Szkolna / Sienkiewicza	8	dom		k. XIX w	
373	Koronowo	Szkolna	9	magazyn ob. dom		k. XIX w	
374	Koronowo	Tucholska	1/3	dom		4 ćw. XIX w	
375	Koronowo	Tucholska	2	dom		4 ćw. XIX w	
376	Koronowo	Tucholska	7	dom		4 ćw. XIX w	
377	Koronowo	Tucholska	14	dom		1 poł. XIX w	
378	Koronowo	Tucholska	15	dom		pocz. XX w	
379	Koronowo	Tucholska	16	dom		pocz. XIX w	
380	Koronowo	Tucholska	17	dom		k. XIX w	
381	Koronowo	Tucholska	19	dom		ok. 1900 r	

382	Koronowo	Tucholska	20	dom		1912 r	
383	Koronowo	Tucholska	21	dom		ok. 1880 - 90	
384	Koronowo	Tucholska	23	dom		1 poł. XIX w	
385	Koronowo	Tucholska	24	dom		pocz. XX w	
386	Koronowo	Tucholska		piwnica ziem-na browaru		ok. poł. XIX w	
387	Koronowo	Tucholska	25	dom		1 poł. XIX w	
388	Koronowo	Tucholska	27	dom		k. XIX w	
389	Koronowo	Tucholska	35	dom		XIX/XX w	
390	Koronowo	Tucholska	37	dom		ok. 1900 r	
391	Koronowo	Tucholska	39	dom		ok. 1920 r	
392	Koronowo	Witosa	3	dom		pocz. XX w	
393	Koronowo	Witosa	34	dom		l. 30 XX w	
394	Koronowo	Wodna	1	dom		1 poł. XIX w	
395	Koronowo	Wodna	2	dom		XIX/XX w	
396	Koronowo	Wodna	6	dom		XIX/XX w	
397	Koronowo	Zdrojowa	1	dom		pocz. XX w	
398	Koronowo	Zdrojowa	4	dom		1803 r, przeb. XX w	
399	Koronowo			Pomnik bitwy z Krzyżakami	Bitwa 1410 roku	pomnik z 1986 r	
400	Koronowo			Skwer im. Władysława Jagiełły			
401	Koronowo			Skwer im Kazimierza Wielkiego			
402	Koronowo			Figura Chrysa - skwer im Kazimierza Wielkiego		1956 r	
403	Koronowo	Paderewskiego		cmentarz parafialny		XIX w	
404	Koronowo	Paderewskiego		kostnica	zespół cmentarza	k. XIX w	
405	Koronowo	Paderewskiego		kapliczka Goździewskich	zespół cmentarza	1882 - 1883	
406	Koronowo	Paderewskiego		kaplica grobowa	zespół cmentarza	pocz. XX w	
407	Koronowo	Paderewskiego		kaplica grobowa	zespół cmentarza	pocz. XX w	
408	Koronowo	Paderewskiego		kaplica grobowa	zespół cmentarza	pocz. XX w	
409	Koronowo	Paderewskiego		cmentarz ewangelicki	ob. park miejski	1 poł. XIX w	
410	Koronowo	Klasztorna		cmentarz ewangelicki ?		XIX w	
411	Koronowo	Klasztorna		cmentarz więzienny	Miejsce Pamięci	XIX w.? 1939-1945	
412	Koronowo	Kotomierska		cmentarz żydowski		poł. XIX	A/1289

413	Koronowo	Kotomierska		mur cmentarza żydowskiego		poł. XIX w	
414	Koronowo			most kolejki wąskotorowej n. rzeką Brdą		1895 r.	A/1422
415	Koronowo			most kolejowy nad rzeką Brdą		1907 r.	
416	Koronowo - Iwickowo			krzyż		? odn. 2017 r.	
417	Koronowo - Iwickowo			spichlerz (drewniany)	zespół folwarczny	1912 r.	
418	Koronowo - Iwickowo			stajnia	zespół folwarczny	XIX/XX w	
419	Koronowo - Iwickowo			obora	zespół folwarczny	XIX/XX w	
420	Koronowo - Iwickowo			Park dworski	zespół folwarczny	2 poł. XIX w	
421	Koronowo - Lipinki		5	dwór	zespół dworski	1880 r	
422	Koronowo - Lipinki			park	zespół dworski	k. XIX w	
423	Krapiewo			zespół wiejski			
424	Krapiewo			kapliczka MB		1862 r	
425	Krapiewo			dwór	zespół dworski	2 poł. XIX, k. XIX w	A/1423
426	Krapiewo			spichlerz (rozebrany)	zespół dworski	1894 r	A/1423
427	Krapiewo			park	zespół dworski	2 poł. XIX w.	A/1423
428	Krapiewo		9	dom		ok. 1900 r	
429	Krapiewo		11	dom		ok. 1900 r	
430	Krapiewo		18	stacja kolejki wąskotorowej	zespół stacji	ok. 1900 r	
431	Krapiewo		18	Budynek gospod.	zespół stacji	ok. 1900 r	
432	Lucim			zespół wiejski			
433	Lucim			Kapliczka NSPJ		przed 1946 r	
434	Lucim			kapliczka św. Józef		1894 r odb. 1946 r.	
435	Lucim			kapliczka MB		przed 1939 r	
436	Lucim		29	szkoła	zespół szkoły	pocz. XX w	
437	Lucim		29	budynek gospod.	zespół szkoły	pocz. XX w	
438	Lucim			dwór		XVIII w	A/1151
439	Lucim		45	spichlerz	zespół dworski	pocz. XXw	
440	Lucim		45	stodoła	zespół dworski	ok. 1900 r	

441	Lucim		8	dom		ok. 1900 r	
442	Lucim		10	dom		pocz. XX w	
443	Lucim		15	dom		pocz. XX w	
444	Lucim		21	dom		2 poł. XIXw	
445	Lucim		24	dom		ok. 1900 r	
446	Lucim		25	dom		ok. 1900 r	
447	Lucim		28	dom		ok. 1900 r	
448	Lucim		35	dom		ok. 1900 r	
449	Lucim		48	dom		ok. 1900 r	
450	Lucim		77	dom		ok. 1900 r	
451	Lucim		78	dom		ok. 1900 r	
452	Lucim			wiadukt kolejowy		pocz. XX w	
453	Lucim			cmentarz ewangelicki		XIX w	
454	Lucim – Wilcza Góra			dworzec	zespół dworca	pocz. XX w	
455	Lucim – Wilcza Góra			budynek gospod.	zespół dworca	pocz. XX w	
456	Lucim – Wilcza Góra			wiadukt kolejowy		pocz. XX w	
457	Lucim Wilcza Góra			most nad linią kolejową		pocz. XX w	
458	Łąsko Małe			kapliczka MB		przed 1939 r, odb.1945 r	
459	Łąsko Małe		15	dom		ok. 1900 r	
460	Łąsko Małe		28	dom	zespół zagrody	1909 r	
461	Łąsko Małe		28	budynek gospodarczy	zespół zagrody	1905 r	
462	Łąsko Małe			cmentarz ewangelicki		XIX w	
463	Łąsko Wielkie			zespół wiejski			
464	Łąsko Wielkie			kapliczka św. Antoniego		przed 1939r, odb.1945 r	
465	Łąsko Wielkie			kapliczka NSPJ		przed 1939r, odb. 1945r.	
466	Łąsko Wielkie			kościół par. pw. św. Anny		1765-1772	A/756
467	Łąsko Wielkie			dzwonnica		poł. XIX w	A/1576/ 1-3
468	Łąsko Wielkie			cmentarz		poł. XIX w	A/1576/ 1-3
469	Łąsko Wielkie			ogrodzenie		2 poł. XIX w.	A/1576/ 1-3

470	Łąsko Wielkie		42	dwór		1921 r	
471	Łąsko Wielkie		1	szkoła ob. dom		ok. 1900 r	
472	Łąsko Wielkie		3	dom	zespół zagrody	ok. 1900 r	
473	Łąsko Wielkie		3	budynek gospodarczy	zespół zagrody	1905 r	
474	Łąsko Wielkie		5	dom		ok. 1900 r	
475	Łąsko Wielkie		16	dom		pocz. XIX w	
476	Mąkowarsko			zespół wiejski			
477	Mąkowarsko	Bydgoska		figura NSPJ		1946 r	
478	Mąkowarsko	Bydgoska		kościół par.pw. św. Wawrzyńca		1790-1791, 1910 -1915	A/188/ 1-2
479	Mąkowarsko	Bydgoska		cmentarz przykościelny		k. XVIII w ?	A/188/ 1-2
480	Mąkowarsko	Bydgoska		plebania	zespół kościoła	XIX/XX w	
481	Mąkowarsko	Bydgoska		bud. gospod. przy plebanii	zespół kościoła	pocz. XX w	
482	Mąkowarsko	Bydgoska		Kaplica grobowa	Zespół kościoła	2 poł. XIX w?	
483	Mąkowarsko	Bydgoska		dzwonnica	Zespół kościoła	1912 r	
484	Mąkowarsko	Bydgoska		ogrodzenie	Zespół kościoła	pocz. XX w	
485	Mąkowarsko	Bydgoska	3	poczta ob. dom		pocz. XX w	
486	Mąkowarsko	Dworcowa	28	dworzec kolejowy	Zespół dworca	pocz. XX w	
487	Mąkowarsko	Dworcowa	28	budynek gospod.	Zespół dworca	pocz. XX w	
488	Mąkowarsko	Dworcowa	28	budynek gospod.	Zespół dworca	pocz. XX w	
489	Mąkowarsko	Jeziorna	61	Dom		ok. 1900 r	
490	Mąkowarsko	Kościelna	3	dom		pocz. XX w	
491	Mąkowarsko	Leśna	5	dom		pocz. XX w	
492	Mąkowarsko	Lipowa		kapliczka św. Wawrzyńca		przed 1939r, odb. po 945r	
493	Mąkowarsko	Lipowa	9	dom (drewniany)		2 poł. XIX w?	
494	Mąkowarsko	Sępoleńska	2	dom (nr 29?)		ok. 1900 r	
495	Mąkowarsko	Sępoleńska	3	mleczarnia		XIX/XX w	
496	Mąkowarsko	Sępoleńska	4	dom		2 poł. XIX w	
497	Mąkowarsko	Słoneczna	3/5	dom		pocz. XX w	
498	Mąkowarsko	Słoneczna	11	dom		pocz. XX w	
499	Mąkowarsko	Słoneczna	22	dom	zespół zagrody	4 ćw. XIX w	
500	Mąkowarsko	Słoneczna	22	stodoła	zespół zagrody	pocz. XX w	
501	Mąkowarsko	Tucholska	3	dom		pocz. XX w	
502	Mąkowarsko	Tucholska	4	gospoda ob. dom		pocz. XX w	
503	Mąkowarsko	Tucholska	9	piekarnia (d. nr 37)		XIX/XXw	

504	Mąkowarsko	Tucholska	10	szkoła		pocz. XX w	
505	Mąkowarsko		11	dom		k. XIX w	
506	Mąkowarsko	Tucholska	17	dom (drew.)		k. XIX w	
507	Mąkowarsko	Tucholska	21	dom		pocz. XX w	
508	Mąkowarsko	Tucholska	22	dom		ok. 1900 r	
509	Mąkowarsko	Tucholska	24	szkoła		pocz. XX w	
510	Mąkowarsko	Tucholska	25	dom (drew.)		k. XIX w	
511	Mąkowarsko	Tucholska	33	dom	zespół zagrody	pocz. XX w	
512	Mąkowarsko	Tucholska	33	budynek gospodarczy	zespół zagrody	pocz. XX w	
513	Mąkowarsko	Tucholska	48	dom		1909 r	
514	Mąkowarsko			cmentarz par. parafii św. Wawrzyńca			
515	Mąkowarsko			cmentarz ewangelicki		XIX w	
516	Mąkowarsko - Kencerowo			dwór	zespół dworski	l. 20. XX w	
517	Mąkowarsko - Kencerowo			obora	zespół dworski	l. 20. XX w	
518	Mąkowarsko - Kencerowo	Słoneczna	10	dom	kolonia mieszk.	pocz. XX w	
519	Mąkowarsko - Kencerowo	Słoneczna	12	dom	kolonia mieszk.	pocz. XX w	
520	Mąkowarsko - Kencerowo	Słoneczna	14	dom	kolonia mieszk.	pocz. XX w	
521	Mąkowarsko - Kencerowo	Słoneczna	18	dom	kolonia mieszk.	pocz. XX w	
522	Mąkowarsko - Łakomowo			cmentarz ewangelicki		XIX w	
523	Mąkowarsko - Szmytowo	Sępoleńska	3	dwór	zespół dworski	pocz. XX w	
524	Mąkowarsko - Szmytowo	Sępoleńska	3	park	zespół dworski	XIX/XX w	
525	Nowy Dwór			zespół wiejski			
526	Nowy Dwór			dwór	zespół dworski	1928 r	
527	Nowy Dwór			park	zespół dworski	k. XIX w	
528	Nowy Dwór			gorzelnia	zespół dworski	1879 r	

529	Nowy Dwór			kapliczka MB		pocz. XXw, obud. 1947 r	
530	Nowy Dwór		1	dom		pocz. XX w	
531	Nowy Dwór		12	dom		pocz. XX w	
532	Nowy Dwór		13	dom		XIX/XX w	
533	Nowy Dwór		13	kuźnia		pocz. XX w	
534	Nowy Dwór		30	dom		pocz. XX w	
535	Nowy Dwór		66	szkoła			
536	Nowy Dwór			cmentarz ewangelicki		XIX w.	
537	Nowy Dwór - Janowo			Figura NSPJ		1947 r.	
538	Nowy Dwór - Janowo			stajnia I	zespół folwarczny	k. XIX w	
539	Nowy Dwór - Janowo			stajnia II	zespół folwarczny	k. XIX w	
540	Nowy Jasiniec			zespół wiejski			
541	Nowy Jasiniec			kapliczka MB		1947 - 1948	
542	Nowy Jasiniec			ruiny zamku		XIV w, poł. XVI w	A/761
543	Nowy Jasiniec		12	dom z częścią gospodarczą		k. XIX w	
544	Nowy Jasiniec		19	zajazd	zespół zajazdu	k. XIX w	
545	Nowy Jasiniec		19	stajnia	zespół zajazdu	k. XIX w	
546	Nowy Jasiniec		28	dom		pocz. XX w	
547	Nowy Jasiniec		28	kuźnia			
548	Nowy Jasiniec		29	szkoła ob. dom	zespół szkoły	pocz. XX w	
549	Nowy Jasiniec		29	budynek gospodarczy ob. obora	zespół szkoły	pocz. XX w	
550	Nowy Jasiniec		35	budynek gospodarczy	zespół dworski	XIX/XX w	
551	Nowy Jasiniec		36	dwór ob. dom	zespół dworski	XIX/XX w	
552	Nowy Jasiniec			park	zespół dworski	XIX w	
553	Nowy Jasiniec			droga brukowa do dworu	zespół dworski	XIX/XX w	
554	Nowy Jasiniec			budynek gospod. przy nieist.nieją-cym młynie		XIX w	
555	Nowy Jasiniec			droga brukowa do młyna		XIX/XX w	
556	Nowy Jasiniec			cmentarz ewangelicki		XIX w	
557	Nowy Jasiniec - Pólko			leśniczówka		pocz. XX w	

558	Okole			cmentarz ewangelicki		XIX w	
559	Okole			cmentarz ewangelicki II		XIX w	
560	Osiek			zespół wiejski			
561	Osiek			Grota Matki Bożej		przed 1939, odbud.1955r	
562	Osiek			krzyż		1945r, odbud.	
563	Osiek		3	dom		k. XIX w	
564	Osiek		5	szkoła ob. dom		pocz. XX w	
565	Osiek		5	budynek gospodarczy		pocz. XX w	
566	Osiek		6/1	dom	zespół zagrody	k. XIX w	
567	Osiek		6/1	budynek gospodarczy	zespół zagrody	1927 r	
568	Osiek		7	dom		pocz. XX w	
569	Osiek		9	dom		pocz. XX w	
570	Osiek		18	dom		pocz. XX w	
571	Osiek			Miejsce Pamięci Narodowej		1939 - 1945	
572	Popielewo			zespół wiejski			
573	Popielewo			kapliczka MB		1945 r	
574	Popielewo		1	dom		ok. 1900 r	
575	Popielewo		4	szkoła	zespół szkoły	XIX/XX w	
576	Popielewo		4	budynek gospodarczy	zespół szkoły	XIX/XX w	
577	Popielewo		4	park	zespół szkoły	XIX/XX w	
578	Popielewo		19	dom		2 poł. XIX w	
579	Popielewo			cmentarz ewangelicki		XIX w	
580	Salno		10	dom		pocz. XX w	
581	Salno			cmentarz choleryczny		XIX w	
582	Samociążek	Olimpijska		kapliczka MB		przed 1914 r odb. po 1945r	
583	Samociążek	Olimpijska	7	szkoła ob. dom		1895 rozb. 1933 r	
584	Samociążek			cmentarz ewangelicki		XIX w	
585	Samociążek - Ługowo			leśniczówka	zespół leśniczów.	pocz. XX w	
586	Samociążek - Ługowo			budynek gospodarczy	zespół leśniczów.	pocz. XX w	
587	Samociążek - Stronno	Topolowa	16	leśniczówka	zespół leśniczów.	pocz. XX w	
588	Samociążek -	Topolowa	16	budynek gospodarczy	zespół leśniczów.	pocz. XX w	

	Stronno					
589	Samociążek – Wilcze Gardło			leśniczówka	zespół leśniczów.	ok. 1920 r
590	Samociążek Wilcze Gardło			budynek gospodarczy	zespół leśniczów.	ok. 1920 r
591	Sitowiec			kościół ewang. ob. fil. pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus		k. XIX w
592	Sitowiec			figura NSPJ		1930 r
593	Sitowiec	16		szkoła ob. dom	zespół szkoły	pocz. XX w
594	Sitowiec	16		budynek gospodarczy	zespół szkoły	pocz. XX w
595	Sitowiec	1		dom		pocz. XX w
596	Sitowiec	29		kuźnia		pocz. XX w
597	Sitowiec			cmentarz ewangelicki		XIX w
598	Skarbiewo			kapliczka MB		1946-1948
599	Skarbiewo	9		szkoła - (d. nr 15)	zespół szkoły	ok. 1900 r
600	Skarbiewo	9		budynek gospodarczy	zespół szkoły	ok. 1900 r
601	Skarbiewo			cmentarz ewangelicki		XIX w
602	Skarbiewo			Polska linia obrony		1939 r
603	Sokole - Kuźnica	11		dom	zespół zagrody	pocz. XX w
604	Solole - Kuźnica	11		stodoła	zespół zagrody	pocz. XX w
605	Sokole - Kuźnica			cmentarz ewangelicki		XIX w
606	Sokole Kuźnica - Krówka			Kapliczka z figurą św. Józefa		pocz. XX w?
607	Sokole Kuźnica - Krówka			leśniczówka	zespół leśniczów-ki	pocz. XX w
608	Sokole Kuźnica - Krówka			budynek gospodarczy	zespół leśniczów-ki	pocz. XX w
609	Stary Dwór			zespół wiejski		
610	Stary Dwór	10		dom		1931 r
611	Stary Dwór			cmentarz ewangelicki		XIX w
612	Stary Dwór - Bieskowo			dwór	zespół dworski	l. 20. XX w
613	Stary Dwór - Bieskowo			spichlerz	zespół dworski	1924 r

614	Stary Dwór - Bieskowo			park	zespół dworski	k. XIX w	
615	Stary Jasiniec			kapliczka MB		1927 r	
616	Stary Jasiniec		13	dom (drew.)		k. XIX w	
617	Stary Jasiniec		61	dom		k. XIX w	
618	Stary Jasiniec			cmentarz ewangelicki		XIX w	
619	Stary Jasiniec			cmentarz choleryczny		XIX w	
620	Tryszczyn			zespół wiejski			
621	Tryszczyn			Miejsce Pamięci Narodowej		1946 r	
622	Tryszczyn			obszar lokali- zacji polskich okopów		1939 r	
623	Tryszczyn	Bydgoska		kapliczka MB		k. XIX w odb.1946r	
624	Tryszczyn	Bydgoska	7	dom - dawny nr 31	zespół zagrody	pocz. XX w	
625	Tryszczyn	Bydgoska	7	budynek gospodarczy	zespół zagrody	pocz. XX w	
626	Tryszczyn	Bydgoska	7	słupy bramy	zespół zagrody	pocz. XX w	
627	Tryszczyn	Bydgoska	16	dom		pocz. XX w	
628	Tryszczyn	Nad Stawem	2	dom - dawny nr 4	zespół zagrody	pocz. XX w	
629	Tryszczyn	Nad Stawem	2	budynek gospodarczy	zespół zagrody	pocz. XX w	
630	Tryszczyn	Nad Stawem	6	dom	zespół zagrody	1914 r	
631	Tryszczyn	Nad Stawem	6	budynek gospodarczy	zespół zagrody	pocz. XX w	
632	Tryszczyn	Piaskowa		cmentarz ewangelicki		XIX w	
633	Tryszczyn - Morzewiec	Dworska	19	szkoła	zespół szkoły	pocz. XX w	
634	Tryszczyn - Morzewiec	Dworska	19	budynek gospodarczy	zespół szkoły	pocz. XX w	
635	Tryszczyn - Morzewiec	Dworska		Park podwor.	zespół szkoły	2 poł. XIX w	
636	Tryszczyn - Morzewiec	Folwarczna	5	owczarnia ob. dom	zespół folwarczny	2 poł. XIX w.	
637	Tryszczyn - Morzewiec	Folwarczna	7	obora ob. dom z cz. gospod.	zespół folwarczny	2 poł. XIX w.	
638	Wierzchucin Królewski			zespół wiejski			
639	Wierzchucin Królewski			Kościół par. pw. św. Piotra i Pawła		1929-1930	A/1546

640	Wierzchucin Królewski		28	plebania	zespół kościoła paraf.	k. XIX w, odbud. po 1945 r	
641	Wierzchucin Królewski			teren przykościelny	zespół kościoła par.		
642	Wierzchucin Królewski			ogrodzenie	zespół kościoła par.		
643	Wierzchucin Królewski			figura MB z Dzieciątkiem		1947 r	
644	Wierzchucin Królewski		20	dom		pocz. XX w	
645	Wierzchucin Królewski		25	dom		pocz. XX w	
646	Wierzchucin Królewski		33	spichlerz ob. dom		pocz. XX w	
647	Wierzchucin Królewski		55	dom (drewniany)		pocz. XX w	
648	Wierzchucin Królewski		79	dworzec kolej. ob. dom		XIX/XX w	
649	Wierzchucin Królewski		84	dom	zespół zagrody	ok. 1900 r	
650	Wierzchucin Królewski		84	budynek gospodarczy	zespół zagrody	ok. 1900 r	
651	Wierzchucin Królewski		85	dom		ok. 1900 r	
652	Wierzchucin Królewski		90	dom		ok. 1900 r	
653	Wierzchucin Królewski		91	dom	zespół zagrody	ok. 1900 r	
654	Wierzchucin Królewski		91	budynek gospodarczy	zespół zagrody	ok. 1900 r	
655	Wierzchucin Królewski		91	budynek gospodarczy	zespół zagrody	ok. 1900 r	
656	Wierzchucin Królewski		91	stodoła	zespół zagrody	ok. 1900 r	
657	Wierzchucin Królewski		94	dom		4 ćw. XIX w	

658	Wierzchucin Królewski		100101	dom		ok. 1900 r	
659	Wierzchucin Królewski		102	dom		ok. 1900 r	
660	Wierzchucin Królewski		110	dom		ok. 1900 r	
661	Wierzchucin Królewski		111	dom		ok. 1900 r	
662	Wierzchucin Królewski		112	dom		ok. 1900 r	
663	Wierzchucin Królewski			cmentarz par. rzym-kat.		1 poł. XIX w	
664	Wierzchucin Królewski			cmentarz ewangelicki		XIX w	
665	Więzowno			kapliczka MB		1918r, odb. 1948 r	
666	Więzowno		57	dwór		k. XIX w	
667	Więzowno			park		k. XIX w	
668	Więzowno			cmentarz ewangelicki		XIX w	
669	Wilcze			zespół wiejski			
670	Wilcze			figura NSPJ		1946 r	
671	Wilcze		6	dom		ok. 1900 r	
672	Wilcze		10	budynek gospodarczy		XIX/XX w	
673	Wilcze		11	dom		XIX/XX w	
674	Wilcze		15	dom		ok. 1900 r	
675	Wilcze		16	dom	zespół zagrody	XIX/XX w	
676	Wilcze		16	budynek gospodarczy	zespół zagrody	XIX/XX w	
677	Wilcze		22	dom		XIX/XX w	
678	Wilcze			cmentarz ewangelicki		XIX w	
679	Wiskitno			zespół wiejski			
680	Wiskitno			kapliczka św. Barbary		1928 r	
681	Wiskitno		44	szkoła ewangelicka		2 poł. XIX w	
682	Wiskitno			park dworski	pozostałości zesp. dworskiego	poł. XIX w	
683	Wiskitno			cmentarz rodziny Schmeckel	pozostałości zesp. dworskiego	k. XIX w	

684	Wiskitno			ogrodzenie folwarku	pozostałości zesp. dworskiego	k. XIX w	
685	Wiskitno		9	dom		pocz. XX w	
686	Wiskitno		12	dom		pocz. XX w	
687	Wiskitno		16	dom	zespół zagrody	1905 r	
688	Wiskitno		16	budynek gospodarczy	zespół zagrody	pocz. XX w	
689	Wiskitno		17	dom		pocz. XX w	
690	Wiskitno		18	dom	zespół zagrody	pocz. XX w	
691	Wiskitno		18	budynek gospodarczy	zespół zagrody	pocz. XX w	
692	Wiskitno		20	dom - sklep		pocz. XX w	
693	Wiskitno		23	dom		pocz. XX w	
694	Wiskitno		24	dom		pocz. XX w	
695	Wiskitno		63	dom		pocz. XX w	
696	Wiskitno		73	kuźnia		1904 r	
697	Wiskitno			cmentarz ewangelicki		XIX w	
698	Witoldowo			zespół wiejski			
699	Witoldowo			kapliczka Jezusa Miłosiernego		zburzona 1939 r, odb. 1945r	
700	Witoldowo		45	dwór	zespół dworski	ok. poł. XIXw	
701	Witoldowo		45	park	zespół dworski	ok. poł. XIXw	
702	Witoldowo		33	szkoła	zespół szkoły	pocz. XX w	
703	Witoldowo		33	budynek gospodarczy	zespół szkoły	pocz. XX w	
704	Witoldowo		15	gospoda ob. dom		ok. poł. XIX w	
705	Witoldowo		59	dom		pocz. XX w	
706	Witoldowo			cmentarz ewangelicki		XIX w	
707	Wtelno			zespół wiejski			
708	Wtelno			kapliczka MB		1995 r	
709	Wtelno			kapliczka Jezusa Dobrego Pasterza		1945 r?	
710	Wtelno	Kościelna	3	Kościół par. pw. Michała Archanioła	zespół kościoła	1785 r, 1863 r, 1908 r.	A/778
711	Wtelno	Kościelna	3	plebania	zespół kościoła	pocz. XX w	
712	Wtelno	Kościelna		cmentarz przykościelny	zespół kościoła		
713	Wtelno			ogrodzenie zesp. kościel.	zespół kościoła		

714	Wtelno	Wyczółkowskie-go	4	kościół ewangelicki	zespół kościoła ewang.	k. XIX w	
715	Wtelno	Wyczółkowskie- go	2	pastorówka	zespół kościoła ewang.	k. XIX w	
716	Wtelno	Akacyjowa	47	dom		pocz. XX w	
717	Wtelno	Bydgoska	3	dom	zespół zagrody	pocz. XX w	
718	Wtelno		3	budynek gospodarczy	Zespół zagrody	pocz. XX w	
719	Wtelno	Bydgoska	7	dom		pocz. XX w	
720	Wtelno		82	dom	Zespół zagrody	pocz. XX w	
721	Wtelno	Bydgoska	82	budynek gospodarczy	Zespół zagrody	pocz. XX w	
722	Wtelno	Dworcowa	4	dom (d. nr 6)		pocz. XX w	
723	Wtelno	Stawowa	1	szkoła		ok. 1900 r	
724	Wtelno	Stawowa	69	dom		1909 r.	
725	Wtelno	Szkolna	1	dom		1913 r	
726	Wtelno	Wyczółkowskiego	9	dom		pocz. XX w	
727	Wtelno	Wyczółkowskiego	24	dom (d. nr 26)		pocz. XX w	
728	Wtelno	Kwiatowa		cmentarz ew. ob. rzym-kat		XIX?	
729	Wtelno			cmentarz ew. rodziny Beck, kaplica grobowa		k. XIX w	
730	Wtelno			cmentarz choleryczny		XIX w	
731	Wtelno - Wtlenko	Pałacowa	2	dwór	zespół dworski	pocz. XX w	
732	Wtelno - Wtlenko	Pałacowa	2	park	zespół dworski	k. XIX w	
733	Wtelno - Wtlenko	Pałacowa	2	budynek gospodarczy	zespół dworski	pocz. XX w	
734	Wtelno - Wtlenko	Pałacowa	2	lodownia	zespół dworski	pocz. XX w	
735	Wtelno - Wtlenko	Pałacowa	2	słupy bramy	zespół dworski	pocz. XX w	
736	Wtelno - Wtlenko			aleja brukowana	zespół dworski		
737	Wymysłowo			cmentarz ewangelicki		XIX w	
738				Linia kolej-owa nr 214	Tuchola - Koronowo		
739				Polska linia obronna (pozycja Jezior Byszewskich)	Schrony - bojowe	1939 r	

Załącznik Nr 4 do uchwały Nr XXXIII/287/20
Rady Miejskiej w Koronowie
z dnia 23 grudnia 2020 r.

Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych

1. Buszkowo - most kolejowy nad rzeką Krówką

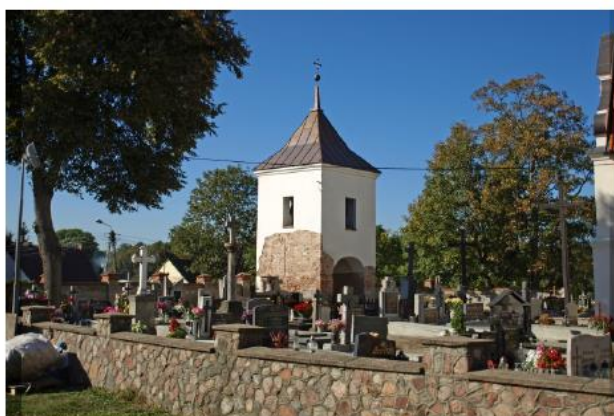
2. Byszewo - zespół kościoła par. pw. Świętej Trójcy: kościół

3. Byszewo - zespół kościoła : dzwonnica

4. Byszewo- zespół kościoła : cmentarz przykościelny

5. Byszewo - zespół kościoła : ogrodzenie cmentarza

6. Byszewo - zespół kościoła: spichlerz przy plebanii

Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych

7. Gościeradz - założenie dworsko - parkowe : dwór

8. Gościeradz - założenie dworsko - parkowe: park

9. Huta - założenie - dworsko parkowe : dwór

10. Huta - założenie dworsko- parkowe : park

11. Huta - założenie dworsko - parkowe : stajnia

12. Huta - założenie dworsko - parkowe : gorzelnia

Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych

13. Koronowo - dzielnica starego miasta

14. Koronowo - poklasztorny kościół cystersów ob. par. pw. WNMP

15. Koronowo - pałac opata, ob. dom mieszkalny, ul. Klasztorna nr 1

16. Koronowo - kościół fil. pw. św. Andrzeja, ul. Farna

17. Koronowo - cmentarz przy kościele św. Andrzeja, ul. Farna

18. Koronowo - ratusz - budynek gł., Plac Zwycięstwa 1

Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych

19. Koronowo- synagoga, ul. Szkolna nr 2

20. Koronowo - cmentarz żydowski, ul. Kotomierska

21. Koronowo - młyn wodny "Diabelski Młyn", ul. Nakielska 11

22. Koronowo - most kolejki wąskotorowej nad rzeką Brdą

23. Krąpiewo - założenie dworsko - parkowe : dwór

24. Krąpiewo - założenie dworsko parkowe ; park

Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych

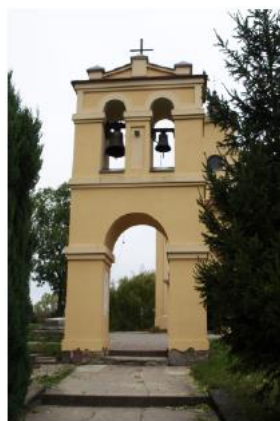
25. Krąpiewo - spichlerz, (nie istnieje), zdjęcie archiwalne

26. Lucim - dwór

27. Łąsko Wielkie - zespół kościoła par. pw. św. Anny; kościół

28. Łąsko Wielkie - zespół kościoła par. : dzwonnica

29. Łąsko Wielkie - zespół kościoła par.: cmentarz

30. Łąsko Wielkie - zespół kościoła par.: ogrodzenie

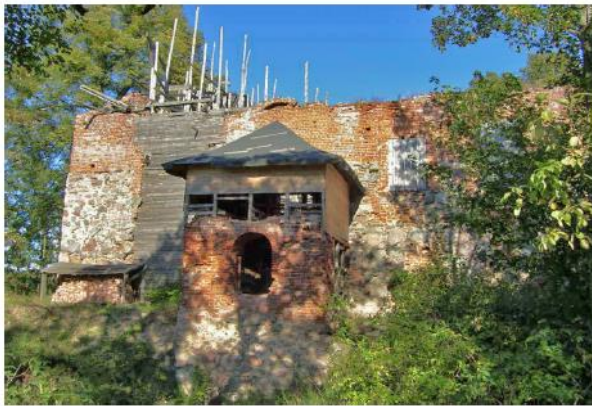
Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych

31. Mąkowsko - zespół kościoła par. pw. św. Wawrzyńca: kościół

32. Mąkowsko - zespół kościoła par.: cmentarz przykościelny

33. Nowy Jasiniec - ruiny zamku

34. Wierzchucin Królewski - kościół par. pw. św. Piotra i Pawła

35. Wtelno - kościół par. pw. św. Michała Archanioła

Załącznik Nr 5 do uchwały Nr XXXIII/287/20
Rady Miejskiej w Koronowie
z dnia 23 grudnia 2020 r.

Obiekty wpisane do ewidencji zabytków nieruchomości Gmina Koronowo

BUSZKOWO - BYSZEWO

1. Buszkowo, zespół wiejski

2. Buszkowo, kościół

3. Buszkowo, cmentarz

4. Buszkowo, mur kościoła

5. Buszkowo, kapliczka

6. Buszkowo 1, dom

7. Buszkowo 1, gosp.

8. Buszkowo 1, brama

9. Buszkowo 6, dom

10. Buszkowo 17, dom

11. Buszkowo 19, dom

12. Buszkowo 20, karczma

13. Buszkowo 20, gosp.

14. Buszkowo, bruk

15. Buszkowo 53, szkoła

16. Buszkowo 53, gosp.

17. Buszkowo 103, dom

18. Buszkowo 48, gosp.

19. Buszkowo 48, stodoła

20. Buszkowo 66, dwór

BUSZKOWO - BYSZEWO

21. Buszkowo 66, park

22. Buszkowo 66, brama

23. Buszkowo 66, gosp.

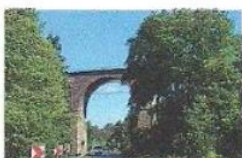
24. Buszkowo 30, młyn

25. Buszkowo 30, dom

26. Buszkowo 30, gosp.

27. Buszkowo, most kol.

28. Buszkowo, wiadukt kol.

29. Buszkowo, schrony

30. Buszkowo, cm. II wojny

31. Buszkowo, cm. ewang.

32. Buszkowo, cm. cholerycz.

33. Byszewo, zespół wiejski

34. Byszewo, kościół

35. Byszewo, cmentarz

BYSZEWO - GLINKI

36. Byszewo, dzwonnica

37. Byszewo, mur cm.

38. Byszewo, spichlerz

39. Byszewo - plebania

40. Byszewo 2, organist.

41. Byszewo 3, dom paraf.

42. Byszewo 5, dom

43. Byszewo, droga bruk

44. Bytkowice - zespół wiejski

45. Bytkowice 7, dom

46. Bytkowice 8, dom

47. Bytkowice 8, gospod.

48. Bytkowice 11, dom

49. Bytkowice 12, szkoła, ob. do

50. Bytkowice 12, gospod.

51. Bytkowice 14 - dom

52. Bytkowice 18 - dom

53. Bytkowice 19 - bud. gospod

54. Bytkowice -kuźnia

55. Bytkowice - cm. ewangelic

BYSZEWO - GLINKI

56. Dziedzinek - zespół wiejski

57. Dziedzinek 3, chata

58. Dziedzinek 26, dwór

59. Dziedzinek 26, park

60. Dziedzinek 36, szkoła

61. Glinki - zespół wiejski

62. Glinki, kapliczka MB

63. Glinki 3, dom

64. Glinki 5, dom

65. Glinki 7, dom

66. Glinki 8, dom

67. Glinki 9, dom

68. Glinki 13, dom

69. Glinki 14, dwór

70. Glinki 15, dom

GLINKI – HUTA

71. Glinki 15, gospod.

72. Glinki 17, szkoła

73. Glinki 19, dom

74. Glinki, remiza

75. Glinki, cm. ewang.

76. Glinki, cm. cholerycz.

77. Gogolin, zespół wiejski

78. Gogolin 10, pastorówka

79. Gogolin 11, szkoła ew.

80. Gogolin 11, gospod.

81. Gogolin, cm. ewangel.

82. Gogolinek, figura MB

83. Gogolinek 13, dom

84. Gogolinek 13, gospod.

85. Gogolinek 13, brama

86. Gogolinek, cm. ewang.

87. Gościeradz, zespół wiejski

88. Gościeradz, kapł. NSPJ

89. Gościeradz, Bydg. 9, mlecz

90. Gościeradz, Bydg. 12, dor

GLINKI – HUTA

91. Gościeradz, Bydg. 12, gosp

92. Gościeradz, Szkolna 2, szk

93. Gościeradz, kapł. MB

94. Gościeradz, dwór

95. Gościeradz, park

96. Gościeradz, fol. magaz.

97. Gościeradz - fol. stodoła

98. Gościeradz, cm. ewang.

99. Huta, zespół wiejski

100. Huta, kapł. MB

101. Huta, dwór

102. Huta, park

103. Huta, stajnia

104. Huta, gorzelnia

105. Huta, cm. rodowy

HUTA

106. Huta, brama

107. Huta, bruk

108. Huta 16, dom

109. Huta 24, dom

110. Huta 36, dom

111. Huta 46, szkoła

KORONOWO

112. zespół urban.

113. Dz. St. M.

114. Bydgoska 1, dom

115. Bydgoska 6, dom

116. Bydgoska 7, młyn

117. Bydgoska 7, młyn

118. Bydgoska 7, spich.

119. Bydgoska 7, dom

120. Bydgoska 7, font.

121. Bydgoska 7, gosp.

122. Bydgoska 7, jaz

123. Bydgoska 8, dom

124. Bydgoska 9, dom

125. Bydgoska 9, mur

126. Bydgoska 10, dom

127. Bydgoska 12, dom

128. Bydgoska 12, mur

129. Bydgoska 15, dom

130. Bydgoska 15, mur

131. Bydgoska 17, dom

KORONOWO

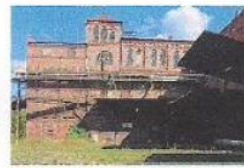
132. Bydgoska 18, dom

133. Bydgoska 20, dom

134. Bydgoska 21, dom

135. Bydgoska 21, młyn

136. Bydgoska 21, magazyn

137. Bydgoska 21, spichlerz

138. Bydgoska 21, młyn

139. Bydgoska 22, dom

140. Bydgoska 22, mur

141. kościół pw. WNMP

142. Bydgoska 23, plebania

143. Bydgoska 23, klasztor

144. Bydgoska 23, gosp.

145. Bydgoska 23, mur prob.

146. Bydgoska 24, dom

KORONOWO

147. Bydgoska 24, mur

148. Bydgoska 26, dom

149. Bydgoska 27b, więz.

150. Bydgoska 29, adm. więzie

151. Bydgoska 31, dom

152. Bydgoska 33, dom

153. Bydgoska 35, dom

154. Bydgoska, mur klaszt.

155. Bydgoska 28, dom

156. Bydgoska 32, dom

157. Dworcowa 1, poczta

158. Dworcowa 1, gospod.

159. Dworcowa 1, mur

160. Dworcowa 2, dom

161. Dworcowa 2, gosp.

162. Dworcowa 4, magazyn

163. Dworcowa 7, dom

164. Dworcowa 11, dom

165. Dworcowa 11, gosp.

166. Dworcowa 12, hotel

KORONOWO

167. Dworcowa 13, dom

168. Dworcowa 15, dom

169. Dworcowa 15, gosp.

170. Dworcowa 18, dom

171. Dworcowa 20, dom

172. Dworcowa 21, dom

173. Dworcowa 22, dom

174. Dworcowa 22, gosp.

175. Dworcowa 23, dom

176. Dworcowa 26, dom

177. Dworcowa 28, dom

178. Dworcowa 29, dom

179. Dworcowa 30, dom

180. Dworcowa 31, dom

181. Dworcowa 32, dom

KORONOWO

182. Dworcowa 33, dom

183. Dworcowa 35, dom

184. Dworcowa 36, dom

185. Dworcowa 38, dom

186. Dworcowa 37, dom

187. Dworcowa 40, dom

188. Dworcowa 41, dom

189. Dworcowa 47, dom

190. Dworcowa 49, magaz.

191. Dworcowa 53, szkoła

192. Dworcowa 55, dom

193., Dworcowa 56, dom

194. Dworcowa 56, gosp.

195. Dworcowa 58, dom

196. Dworcowa 58, gosp.

197. Dworcowa 60, dworzec

198. Dworcowa 60, gosp.

199. Dworcowa 60 - magazyn

200. Dworcowa - wieża ciśniel

201. Dworcowa, bruk

KORONOWO

202. kościół św. Andrzeja

203. d. cm. przy kościele

204. kapliczka, Farna

205. kapl. MB, Farna

206. Farna 1, dom

207. Farna 3, dom

208., Farna 5, dom

209. Farna 7, dom

210. Farna 19, dom

211. Farna 21, dom

212. Farna 26, magazyn

213. Farna 27, magazyn

214. Farna 30, dom

215. Farna 56, dom

216. Farna 62, dom

KORONOWO

217. Farna 64, dom

218. Farna 68, dom

219. Farna 70, dom

220. Garncarska 1, dom

221. Garncarska 3, dom

222. Garncarska 5, dom

223. Garncarska 6, dom

224. Garncarska 9, dom

225. Kasprzaka 1, dom

226. Kasprzaka 7, dom

227. Kasprzaka 17, dom

228. Kasprzaka 19, dom

229. Kasprzaka 20, dom

230. Kasprzaka 21, dom

231. pałac opata, Klasztorna

232. Klasztorna, cegielnia

233. Klasztorna 2, dom

234. Klasztorna 3, dom

235. Kościuszki 2, dom

236. Kościuszki 3, dom

KORONOWO

237. Kościuszki 4, dom

238. Kościuszki 5, dom

239. Kościuszki 6, dom

240. Kościuszki 7, dom

241. Kościuszki 7, magaz.

242. Kościuszki 8, dom

243. Kościuszki 9, dom

244. Kościuszki 10, dom

245. Kościuszki 11, dom

246. Kościuszki 12, dom

247. Kościuszki 16, dom

248. Kościuszki 17, dom

249. Kościuszki 18, dom

250. Kościuszki 19, dom

251. Kościuszki 20, dom

KORONOWO

252. Kościuszki 21, dom

253. Kościuszki 22, dom

254. Kościuszki 23, dom

255. Kotomierska, wiadukt

256. Kotomierska 1, dom

257. Kotomierska 2, ceg.

258. Krasickiego 2, dom

259. Krasickiego 14, dom

260. Krasickiego 20, dom

261. Krasickiego 22, dom

262. Krasickiego 26, dom

263. Krzyżowa 3a, dom

264. Krzyżowa 10, dom

265. Krzyżowa 19, dom

266. Łokietka 4, dom

267. Łokietka 3, dom

268. Łokietka 6, dom

269. Łokietka 6, magaz.

270. Łokietka 8, dom

271. Łokietka 11, dom

K O R O N O W O

272. Łokietka 12, magaz.

273. Łokietka 15, dom

274. Łokietka 17, dom

275. Łokietka 19, dom

276. Łokietka 21, dom

277. Łokietka 23, dom

278. Łokietka 31, elektrow.

279. Łokietka 31, magazyn

280. Nakielska 1, mag.

281. Nakielska 2, dom

282. Nakielska 3, dom

283. Nakielska 6, dom

284. Nakielska 8, dom

285. Młyn, Nakielska 11

286. Ogrodowa 1, dom

K O R O N O W O

287. Ogrodowa 6, dom

288. Ogrodowa 9, dom

289. Ogrodowa 9, gosp.

290. Ogrodowa 13, dom

291. Okrzei 1, dom

292. Okrzei 2, dom

293. Okrzei 3, dom

294. Paderewsk. 1, dom

295. Paderewsk. 3, dom

296. Paderewsk. 7, dom

297. Paderewsk. 11, dom

298. Paderewsk. 17, dom

299. Paderewsk. 19, dom

300. Paderewsk. 20, dom

301. Paderewsk. 25, dom

302. Ratusz, Pi. Zwycięst. 1

303. Pi. Zwycięst. 3, dom

304. Pi. Zwycięst. 5, dom

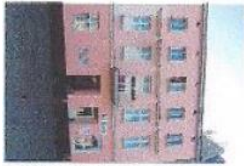

305. Pi. Zwycięst. 6, dom

306. Pi. Zwycięst. 7, dom

KORONOWO

307. Pi Zwycięst. 8, dom

308. Pi Zwycięst. 9, dom

309. Pi Zwycięst. 11, dom

310. Pi Zwycięst. 12, dom

311. Pi Zwycięst. 12, oficyna

312. Pi Zwycięst. 13, dom

313. Pi Zwycięst. 14, dom

314. Pi Zwycięst 15, dom

315. Pi Zwycięst. 16, dom

316. Pi Zwycięst. 17, dom

317. Pi Zwycięst. 17, gosp.

318. Pi Zwycięst. 18, dom

319. Pi Zwycięst. 19, dom

320. Pi Zwycięst. 19, oficyna

321. Pi Zwycięst. 19, oficyna

KORONOWO

322. Pi Zwycięst. 20, dom

323. Pi Zwycięst. 21, dom

324. Pi Zwycięst. 22, dom

325. Pi Zwycięst. 23, dom

326. Pomianow. 3, rzeźnia

327. Pomianow. 3, adm.

328. Kapliczka, Przystanek

329. Sawickiej 1, dom

330. Sawickiej 2, dom

331. Sienkiewicza 1, dom

332. Sienkiewicza 2, dom

333. Sienkiewicza 2, gosp.

334. Sienkiewicza 2, mur

335. Sienkiewicza 3, dom

336. Sienkiewicza 4, dom

337. Sienkiewicza 5, dom

338. Sienkiewicza 6, dom

339. Sienkiewicza 6, mag.

340. Sienkiewicza 7, dom

341. Sienkiewicza 8, dom

KORONOWO

342.Sienkiewicza 13, dom

343.Sienkiewicza 14, dom

344.Sienkiewicza 16, dom

345.Sienkiewicza 17, dom

346.Sienkiewicza 20, dom

347.Sienkiewicza 20, gosp.

348.Sienkiewicza 25, dom

349.Sienkiewicza 27, dom

350.Sienkiewicza 29, dom

351.Sobieskiego 1, dom

352.Sobieskiego 2, dom

353.Sobieskiego 3, dom

354.Sobieskiego 4, dom

355.Sobieskiego 5, dom

356.Sobieskiego 6, dom

KORONOWO

357.Sobieskiego 10, dom

358.Sobieskiego 12, dom

359.Sobieskiego 15, dom

360.Sobieskiego 16, szk.

361.Sobieskiego 17, dom

362.Sobieskiego 18, dom

363.Sobieskiego 20, dom

364. Staromiejska 2, dom

366.Szkolna 2, dom

366. Szkolna 3, mag.

367. Szkolna 4, szkoła

368. Szkolna 4, gosp.

369. Szkolna 4, mur

370. Synagoga, Szkolna 6

371. Szkolna 7, mag.

372. Szkolna 8, dom

373. Szkolna 9, mag.

374. Tucholska 1, dom

375. Tucholska 2, dom

376. Tucholska 7, dom

KORONOWO

377. Tucholska 14, dom

378. Tucholska 15, dom

379. Tucholska 16, dom

380. Tucholska 17, dom

381. Tucholska 18, dom

382. Tucholska 20, dom

383. Tucholska 21, dom

384. Tucholska 23

385. Tucholska 24, dom

386. Tucholska, piwnica

387. Tucholska 25, dom

388. Tucholska 2, dom

389. Tucholska 35, dom

390. Tucholska 37, dom

391. Tucholska 39, dom

KORONOWO

392. Witosa 3, dom

393. Witosa 34, dom

394. Wodna 1, dom

395. Wodna 2, dom

396. Wodna 6, dom

397. Zdrojowa 1, dom

398. Zdrojowa 4, dom

399. Pomnik bitwy z Krzyżak.

400. Skwer im. Wł. Jagielly

401. Skwer im. Kazimierza Wilk

402. Figura Chrystusa skwer

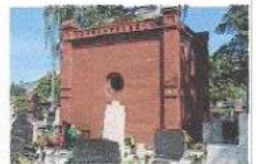
403. Paderewskiego. cm.

404. Cm. kat. kostnica

405. Cm. kat. kapliczka

406. Cm. kat., kaplica grob.

407. Cm. kat., kaplica grob.

408. Cm kat., kaplica grob.

409. Cm. ewang. Paderewsk.

410. Cm. ewang. Klasztorna

411. Cm. więzien. Klasztorna

KORONOWO

412. Cm. żydow. Kotomierska

413. Mur cm. żydow.

414. Most kolejki wąskotor.

415. Most kolej. n. Brdą

416. K- Iwickowo, krzyż

417. K- Iwickowo, spichrz

418. K - Iwickowo, stajnia

419.K - Iwickowo, obora

420. K -Iwickowo, park

421. Koronowo- Lipinki - dwór

422. Koronowo- Lipinki. park

KRĄPIEWO - LUCIM - WILCZA GÓRA

423. Krąpiewo - zespół wiejski

424. Krąpiewo - kapliczka MB

425. Krąpiewo - dwór

426. Krąpiewo - spichrz (zd. arch.

427. Krąpiewo - park

428. Krąpiewo 9, dom

429. Krąpiewo 11, dom

0. Krąpiewo 18 - st. kol. wąsk

431. Krąpiewo 18, gospod.

432. Lucim- zespół wiejski

433. Lucim - kapliczka NSPJ

434. Lucim - kapl. św. Józef

435. Lucim - kapliczka MB

436. Lucim 29, szkoła

437. Lucim 29, bud. gospod.

438. Lucim - dwór

439. Lucim, spichlerz dwor.

440. Lucim, stodoła dwor.

441. Lucim 8, dom

442. Lucim 10, dom

KRĄPIEWO - LUCIM - WILCZA GÓRA

443 Lucim 15, dom

444. Lucim 21, chata

445. Lucim 24, dom

446. Lucim 25, dom

447. Lucim 28, dom

448. Lucim 35, dom

449. Lucim 48, dom

450. Lucim 77, dom

451. Lucim 78, dom

452. Lucim, wiadukt kolej.

453. Lucim, cm. ewang.

454. Wilcza Góra, dworzec

455. Wilcza Góra, gosp.

456. Wilcza Góra, wiadukt kolej

457. Wilcza Góra, most drog.

ŁĄSKO MAŁE - MAKOWARSKO

458. Łąsko Małe, kapliczka

459. Łąsko Małe 15, dom

460. Łąsko Małe 28, dom

461. Łąsko Małe 28, gosp.

462. Łąsko Małe - cm. ewang

463. Łąsko Wik. zesp. wiejski

464. Łąsko Wik. kapł. NSPJ

465. Łąsko Wik. kapł. ś. Antoni

466. Łąsko Wik. kościół ś. Anny

467. Łąsko Wik. dzwonnica

468. Łąsko Wik. - cmentarz

469. Łąsko Wik. mur cment.

470. Łąsko Wik. 42, dwór

471. Łąsko Wik. 1, szkoła

472. Łąsko Wik. 3, dom

473. Łąsko Wik 3, gosp.

474. Łąsko Wik. 5, dom

475. Łąsko Wik. 16, chata

476. Makowarsko, zesp. wiejski

477. Makowarsko, kapł. Tucholski

ŁASKO MAŁE - MAKOWARSKO

478. Makowarsko kościół

479. Makowarsko, cmentarz

480. Makowarsko, plebania

481. Makowarsko, gosp. pleb.

482. Makowarsko, kaplica grob

483. Makowarsko, dzwonnica

484. Makowarsko, mur kośc.

485. Makowarsko, Bydgoska 3

486. Makowarsko 28, dworzec

487. Makowarsko 28, gosp.

488. Makowarsko 28, gosp.

489. Makowarsko, Jeziozna 61

490. Makowarsko, Kościelna 3

491. Makowarsko, Leśna 5

492. Makowarsko, kap. Lipows

MAKOWARSKO - MORZEWIEC

493. Makow. Lipowa 9

494. Makow. Sępoleńska 2,

495. Makow. Sępoleńska

496. Makow. Sępoleńska 4

497. Mak. Słoneczna 3

498. Makow. Słoneczna 11

499. Makow. Słoneczna 22

500. Makow. Słoneczna 22

501. Makow. Tucholska 3

502. Mąk. Tucholska 4

503. Makow. Tucholska 9

504. Makow. Tucholska 10

505. Makow. Tucholska 11

506. Makow. Tucholska 17

507. Mąk. Tucholska 21

508. Makow. Tucholska 22

509. Makow. Tucholska 24

510. Makow. Tucholska 25

511. Makow. Tucholska 33

512. Mąk. Tucholska 33

513. Mąków, Tucholska 48

514. Mąkowarsko, cm. kat.

515. Mąkowarsko, cm. ew.

516. Kencero, dwór

517. Kencero, obora

518. Kencero, Słonecz. 10

519. Kencero, Słonecz. 12

520. Kencero Słonecz. 14

521. Kencero, Słonecz. 18

522. Łakomowo, cm. ew.

523. Szewso, dwór

524. Szewso, park

525. Morzewiec, Dworska 19, sz

526. Morzewiec, Dworska 19, g

527. Morzewiec, park

MORZEWIEC - NOWY JASINIEC

528. Morzewiec, Folw. 5

529. Morzewiec, Folw. 7

530. Nowy Dwór, zesp. wiejski

531. Nowy Dwór, dwór

532. Nowy Dwór, park

533. Nowy Dwór, gorz.

534. Nowy Dwór, kapl.

535. Nowy Dwór 1, dom

536. Nowy Dwór 12, dom

537. Nowy Dwór 13, dom

538. Nowy Dwór 13, kuźnia

539. Nowy Dwór 30, dom

540. Nowy Dwór 66, szk.

541. Nowy Dwór, cm. ew.

542. Janowo, kaplicz.

543. Janowo, stajnia

544. Janowo, stajnia II

545. Nowy Jasiniec, z. wiej.

546. Nowy Jasiniec, kapl.

547. Nowy Jasiniec, zamek

MORZEWIEC - NOWY JASINIEC

548. Nowy Jasiniec 12, d.

549. Nowy Jasiniec 19, d.

550. Nowy Jasiniec 19, staj.

551. Nowy Jasiniec 28, d.

552. Nowy Jasiniec, kuźnia

553. Nowy Jasiniec 29, szk.

554. Nowy Jasiniec 29, g.

555. Nowy Jasiniec 35, g.

556. Nowy Jasiniec 36, dwór

557. Nowy Jasiniec, park

558. Nowy Jasiniec, bruk.

559. Nowy Jasiniec, gosp.

560. Nowy Jasiniec, bruk

561. Nowy Jasiniec, cm. ew.

562. Pólko 1, leśnicz.

OKOLE - SITOWIEC

563. Okole, cm. ewang.

564. Okole, cm. ewang.

565. Osiek, zesp. więj.

566. Osiek, grota MB

567. Osiek, krzyż

568. Osiek 3, dom

569. Osiek 5, szkoła

570. Osiek 5, gosp.

571. Osiek 6, dom

572. Osiek 6, gosp.

573. Osiek 7, dom

574. Osiek 9, dom

575. Osiek 18, dom

576. Osiek, Miej. Pam.Nar.

577. Popielewo, z. więj.

578. Popielewo, kaplicz.

579. Popielewo 1, dom

580. Popielewo 4, szkoła

581. Popielewo 4, gosp.

582. Popielewo, park sz.

OKOLE - SITOWIEC

583. Popielewo 19, dom

584. Popielewo, cm. ewang.

585. Salno 10, dom

586. Salno, cm. cholerycz.

587. Samociążek, kapł.

588. Samociążek, Olimp. 7, szk

589. Samociążek, cm. ew.

590. Ługowo, leśnicz.

591. Ługowo, gosp.

592. Sam.-Stronno, leśn.

593. Sam.-Stronno, gos.

594. Wilcze Gardło, leśn.

595. Wilcze Gardło, gosp.

596. Sitowiec, d. kościół ew.

597. Sitowiec, fig. NSPJ

SITOWIEC - TRYSZCZYN

598. Sitowiec 16, szkoła

599. Sitowiec 16, gosp.

600. Sitowiec 1, dom

601. Sitowiec, kuźnia

602. Sitowiec, cm. ew.

603. Skarblewo, kapł.

604. Skarblewo 9, szkoła

605. Skarblewo 9, gosp.

606. Skarblewo, cm. ewang.

607. Skarblewo, schrony

608. Sokole Kuźnica 11, dom

609. Sokole Kuźnica 11, stod.

610. Sokole Kuźnica, cm. ew.

611. Krówka, kap. ś. Józef

612. Krówka, leśnicz.

613. Krówka, gosp. leśn.

614. Stary Dwór, zesp. wiejs.

615. Stary Dwór 10, dom

616. Stary Dwór, cm. ew.

617. Bieskowo, dwór

SITOWIEC - TRYSZCZYN

618. Bieskowo, spichrz

619. Bieskowo, park

620. Stary Jasiniec, kaplicz.

621. Stary Jasiniec 13, dom

622. Stary Jasiniec 61, dom

623. Stary Jasiniec, cm. ew.

624. Stary Jasiniec, cm. epid.

625. Tryszczyn, zesp. wiej.

626. Tryszczyn, cm. 1939

627. Tryszczyn, okopy 1939

628. Tryszczyn, kapliczka

629. Tryszczyn, Bydgoska 7, d.

630. Tryszczyn, Bydgoska 7, g.

631. Tryszczyn, Bydg. 7, mur

632. Tryszczyn, Bydg. 16, d.

TRYSZCZYN - WIĘZOWNO

633. Tryszczyn, N. Stawem 2, d

634. Tryszczyn, N. Stawem 2, g.

635. Tryszczyn, N. Stawem 6, d.

636. Tryszczyn, N. Stawem 6, g.

637. Tryszczyn, cm. ewang.

638. Wierzchucin K. zesp. wiej

639. Wierzchucin K. kościół

640. Wierzchucin K. 28, pleb.

641. Wierzchucin K. mur kość.

642. Wierzchucin K. teren kość

643. Wierzchucin K. fig. MB

644. Wierzchucin K. 20, dom

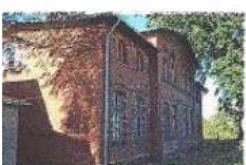
645. Wierzchucin K. 25, dom

646. Wierzchucin K. 33, spichr.

647. Wierzchucin K. 55, dom

648. Wierzchucin K. 79, dworz.

649. Wierzchucin K. 84, dom

650. Wierzchucin K. 84, gosp.

651. Wierzchucin K. 86, dom

652. Wierzchucin K. 90, dom

TRYSZCZYN - WIĘZOWNO

653. Wierzchucin K. 91, dom

654. Wierzchucin K. 91, gos.

655. Wierzchucin K. 91, gosp.

656. Wierzchucin K. 91, stod.

657. Wierzchucin K. 94, dom

658. Wierzchucin K. 100, dom

659. Wierzchucin K. 110, dom

660. Wierzchucin K. 102, dom

661. Wierzchucin K. 111, dom

662. Wierzchucin K. 112, dom

663. Wierzchucin K. cm. kat.

664. Wierzchucin K. cm. ew.

665. Więzowno, kaplicz.

666. Więzowno, dwór

667. Więzowno, park

WIĘZOWNO - WITOLDOWO

668. Więzowno, cm. ew.

669. Wilcze, zesp.wiej.

670. Wilcze, fig.NSPJ

671. Wilcze 6, dom

672. Wilcze 10, dom

673. Wilcze 11, dom

674. Wilcze 15, dom

675. Wilcze 16, dom

676. Wilcze 16, gosp.

677. Wilcze 22, dom

678. Wilcze, cm. ewang.

679. Wiskitno, zesp.wiej.

680. Wiskitno, kapl.

681. Wiskitno 44, szk. ew.

682. Wiskitno, park dwor.

683. Wiskitno, cm, rodowy

684. Wiskitno, mur folw.

685. Wiskitno 9, dom

686. Wiskitno 12, dom

687. Wiskitno 16, dom

688. Wiskitno 16, g.

689. Wiskitno 17, dom

690. Wiskitno 18, dom

691. Wiskitno 18, g.

692. Wiskitno 20, dom

693. Wiskitno 23, dom

694. Wiskitno 24, dom

695. Wiskitno 63, dom

696. Wiskitno 73, kuźnia

697. Wiskitno, cm. ewang.

698. Witoldowo, zesp.wiej.

699. Witoldowo, kapl.

700. Witoldowo 45, dwór

701. Witoldowo, park

702. Witoldowo 33, szk.

WITOLDOWO - WYMYSŁOWO

703. Witoldowo 33, g.

704. Witoldowo 15, d.

705. Witoldowo 59, d.

706. Witoldowo, cm. ew.

707. Wtelno, zesp. wiej.

708. Wtelno, kapl.MB

709. Wtelno, kaplicz.

710. Wtelno, kościół

711. Wtelno, plebania

712. Wtelno, cm. kat.

713. Wtelno, mur cm.

714. Wtelno, zbór

715. Wtelno, pastor.

716. Wtelno, Akacj. 47, d.

717. Wtelno, Bydg. 3, dom

718. Wtelno, Bydg. 3, g.

719. Wtelno, Bydg. 7, dom

720. Wtelno, Bydg. 82, d.

721. Wtelno, Bydg. 82, g.

722. Wtelno, Dworc. 4, d.

WITOLDOWO - WYMYSŁOWO

723. Wtelno, Sław. 1, szk.

724. Wtelno, Sław. 69, d.

725. Wtelno, Szkol. 1, d.

726. Wtelno, Wyczół. 9, d.

727. Wtelno, Wyczół. 24, d.

728. Wtelno, cm. ew. ob. kat.

729. Wtelno, kapł.grob.

730. Wtelno, cm. cholerycz.

731. Wtelenko, dwór

732. Wtelenko, park

733. Wtelenko, gosp.

734. Wtelenko, lodow.

735. Wtelenko, brama

736. Wtelenko, dr. bruk

737. Wymysłowo, cm. ew.

738. Linia kolejowa nr 241

739. Polska linia obronna 1936